

Spænd hjelmen

– pilotprojekt om unges forhold til arbejdsmiljø og risikoadfærd i arbejdet.

Mette Lykke Nielsen og Niels Ulrik Sørensen

Spænd **hjelman**

Spænd hjelmen
- pilotprojekt om unges forhold til arbejdsmiljø og risikoadfærd i arbejdet

Af Mette Lykke Nielsen og Niels Ulrik Sørensen

© Forfatterne og Center for Ungdomsforskning 2009

Grafisk design: Niels-Henrik M. Hansen, Center for Ungdomsforskning

Indholdsfortegnelse

Forord	7
Kapitel 1 - Indledning	9
Risikoadfærd	9
Arbejds miljø	10
Risikosituationer, praksisfællesskaber og sikkerhedskulturer	10
Risikosituationer i et procesperspektiv	11
Unge og arbejde	11
Kapitel 2 - Undersøgelsens datagrundlag	13
Metode	13
Hvilke unge?	14
Udvælgelse af interviewdeltagere	14
Analyseprocessen	14
Kapitel 2 - Analyse	15
Indledning til analysen	15
Analysedel 1: Kokkelærlinge	16
Risikosituationer	16
"Man har hovedet et andet sted"	16
"Så røg der 4 fingre"	16
Når man tager en risiko	17
Når man ikke at tager en risiko	18
Når arbejdspladsen gør en positiv forskel	18
"Det skal bare fungere"	19
Når arbejdspladsen gør en negativ forskel	20
"Sådan som du ikke må gøre, sådan gør vi"	20
Øjebliksbillede: Besøg hos en kokkelev	21
At slå hjernen fra og bare arbejde	22
"Er du kok, er du så på speed?"	22
"Jo, der bliver da råbt..."	23
Opsamling på kokkelever	24
Analysedel 2: Elektrikerlærlinge	25
Risikosituationer	25
Et afsoleret kabel i hånden	25
"Vi gjorde det bare med asbesttangen"	25
"Man er sgu nødt til at tænke over det"	26
Når man tager en risiko	27
Gode gys	27

Når man ikke tager en risiko	28
Når arbejdspladsen gør en positiv forskel	28
"Jeg hader de der typer"	29
Når arbejdspladsen gør en negativ forskel	29
" Tid koster penge i denne verden, du"	29
"Dengang jeg var dreng der gjorde vi det uden..."	30
Yngste lærlingens 'skodjob'	31
"Det er jo også bare for sjov"	32
Opsamling på elektrikerlærlingene	32
Analysedel 3: Smedelærlingene	33
Risikosituationer	33
Når man tager en risiko	33
"Spænd hjelmen"	34
Øjebliksbillede: Besøg på smedeuddannelsen	35
Når arbejdspladsen gør en positiv forskel	36
Når arbejdspladsen gør en negativ forskel	36
Opsamling på smedelærlinge	37
Analysedel 4: Sosu-hjælper-eleverne	38
Risikosituationer	38
" Så knækker hun bare sammen i benene"	38
Syge kræfter	39
Lift, støttestrømper og gummihandsker	39
Når man tager en risiko	40
Øjebliksbillede: Besøg hos en sosu-hjælper	41
Når man ikke tager en risiko	42
Når arbejdspladsen gør en positiv forskel	43
Når arbejdspladsen gør en negativ forskel	43
"De tror bare, at de ved bedst"	44
"Jeg er tit blevet kaldt møgkælling"	44
Opsamling på sosu-hjælper-elever	45
Analysedel 5: Unge i detailhandlen	46
Risikosituationer	46
"Ikke noget der er helt vildt farligt"	47
" Så tog jeg noget gaffa-tape og bandt rundt om"	47
Om farligt arbejde, identitet og faglighed	48
Øjebliksbillede: Besøg hos butiksassistent	49
Når man tager en risiko	50
Når arbejdspladsen gør en positiv forskel	50
Når arbejdspladsen gør en negativ forskel	51
" Bare en flok aber"	52
Opsamling på unge i detailhandlen	52
Konklusion	55
Overordnet	55
Mere specifikt	56
Fremtidige perspektiver	57
Gennemgang af udvalgte undersøgelser på området	60
Udvalgte amerikanske survey- undersøgelser	60
Nyere danske survey - undersøgelser	61
Litteraturliste	62

Forord

"Spænd hjelmen" er et pilotprojekt, der belyser, hvordan unge forholder sig til og taler om arbejdsmiljø og risikoadfærd i arbejdet. 'Pilot' fordi vi i projektet udforsker nogle afgrænsede nedslagspunkter, der skal ses som pejlemærker for en videre udforskning af feltet. "Spænd hjelmen" rummer ikke desto mindre masser af fortællinger og analyser, som giver et nuanceret og tankevækkende indblik i udvalgte unges tilgang til arbejdsmiljø og risikoadfærd i arbejdet.

Baggrunden for projektet er alvorlig. Tal fra Arbejdstilsynet viser, at der er sket en stigning i anmeldte arbejdsulykker blandt de 18-24-årige. Generelt er ulykkestallene fra 2003 til 2008 steget, men ud af alle aldersgrupper er de 18-24-årige dem, som oftest kommer ud for arbejdsulykker. I 2008 kom 6.454 unge mellem 18-24 år til skade på deres arbejdsplads, mens tallet fem år tidligere, i 2003, var 4.934 (Videnscenter for Arbejdsmiljø 2009).

Samtidig viser statistikken, at 31 pct. af de anmeldte ulykker sker indenfor det første ansættelsesår. Arbejdsmiljørådet har derfor besluttet at prioritere dets indsats overfor børn og unges arbejdsmiljø. "Spænd hjelmen" skal ses som en udmøntning af denne indsats.

Et af formålene med rapporten er at bidrage til, at det på sigt bliver muligt at pege på, hvilke konsekvenser unges tilgang til risikoadfærd og arbejdsmiljø kan have for den forebyggelse af arbejdsskader, der foregår gennem uddannelse, instruktion og kampagneaktiviteter.

Rapporten bygger på interviews med og feltarbejde blandt unge fra fem forskellige brancher: detailhandlen, industrien, hotel og restaurant, plejeområdet samt bygge og anlæg. Der skal lyde en stor tak til de unge, vi har været i kontakt med, og som har indvilliget i at fortælle os deres historier. Vi vil også gerne takke de lærere, ledere og arbejdspladser, som har stillet deres viden og oplevelser til rådighed for undersøgelsen. Det har været en fornøjelse at møde jer. Endvidere en stor tak for godt samarbejde til Arbejdsmiljørådets sekretariat, som har været initiativtager til projektet.

Rapporten er blevet til i et samarbejde mellem Ph.d. Mette Lykke Nielsen og undertegnede. Det er dog Mette, som har været den primære drivkraft og pennefører.

God læselyst.

Niels Ulrik Sørensen, Ph.d., lektor
Center for Ungdomsforskning
November, 2009

Kapitel 1

Indledning

Har unge en anden forståelse af risikoadfærd end voksne? Og betyder det, at de omgås risici i arbejdet på en anden måde? Tager de fx flere risikobetonede chancer i arbejdslivet end voksne? Og hvad med arbejdsmiljøet? Kerer de unge sig mindre om dette end voksne? Eller forholder de sig bare til det på en anden måde? Og i givet fald hvilken?

Sådanne spørgsmål bliver relevante at stille, når det viser sig i arbejdsskadestatistikker, at unges sandsynlighed for at komme til skade i arbejdslivet er langt større end voksnes. Ligesom de bliver relevante at stille, hvis man på sigt skal kunne pege på, hvordan forebyggelse af arbejdsskader kan gribes an i forhold til unge.

Med henblik på at tage et første skridt hen imod en besvarelse af spørgsmålene vil vi i denne rapport forfølge nedenstående forskningsspørgsmål, der gerne skulle være med til at kaste et foreløbigt lys over – samt ikke mindst bidrage til den videre udforskning – af feltet:

- Hvordan kan vi undersøge unges forhold til arbejdsmiljø?
- Hvordan kan man tale med unge om arbejdsmiljø?
- Hvordan kan man undersøge unges risikoadfærd i forhold til arbejdsmiljø?
- Hvordan kan man tale med unge om deres risikoadfærd i forhold til arbejdsmiljø?

I den vi beskriver, hvilke unge vi har talt med, og hvordan vi har talt med dem om ovenstående forskningsspørgsmål, vil vi

kort skitsere, hvad vi forstår ved begreber som 'risiko', 'risikoadfærd' og 'arbejdsmiljø', der – som kernebegreber i forskningsspørgsmålene – spiller en afgørende rolle i rapporten og løbende dukker op i denne.

Vi vil endvidere kort berøre unges forhold til arbejde i bredere forstand, da det kan bidrage til en forståelse af, hvordan unge orienterer sig og handler på arbejdspladserne. En forståelse, som kan være nyttig at have i baghovedet, når man – som tilfældet er i denne rapport – undersøger bestemte aspekter af unges gøren og laden på arbejdspladserne.

Risikoadfærd

På et overordnet plan kan risikoadfærd forstås som den enkelte unges reaktion på en generel fornemmelse af risiko i ungdomslivet – for eksempel en risiko for ikke at klare sig godt på uddannelsen, i arbejdslivet eller i ungdomslivet i videre forstand. Denne forståelse af risikoadfærd kobler sig til en tænkning om, at det at leve et 'moderne frisat ungdomsliv' (se Thomas Ziehe 2007, Katznelson & Pless 2006), hvor den enkelte unge i stigende grad oplever selv at have ansvaret for at forme sin tilværelse, intensiverer oplevelsen af, at livet er noget risikofyldt.

En sådan tænkning om risikoadfærd knytter an til en såkaldt 'modernitets-teoretisk' forståelse af samspillet mellem de unge og samfundet, hvor det antages, at det er muligt at se et overordnet mønster i de måder, som de unge reagerer på i

forhold til de samfundsmæssige vilkår og logikker, der omgiver dem: I denne forståelse beskrives samfundet således ofte som et 'risikosamfund' (Beck 1997), og de unge reagerer på dette samfund med en 'risikoadfærd'. Unges risikoadfærd forstås hermed som en slags koncentrat af de betingelser, som risikosamfundet tilbyder dem.

I dele af ungdomsforskningen beskrives unges risikoadfærd som et forsøg på at vende den negative risikoformnelse, der opstår i risikosamfundet, til noget positivt. Når visse unge bevæger sig ud i tilværelsens yderzoner – sætter liv og lemmer på spil i ekstrem sport eller udfordrer helbredet ved voldsom druk – handler det således om at forfølge de risici, som tilværelsen under alle omstændigheder rummer, om end indenfor et afgrænset og overskueligt område, det opleves som muligt at kontrollere og bemestre. Det sus, den lykkefølelse, disse unge opnår, når de sætter sig selv og indimellem livet på spil, handler altså ikke kun om, at de er nødsaget til at bevæge sig ud på kanten for at mærke, at de er til, at de lever. Det handler også om, at de gennem en sådan risikoadfærd demonstrerer, at de mestrer det mest grundlæggende vilkår i det samfund, de vokser op i, nemlig risiko.

I bogen 'Ungdomsliv' fra 2009 beskriver forfatterne (Illeris m. fl., s. 255.), hvordan risikoadfærd ligeledes er betinget af, at de unge oplever, at der umiddelbart er mere at vinde end at tabe ved en sådan adfærd. Hvis det for eksempel giver adgang til et socialt fællesskab at ryge, så er mange unge villige til at tage en betragtelig langsigtet risiko, der i vid udstrækning fortaber sig i ud i fremtiden, til fordel for en kortsigtet gevinst, der er langt mere håndgribelig. Denne forståelse af risikoadfærd indebærer, at den enkelte unge 'vælger' at gøre noget risikobetonet, fordi det her og nu opleves som det rigtige. Risikoadfærd forstås også i denne sammenhæng som en slags mestringsstrategi. Her handler det dog ikke så meget om at kontrollere og bemestre en grundlæggende risikoformnelse, men snarere om at vise, at man mestrer bestemte former for risikoadfærd, der tillægges en positiv værdi i bestemte ungdomsfællesskaber.

Gennem risikoadfærd iscenesætter unge i disse fællesskaber sig som modne og seje, og de viser de ældre unge og de voksne, at de har styr på tilværelsen og selv kontrollerer denne. Samtidig rummer denne slags risikoadfærd paradoksalt nok en afstandtagen fra de særlige former for ansvarlighed og adfærdsregulering, der er knyttet til det voksenliv, som de gennem deres demonstration af modenhed osv. i en vis forstand kan siges at imitere (se også Nielsen og Sørensen, s. 48, 2008). Denne form for risikoadfærd rummer altså en udtalt dobbelthed overfor voksensamfundet, men handler grundlæggende om, at unge bruger risikoadfærd som lim i nogle fællesskaber og finder en særlig ungdomsidentitet igennem den.

Og hvordan knytter alt dette så an til unges forhold til arbejdsmiljø og arbejde i videre forstand?

Arbejdsmiljø

Arbejdsmiljø kan forstås på mange måder. Ifølge Videnscenter for Arbejdsmiljø er arbejdsmiljø "et samspil af de relationer, påvirkninger og vilkår, som mennesket arbejder under. Endvidere er arbejdsmiljø den tekniske og sociale udvikling af arbejdspladsen, som kan bidrage til det enkelte menneskes sikkerhed på kort sigt samt til menneskets fysiske og psykiske sundhed på længere sigt".

Videnscenter for Arbejdsmiljø beskriver derudover arbejdsmiljø som de vilkår i arbejdet, der påvirker de ansatte. I et godt arbejdsmiljø tilrettelægges arbejdsvilkårene sådan, at vilkårene er tilpasset det enkelte menneskes forudsætninger og giver de ansatte mulighed for indflydelse på deres arbejdsituation. I følge arbejdsmiljølovgivningen skal arbejdet kunne udføres sikkerheds- og sundhedsmæssigt fuldt forsvareligt (http://www.arbejdsmiljoviden.dk/Fakta_om_arbejdsmiljo/Hvad_er_arbejdsmiljo.aspx).

Da arbejdsmiljø handler om "det samspil af relationer, påvirkninger og vilkår", som mennesker indgår i på deres arbejdspladser, er der god grund til at undgå at analysere den enkelte unges risikoadfærd på arbejdspladsen som noget, der kan isoleres til de unge eller ungdomskulturen, og i stedet åbne op for at belyse de sammenhænge og vilkår, som den er en del af på de unges arbejdspladser.

I rapporten forstår vi derfor ikke 'risikoadfærd' som noget, der ene og alene 'bor' i den enkelte unge eller i ungdomskulturen. Vi vil derfor udforske de måder, som de unge fortæller, at de orienterer sig og handler på, som reaktioner, der også er logiske og forståelige i forhold til de konkrete vilkår, som de unge oplever, at de har i deres arbejde såvel som i samfundet.

Risikosituationer, praksisfællesskaber og sikkerhedskulturer

I den sammenhæng har vi fundet inspiration hos Charlotte Baarts (2004). I sin Ph.d.-afhandling, der bygger på antropologisk feltarbejde blandt 'betoner' på en byggeplads i Danmark, beskæftiger Baarts sig med det, som hun kalder for 'risikoforvaltning'. I afhandlingen beskriver hun således, hvordan det kollegiale fællesskab spiller en afgørende rolle for, hvordan risiko i arbejdet forvaltes i et socialt rum. En væsentlig pointe i afhandlingen er, at 'risikoforvaltning' forudsætter kendskab til det sociale rum, som arbejdet udføres i.

Med inspiration fra Baarts vil vi i rapporten blandt andet undersøge, hvordan unges risikoadfærd bliver til i samspil med de helt konkrete sociale sammenhænge, som de unge indgår i. Vi ser således den unges 'risikoadfærd' som noget, der ikke mindst handler om, hvordan de unge 'forvalter' risikobetonede arbejdsituationer og sammenhænge, som de indgår i på arbejdspladsen.

Dette blik har vi fundet yderligere inspiration til hos forfatterne Gherardi, Nicolini & Odella (1998) og Gherardi (2006). De arbejder med risiko og sikkerhed som flertydige og ofte

modsatrettede størrelser, der kontinuerligt skabes gennem medarbejderes deltagelse i konkrete praksisser i arbejdet. Udgangspunktet er, at ansatte på arbejdspladser ikke lærer om 'sikkerhed', men derimod lærer sig sikre arbejdspraksisser ved at deltage i praksis. En af pointerne er, at der på en arbejdsplads ofte vil være mange forskellige 'praksisfællesskaber', hvorfor der ligeledes vil være mange 'sikkerhedskulturer'. Sikkerhedskulturer, der kan praktisere sikkerhed og risiko på forskellige og ofte modsatrettede måder. Sikkerhed og risiko anskues således som situerede fænomener; fænomener som er situeret i – og kontrolleres af de arbejdsfællesskaber, som fænomenerne konstrueres indenfor¹.

Dette perspektiv fører til, at vi i rapporten stiller spørgsmål til konkrete situationer i arbejdslivet. Vi stiller spørgsmål som: Hvad kendetegner de arbejdssituationer, som de unge i de forskellige brancher forstår som farlige? Hvad kendetegner den måde, de unge i de forskellige brancher forholder sig til disse potentielt farlige eller belastende arbejdssituationer? Er det for eksempel forbundet med noget positivt at tage en risiko? Eller er det at tage risici i arbejdet noget, som de oplever, er en helt integreret og nødvendig del af arbejdet? Og hvordan spiller dette sammen med de sociale sammenhænge, som de unge indgår i det på arbejdspladsen?

Risikosituationer i et procesperspektiv

Gheradi, Nicoloni & Odella (1998) og Gherardi (2006) fokuserer imidlertid ikke kun på, hvordan de sociale relationer og fællesskaber på arbejdspladsen er med til at producere forskellige former for risikoadfærd og sikkerhedskulturer. De lægger ligeledes vægt på, at de teknologier og objekter, som indgår i arbejdsprocesserne, også virker ind på risikoadfærd og sikkerhedskulturerne.

Dette perspektiv har også vist sig frugtbart i denne rapport. Som det vil fremgå, bliver de risikosituationer, som de unge i denne rapport beskriver, ofte til gennem forløb i arbejdet, hvor der etableres særlige forbindelser mellem mennesker, teknologier og hjælpemidler. Der skabes således særlige forbindelser mellem den unge og den genstand, som den unge skaber i arbejdet (eksempelvis en smedelærling, der er med til at bygge en affaldskværn på 5 tons). Eller der skabes forbindelser mellem de unge og de hjælpemidler eller teknologier, som de anvender i arbejdet (eksempelvis en gaffeltruck eller en frituregryde). En risikosituation kan for eksempel bestå af de relationer, der skabes mellem et glat køkkengulv, en tung gryde med varm suppe og en kokkelærling, der skal løfte gryden.

Risikosituationer kan således forstås som sociale processer, der bliver til i relationer mellem teknologier, objekter og mennesker. Relationer, som ofte udvikler sig i uforudsete retninger, og som netop derfor bliver til farlige situationer.

Unge og arbejde

I det ovenstående har vi refereret til 'unge' som en homogen gruppe af unge. Det er langt fra sådan, det forholder sig. De unge, der indgår i denne rapport, er vidt forskellige i relation til alder, køn, samt etnisk og social baggrund. Alligevel er det muligt at udkrystallisere nogle mere generelle vilkår, som kendetegner unges tilstedeværelse i og orienteringer mod arbejde og arbejdspladsen – og som kan være vigtige at have for øje, når man undersøger deres forhold til arbejdsmiljø og risikoadfærd.

De fleste mennesker gør typisk deres entre i arbejdslivet, mens de er unge. Det kan være i form af et fritidsjob, feriejob eller, som det gør sig gældende for mange, som del af et uddannelsesforløb. Det er således karakteristisk for mange unge, at de ofte er ansat i tidsbegrænsede jobs. At de er under uddannelse ved siden af det arbejde, de har, eller som en del af arbejdet, for eksempel i form af en praktik- eller læreplads.

Unge er ofte på vej ind i noget nyt; et nyt arbejde, en ny uddannelse, et nyt sted at bo, en ny livssituation. Samtidig – eller måske derfor – vil de ofte være i en situation, hvor de er dem med den mindste erfaring, korteste anciennitet og ringeste indflydelse på arbejdspladsen.

For de fleste unge er arbejdslivet imidlertid ikke blot et sted, hvor de udfører et stykke arbejde eller er i gang med at lære at udføre et stykke arbejde. Arbejdet er ofte en afgørende arena for de unges identitetsarbejde. Arbejdslivet er en af de arenaer, hvor de unge forsøger at finde ud af, hvem de er, og hvad de er i gang med at blive til i arbejdslivet men også i livet i videre forstand. Det er karakteristisk, at de unge derfor spejler sig i deres kollegaer, i faget, og i deres omgivelser. Det er en del af den komplicerede proces, det er at finde frem til, hvem man er, hvad man kan blive til osv.

Samtidig er der nogle mere strukturelle vilkår, der gør sig gældende for de unges forhold til arbejde:

- Unge har ofte en løs tilknytning til arbejdspladsen. De er ofte ansatte i tidsbegrænsede stillinger, i deltidsstillinger og i sæsonbetonede stillinger.
- Unge er ofte ansat i fritidsjobs, mens de er under uddannelse.
- Unge arbejder ofte i ufaglærte stillinger.
- Unge er ofte i gang med et uddannelsesforløb (eksempelvis praktik), mens de er på arbejdspladsen.
- Unge er ofte nederst i hierarkiet på arbejdspladsen.
- Unge er ofte ikke fysisk færdig udviklede og er derfor mere sårbare for skadelige påvirkninger.
- Unge anvender ofte maskiner og udstyr, som ikke er designet til dem. (Illeris m.fl. 2009, kap.6)

Dette peger på, at unge ofte har en særlig position i det sociale rum og i de fællesskaber, som de indgår i på arbejdspladsen. Positioner, som potentielt kan gøre dem sårbare. I rap-

porten vil denne indsigt ligge som et baggrundstæppe bag vores analyser af de unges forhold til arbejdsmiljø og risikoadfærd på arbejdspladsen.

Det indebærer blandt andet, at selvom konkrete arbejdsituationer, processer etc. er i centrum af vores analyse, vil vi ligeledes være opmærksomme på, om de unge positionerer sig selv og bliver positioneret på bestemte måder i de sociale rum og fællesskaberne på arbejdspladsen. Vi vil således være opmærksomme på, om der er en sammenhæng mellem ungdomspositioner i arbejdet og de måder, som unge omgås arbejdsmiljø og risiko på på arbejdspladsen.

Noter

1) Arbejdsmiljørådets pjece "At opleve dilemmaet" peger i samme retning. Pjecen handler om, hvordan man kan undervise i arbejdsmiljø. Her er det en central pointe, at det er nødvendigt at betragte arbejdsmiljø ud fra et 'procesperspektiv'. Et fokus på proces betyder i denne sammenhæng, at spørgsmål om arbejdsmiljø må knytte an til de arbejdsprocesser der er i det arbejde, som de unge udfører, og ikke som isolerede situationer (Arbejdsmiljørådet s. 4).

Kapitel 2

Undersøgelsens datagrundlag

Rapporten bygger på datamateriale fra 5 forskellige brancher.

- Detailhandlen
- Industrien
- Hotel og restaurant
- Plejeområdet
- Bygge og anlæg

Brancherne blev udvalgt i samarbejde med Arbejdsmiljørådets sekretariat. Målet var at få et indblik i så mange forskellige former for risiko- og arbejdsmiljøproblematikker som muligt indenfor den relativt begrænsede projektramme, vi havde til rådighed.

Metode

I foråret og efteråret 2009 gennemførte vi 5 gruppeinterviews med unge fra hver af de 5 udvalgte brancher. Formålet med disse kvalitative interviews var at producere viden om de unges egne perspektiver på arbejdsmiljø og risikoadfærd på arbejdspladsen.

Interviewene var semistrukturerede i den forstand, at de alle fulgte den samme interviewguide, der skulle sikre, at de samme, i forvejen planlagte tematikker, blev berørt i alle interviews. Men der blev stillet åbne spørgsmål, der opmuntrede de unge til at udfolde deres fortællinger i form af konkretisering, nuancering og detaljering.

Vi spurgte bl.a. til:

- Indholdet af de unges arbejde.
- Den måde arbejdet er organiseret på.
- De teknologier, maskiner og hjælpemidler m.m. de unge anvender.
- De sociale sammenhænge de unge indgår i på arbejdspladsen i relation til kolleger og overordnede.
- De unges perspektiver på og holdninger til arbejdsmiljø og sikkerhedsforanstaltninger.
- Konkrete situationer hvor noget i arbejdet gik galt, eller kunne være gået galt.
- Konkrete situationer hvor de unge tog en chance i en arbejdssituation.

Efterfølgende blev alle interviews skrevet ud, og deltagerne blev anonymiseret.

Derudover består datagrundlaget af kortere observationsforløb på udvalgte arbejdspladser og uddannelsesinstitutioner i brancherne. Disse observationsforløb er nedfældet i observationsbilleder, som vi præsenterer undervejs i analysen, der hovedsageligt bygger på gruppeinterviewene,

Det, som sådan et datagrundlag kan, er at pege på de problemstillinger, der specifikt gør sig gældende i forhold til disse udvalgte unge. Problemstillinger, som det på længere sigt vil være interessant at undersøge i en bredere sammenhæng. Rapporten giver sig ikke ud for at være repræsentativ hver-

ken i forhold til brancherne eller de unge, men kan ikke desto mindre skabe kvalificerede pejlemærker for, hvordan man kan gå videre i udforskningen af unges forhold til arbejdsmiljø og risikoadfærd på arbejdspladsen.

Hvilke unge?

De grupper af unge, vi interviewede i hver af de 5 brancher, var følgende:

- I detailhandlen: Kasseassistenter og butiksassistenter i fritidsjobs og en fuldtidsansat mellemlider
- I industrien: Smedelærlinge
- Indenfor hotel- og restaurantområdet: kokkelærlinge
- Indenfor plejeområdet: sosu-hjælperelever
- Indenfor bygge og anlæg (elektrikerlærlinge)

Vi interviewede i alt:

- 23 unge
- 10 piger og 13 drenge
- Alder 15-24 år

Udvælgelse af interviewdeltagere

Interviewene med elektrikerlærlingene, smedelærlingene, kokkelærlingene og sosu-hjælpereleverne blev foretaget på de erhvervsskoler, hvor de var under uddannelse. Vi lavede interviewene i deres skoletid. Kontakten til erhvervsskolerne blev etableret gennem ledelsen på de enkelte skoler, som videreformidlede kontakten til relevante faglærere.

Udvælgelsen af de enkelte interviewdeltagere skete på baggrund af observationer på uddannelsesstederne, gennem dialog med de unge, og i nogle tilfælde med deres undervisere. De væsentligste kriterier for deltagelse i gruppeinterviewet var, at de unge skulle have arbejds erfaring ofte i form af praktik – og at de skulle have lyst til at fortælle om deres erfaringer og holdninger. I de tilfælde, hvor det kunne lade sig gøre, tilstræbte vi variation over alder, praktikstedets størrelse, etnisk baggrund og køn. Alle de unge blevet grundigt informerede om forskningsprojektet.

Interviewet med de unge i detailhandlen skiller sig ud fra de andre interviews. Her ville vi nemlig også gerne have kontakt til unge, der ikke var under uddannelse i branchen, men i fritidsarbejde og i fuldtidsarbejde. Dette spejler den tilknytning, de unge ofte har til arbejdet i denne branche. Derfor gik kontakten til de unge her gennem deres arbejdspladser (forskellige afdelinger af samme supermarkedskæde), som videreformidlede navne og kontaktoplysninger på unge, som de selv udvalgte. Alle de unge fik selv lov til at vælge, om de ville deltage i interviewet. To af de unge afstod fra at deltage. Interviewet med de unge i detailhandlen blev foretaget i supermarkedskædens hovedkontor.

Analyseprocessen

I arbejdet med at analysere interviewene har vi søgt efter ligheder og forskelle mellem de unge i de forskellige, men også efter ligheder og forskelle mellem de enkelte unge i brancherne. Vi har med andre ord læst både 'på langs' og 'på tværs' i interviewmaterialet (Haavind 2000).

De analyseredskaber, vi har taget i anvendelse, er blandt andet hentet fra diskurspsykologien, der meget overordnet beskrevet undersøger de kulturelle processer, som vi bliver 'mennesker' igennem. Indenfor denne teoretiske ramme sættes der blandt andet fokus på de sproglige og diskursive og sociale praksisser, som mennesker konstant er involveret i – fra denne teoriretning henter vi eksempelvis begrebet 'positionering' (Davies & Harré 1990).

Tematisk kobler de analytiske læsninger af interviewmaterialet sig til de teoretiske forståelser af risiko og arbejdsmiljø, som vi tidligere har beskrevet. Det har imidlertid været vigtigt for os at formidle analyserne på en billedrig og læsevenlig måde.

Kapitel 3

Analyse

Indledning til analysen

I analysen behandler vi hver branche for sig. Analysen er således delt i 5 underafsnit med hver deres branche som omdrejningspunkt. Alle fem underafsnit følger samme struktur.

Hver analysedel tager udgangspunkt i de unges fortællinger om helt konkrete arbejdssituationer, som de selv har oplevet som potentielt farlige eller belastende og hvor de kunne tænkes at tage en risiko..

I hver analysedel undersøges det endvidere, hvad der kendetegner de situationer i arbejdet, hvor de unge fortæller, at de tager en risiko. Derefter undersøger vi, hvad der kendetegner de situationer, hvor de unge fortæller om, at de undlader eller forsøger at undgå farlige eller belastende situationer.

Dernæst flytter vi blikket og fokuserer på, hvad de unge fortæller om den konkrete sammenhæng, som risikosituationerne og risikoadfærden opstår i; om social relationer, virksomhedskultur og arbejdsorganisering. Vi tager udgangspunkt i fortællinger om de vilkår, som de unge selv oplever,

har indflydelse på den måde de handler på i en potentielt farlig eller belastende arbejdssituation. Dermed forsøger vi at få øje på, om der er andre faktorer for unges risikoadfærd end den enkeltes viden og evner til at handle fornuftigt i en farlig eller belastende arbejdssituation. Vi forsøger at forstå risikoadfærd og arbejdsmiljø i relation til materielle og sociale sammenhænge, som de unge indgår i på deres arbejde.

Analysedel 1: Kokkelærlinge

Risikosituationer

”Man har hovedet et andet sted”

Det er ikke vanskeligt for kokkelærningene at komme i tanke om flere oplevelser, de har haft på deres arbejde, som har været forbundet med risiko. De fortæller om varme og forbrændinger, knive og snitsår, tunge løft og glatte gulve. Men dermed ikke sagt, at det er noget, de nødvendigvis går og tænker over, mens de er i gang med arbejdet.

Anders fortæller:

Anders: Det eneste tidspunkt, hvor jeg kan mærke, hvor det er (farligt red.), det er, når man åbner ovnen for eksempel. Altså hvis den har stået på damp i halvanden time, så er det varmt. Man kan blive vildt skoldet. Det er det eneste tidspunkt, jeg føler, at det kan være farligt.

Flere af de andre kokkelærlinge i interviewet supplerer:

Ditte: Jeg gjorde det en af de første par måneder, hvor jeg var på arbejde, der åbnede jeg sådan en ovn der havde stået og dampet. Jeg stod lige foran. Altså, jeg var jo dum. Men jeg skoldede mine øjenlåg. Og efter den tid, der har jeg altid stået bagved, når jeg har åbnet. Lige i den tid, der tænkte jeg på det.

Bjarne: Det er først i situationen, man tænker over det. Altså hvis man står og brænder en pande af. Altså, jeg har flere sår på øjenlågene fra salt der er sprunget op og så sætter det sig fast.

Anders: Det er de tidspunkter, hvor jeg lægger mærke til det, hvis man fuldstændig i dumhed eller blindhed tager fast i pladen inden i ovnen.

Det, der kendetegner de arbejdssituationer, som disse kokkelærlinge forstår som farlige er, at det er situationer, hvor de rent faktisk brænder sig. De tænker, at situationen er forbundet med en risiko i det øjeblik, de mærker, at de brænder sig. Den måde, som Ditte forholder sig til situationen på er, at det er hende, der er dum. Hun åbnede ovnen, mens hun stod foran den og det var dumt, det er hendes egen skyld. Ditte er ikke den eneste i interviewet, der forklarer risikoadfærd med uopmærksomhed eller dumhed. Anders fortæller:

Anders: Oppe hos os der kører vi kartofler på sådan nogle metalskåle, som vi stiller i ovnen. Og så nogle gange så stiller vi dem på bordet nedenunder. Så nogle gange når man har travlt, så lægger man nok ikke lige mærke til, at man lige har taget dem ud ad ovnen. Og så er det bare ”av mine fingre”. Men det er jo bare at tage et viskestykke,

man ved jo at der er chance for at det er varmt. Men det er ikke det store, der er sket.

Ditte: Jeg har godt nok taget fat i varme ting mange gange, selvom jeg vidste, at jeg lige havde rørt ved den. Så kan jeg godt finde på at gøre det to gange. Så har jeg lige glemt det.

Int.: Er det også nogen gange, fordi man har for travlt?

Stig: Jeg tror, det er fordi man har hovedet et andet sted, videre i retten. Og så tænker man ”jeg tager det her, og jeg skal bruge det til det der. Hvis der kommer nogle bestillinger, og man har 4-5 boner, så går det jo lidt stærkt. Jeg tror, det er fordi, man har så meget i hovedet og kører videre hele tiden. Så bliver man uopmærksom.

Stig forklarer, at uopmærksomheden hænger sammen med, at han er videre i arbejdet, og dermed ikke er opmærksom på den risiko, der er forbundet med at arbejde med varme ting. ’Det går jo lidt stærkt’, siger han. Dette er meget karakteristisk for den måde, disse kokkelærlinge forholder sig til de farlige situationer i arbejdet. Kokkelærningene vender typisk ansvaret mod sig selv og ikke mod de faktorer i arbejdet, som deres handlinger er indlejret i. Det er et vilkår, at der hersker travlhed i et køkken, ansvaret for den enkeltes risikoadfærd påhviler ikke travlheden, men derimod den enkelte kokkelærings måde at håndtere travlheden. Kokkelærningene ved godt, at deres arbejde er farligt, men de tænker ikke over det, før de mærker det, og når de mærker det, er det fordi de omgås det farlig arbejde med en uopmærksomhed, der beskrives som dum. Disse kokkelærlinge vælger ikke at tage en risiko, deres adfærd beskrives sjældent som et bevidst og aktivt valg, tværtimod, risikoadfærd beskrives i denne sammenhæng som uovervejede impulshandling, der tillægges negativ værdi.

”Så røg der 4 fingre”

Bjarne fortæller:

”Jeg havde en kollega, der stod og skar tykke skiver af en skinke på pålægsmaskinen. Og han har slået den automatiske fra og kigger væk. Og så røg der 4 fingre.

Int.: Neej, og du var der eller hvad?

Bjarne: Jamen, maskinen slukkede og nogle viskestykker og papir rundt om, og så var det tid til at ringe efter en ambulance. Så han røg ind i en bil, og han røg af sted. Og så stod den på rengøring i det meste af køkkenet.

Int.: Det blødte?

Bjarne: Ja, det sprøjtede. Og så fandt vi en finger (griner lidt) og så måtte vi af sted med den.

Int.: Hvorfor skete det?

Bjarne: Uopmærksomhed. Det var selvforskyldt. Man kigger ikke væk, når man står med en pålægsmaskine. Det er dumt.

Int.: Er det normalt eller?

(Alle ind over hinanden) Nahh.

Ditte: Måske ikke lige 4.

Int.: Men en?

Bjarne: Lidt af en finger, det har jeg gjort tit."

Som citatet ovenfor viser, lægger Bjarne ansvaret for uheldet over på kollegaen; "det var selvforskyldt", men samtidig afslutter han fortællingen med at forklare, at han selv ofte selv skærer sig lidt. Ikke meget, men lidt. De farlige situationer i kokkenes arbejde opstår hele tiden, det er en del af den normale arbejdsdag. Der er således hele tiden en risiko forbundet ved arbejdet, hvorfor det kan være vanskeligt konstant at være opmærksom på den risiko, der er. Når det meste forbindes med risiko, kan det med andre ord være svært at fastholde bevidstheden om hvert risikomoment i arbejdet. Det vil sige, at den enkeltes risikoadfærd i bestemte situationer ikke så meget synes at være et spørgsmål om egentlig risikoorientering, hvor man aktivt vælger at tage en risiko, som det umulige i at være opmærksom på alle de risici, der er i faget. Det vidner den næste fortælling også om:

Stig: Jeg havde en kollega, og han gik jo der, og han havde lige slukket for frituren, og så skulle han lige gøre lidt rent. Og så gik han og tørrede bordet af, og så glider han, og bordet er vådt, og så ryger hans arm ned i frituren.

Int.: Puha Og hvad skete der så?

Stig: Han var helt fuldstændig, han lignede et flæskesvær på armen. Jeg stod lige ved siden af. Altså, der kom en ambulance og koldt vand. Det var bare om at få kølet den af.

Int.: Altså er det sjældent, eller er det sådan noget man...?

Stig: Altså at glide i et køkken, hvis man lige har spildt noget olie og så man lige har glemt at smide salt hen over det. Så glider man.

Int.: Og hvad sker der så?

Stig: Så står man og råber lidt af sig selv og de andre, og så smider man lidt salt på gulvet.

Der er således mange faremomenter i kokkenes arbejde, farlige situationer der nogle gange fører til ulykker. Ulykker som de unge forklarer som uheldige omstændigheder eller deres egen forglemmelse, selvom de anerkender, at der er meget at være opmærksom på. Kokkelærlingene individualiserer deres risikoadfærd og forklarer den med uopmærksomhed. Men hvorfor opstår denne uopmærksomhed? Det er først, da interviewereren specifikt spørger ind til træthed, at et par af kokkelærlingene fortæller sådan:

Int.: Kan man ikke også nogen gange være lidt træt, hvis det er sent på arbejdsdagen og..?

Stig: Ja, jeg skar min negl af, og det var efter 9. arbejdsdag i træk.

Bjarne: Man bliver meget ukoncentreret, man kan slet ikke, laver fejl og taber kniven. Koordinationen den kommer helt i kage.

Int.: Så der kan man godt mærke, der bliver man mindre opmærksom.

Bjarne: Ja, man bliver udmattet og bliver træt i benene og går sådan lidt i dine egne tanker.

Således er der en erkendelse af, at træthed kan føre til koncentrationstab og udmattelse, og at dette er forbundet med risikoadfærd. Men dette føres ikke tilbage til de ofte meget lange arbejdsdage, hvor kokkelærlingene ofte står op hele dagen, eller lange arbejdsuger med 9 arbejdsdage i træk. Forklaringerne stopper ved kokkelærlingene selv.

Når man tager en risiko

Men det er ikke altid, at risikoadfærd handler om uopmærksomhed. Nogle gange er det forbundet med et bevidst valg, at gøre noget i en arbejdssituation der er forbundet med risiko. Efter historien om ham, der mistede fire fingre i pålægsmaskinen, siger Pernille:

Jeg sidder bare og får dårlig samvittighed, for jeg bruger ikke den der, man skal klappe ned på pålægsmaskinen. Og min køkkenleder hun skælder mig ud, hver gang hun ser det. Men jeg synes bare, at det er meget sværere at skære pålæg ud pænt, når man står med den der. Så jeg bruger mine fingre til det. Og jeg sidder faktisk nu og tænker "Uf hvordan tør jeg".

Når Pernille vælger ikke at bruge sikkerhedsanordningen på pålægsmaskinen, er det således ikke et spørgsmål om uopmærksomhed, hun synes simpelthen at det er nemmere uden, og at hendes arbejde bliver bedre. Undervejs i interviewet begynder Pernille at tænke over denne adfærd som farlig. Hun bliver klar over, at hun tager en risiko, og begynder at genoverveje hendes adfærd. I det omfang risikoadfærd ikke forklares med uopmærksomhed, kan det handle om, at den enkelte oplever, at produktet bliver bedre - eller lettere at udføre, hvilket Dittes fortælling også er et eksempel på:

Ditte: Altså, nogen gange bruger jeg den, og andre gange bruger jeg den ikke. Men det er sjældent jeg bruger den.

Int.: Fordi den er for besværlig at bruge eller?

Ditte: Den er træls at bruge og så er det lige nemmere.

Jeg har da godt nok være tæt på en gang imellem, men jeg tror først, det går op for mig en dag, hvor jeg prøver at komme til skade. Sådan er det jo.

Int.: Hmm ja, er det så nu man skal banke under bordet?

Dittes risikoadfærd er i disse situationer således ligesom Pernilles et udtryk for et bevidst valg. Hun vælger at bruge pålægsmaskinen uden sikkerhedsanordningen, fordi hun synes, at den er lettere at bruge uden.

Det er ofte i forbindelse med brug af hjælpemidler eller maskiner, at kokkelærlingene bevidst vælger at tage en risiko. Det er nedenstående eksempel med 'hunden' et eksempel på. En 'hund' er i denne sammenhæng en rullevoan, som kokkene kan køre tunge gryder på rundt i køkkenet i stedet for at løfte dem.

Int.: Der må være mange situationer, hvor man skal bære noget?

Anders: Det kommer også an på, hvor store køkkener man er i, og hvor store gryder man har. Ude ved os der skal vi køre dem på en 'hund' [voan, red.].

Int.: Man tager ikke den der hund?

Stig: Det hører til sjældenhederne, det gør det. Det er dovenskab også fordi at den skal løftes ned på den, og så skal den trækkes over og løftes op. Så er det lidt nemmere, hvis man to mennesker tager fat i den og løfter over.

Anders: Det er også sjældent, at den skal helt ned i den anden ende af køkkenet, kan man sige. For at rykke den to meter, så er det lidt nemmere lige to mand at tage fat i den.

Int.: Så man gør det, der er mest praktisk i situation?

Anders: Ja, tilpasser sig.

Kokkelærlingene fortæller, at de ofte vælger at løfte gryderne i stedet for at køre dem. Valget er et udtryk for at, at de oplever det som nemmere, hurtigere eller simpelthen det eneste mulige løsning i forhold til køkkenets indretning at løfte gryderne. De tager således en risiko, der er forbundet med et reflekteret valg, når det drejer sig om at anvende pålægsmaskinen eller 'hunden'. Udfaldet af valget afhænger af arbejdssituationen, af køkkenets indretning og af om der er kollegaer til at hjælpe. Valget er et udtryk for en vurdering af den specifikke arbejdssituation. Denne type risikoadfærd til lægger kokkelærlingene ikke negativ værdi ligesom den først beskrevne form for risikoadfærd. Denne type adfærd beskrives i nogle tilfælde som 'den mest praktiske' eller 'den letteste'. Denne type adfærd oplever kokkelærlingene som helt legitim. De betegner ikke sig selv som 'dumme', når de vælger at løfte en tung gryde i stedet for at køre den. De forstår det snarere som en nødvendig tilpasning af arbejdet til de omstændigheder, der nu en gang er. Men i begge tilfælde beskrives det som noget, der føres tilbage til dem selv, dvs. noget individuelt.

Når man ikke tager en risiko

Hvad får de unge til at undgå potentielt farlige arbejdssituationer? Det forfølger vi i det følgende.

De unge fortæller selv, at det er helt afgørende for deres måde at håndtere potentielt farlige arbejdssituationer, at de har været i en lignende situation før, og selv har mærket på kroppen, hvordan det mærkes, når det går galt. Der må konkrete erfaringer til. De skal selv mærke dampen i ansigtet, som eksemplet tidligere med Ditte, der åbnede ovndøren og

skolede øjenlågene. "Efter den tid, der har jeg altid stået bagved, når jeg har åbnet", fortæller hun. Erfaring med konsekvenser af risikoadfærd skaber således en ændring af hendes arbejdsrutine.

Et lignende eksempel er snakken om, hvorvidt de bruger sikkerhedsanordningen på pålægsmaskinen eller ej. Pernille begynder under interviewet at overveje, om hun skal ændre sin adfærd, da hun hører historien om kokkelærlingen, der mistede fire finger i en pålægsmaskine.

"... min køkkenleder hun skælder mig ud, hver gang hun ser det. Men jeg synes bare, at det er meget sværere at skære pålæg ud pænt, når man står med den der. Så jeg bruger mine fingre til det. Og jeg sidder faktisk nu og tænker "Uf, hvordan tør jeg?"

Det viser sig, at det er meget forskelligt, om kokkelærlingene bruger fingrene ligesom Pernille eller ej. To af kokkelærlingene siger, at de altid bruger sikkerhedsanordningen, mens Ditte bruger den en gang imellem. Hun siger samtidig, at hun nok først ændrer adfærd den dag, hun prøver at komme til skade.

Når arbejdspladsen gør en positiv forskel

Nu flytter vi blikket fra de enkelte unge kokkelevers erfaringer med risikoadfærd og fokuserer på, hvad de unge fortæller om konteksten for deres risikoadfærd.

Vi tager udgangspunkt i fortællinger om de vilkår, de unge oplever, har indflydelse på den måde de handler på i en potentielt risikabel arbejdssituation. Vi forsøger at forstå risikoadfærd i relation til de sociale relationer, arbejdspladskulturer og arbejdsorganiseringer, som de unge indgår i på deres arbejde.

Først undersøger vi, hvad de unge ser som afgørende for deres oplevelse af sikkerhed og tryghed på arbejdspladsen. Eller med andre ord, hvordan sociale relationer, arbejdskultur og arbejdsorganisering er med til at gøre en positiv forskel i forhold til unges oplevelse af arbejdsmiljø og risikoadfærd. Mens vi i det efterfølgende undersøger de vilkår, der har en negativ indflydelse på de unges oplevelse af arbejdsmiljø og risikoadfærd.

Vi starter med at undersøge, hvad kokkelærlingene fortæller om deres position på arbejdspladsen og om relationer til ældre kollegaer. I den forbindelse fortæller Anders:

Anders: Jeg vil helst arbejde med køkkenchefen, tror jeg, men det er mere fordi så kan jeg hurtigt få svar på mine spørgsmål. "Kan du ikke lige smage på det her?" Og "Kan du ikke lige forklare mig, hvad er det jeg har gjort forkert, hvorfor skiller den her dressing?". Det er ikke fordi, der er noget galt med de andre overhovedet ikke, jeg tror bare, at det er hans baggrundsviden jeg søger. Så jeg ved hvad det er jeg går og laver, så jeg ikke går rundt alene.

Det betyder noget for Anders at have en erfaren køkkenchef, som han kan stille spørgsmål, når der er noget han er i tvivl om. Det giver ham en sikkerhed at have køkkenchefen i ryggen. Den sikkerhed kommer til udtryk hos Anders som en fornemmelse af at han 'ved hvad han laver'. Muligheden for at spørge en erfaren køkkenchef beskrives som afgørende for Anders' læreproces. Han er i gang med at lære faget, i gang med at tilegne sig den form for mestring af faget, som kommer til udtryk hos Anders som en fornemmelse af 'at vide hvad han laver'. Denne oplevelse af mestring har afgørende betydning for Anders' oplevelse af sikkerhed. Mestring opnår Anders gennem relationen til den erfarne kok, og den står i modsætning til at 'gå alene', som han siger. Anders ønsker ikke at være overladt til sig selv i den læreproces, han er i gang med.

De andre kokkelæringer i interviewet er enige med Anders. Det er vigtigt for dem at have en erfaren kok til at spørge til råds. Det giver en tryghed i arbejdssituationen.

Stig: Hos os er der en kok til hver elev, som man følger, så det er automatisk dem, man stoler mest på.
 Int.: Og hvad kendetegner dem man stoler på?
 Stig: For mit vedkommende så er det dem, der er sikre på det de laver. Fordi hvis de er usikre og spørger mig til råds som er elev, så føler jeg ikke tryghed ved det. Det virker forkert, at læreren spørger eleven til råds.
 Anders: Man søger jo nogen, der har større baggrundsviden end man selv har, og det burde ikke være ned af.
 Bjarne: Så føler du dig tryk ved det, du går og laver. Så skal de nok fortælle, hvis der er noget du gør forkert, fordi de har en baggrundsviden. Det er det, jeg søger efter.

For Stig er trygheden således også forbundet til, at rollefordelingen og hierarkiet mellem lærer og elev overholdes. Det virker forkert, hvis det er chefen, der spørger eleven til råds, siger han.

En anden faktor, der synes at være vigtig for kokkenes oplevelse af tryghed, er at de er parate til de udfordringer, de bliver præsenteret for på deres læreplads. Ditte, der har været i kokkelære i ca. et halvt år på interviewtidspunktet, fortæller i den sammenhæng.

Ditte: Altså, det var kun 1.5 uge, før jeg begyndte her på skolen, da begyndte jeg at bage brød, ellers havde jeg bare skrællet grøntsager og sådan noget. Men som jeg snakkede med min mor om, så føler jeg mig mere sikker i det. Og så kommer det fuldstændig naturligt i stedet for at jeg springer over i den varme. Det er rart at starte på bunden af og så arbejde sig op ad.
 Stig: Den rangorden, den er der også eleverne iblandt, eller det er den i hvert tilfælde ude hos os. Der er også en rangorden i forhold til, hvad man internt sætter eleverne til. Vores yngste elev. Ham ville jeg aldrig nogen sinde sætte til at bakke op i a la carden. Han har aldrig stegt en

bøf, og han kommer ikke til det i det næste halve år. Altså, rangordenen er der stadigvæk.

Ditte fortæller, at det giver hende en tryghed i arbejdet, at hendes læretid er organiseret sådan, at hun langsomt opbygger en erfaring med de enkelte opgaver, før hun bliver sat til de næste. Ligesom Anders ovenfor gav udtryk for, er tryghed for hende forbundet med en oplevelse af at hun mestrer de opgaver, hun bliver sat til. Derfor har hun ikke noget imod, at hun har skrællet grøntsager i et halvt år, før hun var klar til at begynde at bage brød.

Det giver hende en tryghed, at der er en plan med oplæringen – også selvom den indebærer et vist hierarki. Hierarki er med andre ord forbundet med noget positivt for Ditte. Hierarkiet betyder, at hun har mulighed for at bevæge sig sikkert opad i det og erhverver sig de kompetencer, der skal til for at udføre de arbejdsopgaver, hun får tildelt.

"Det skal bare fungere"

Disciplin går igen i flere af disse kokkelæringeres fortællinger. Flere fortæller, at hierarkiet og disciplinen i et køkken er helt afgørende for, at køkkenet fungerer.

Bjarne: Hvis det fungerer som lort ude i køkkenet, så smager maden som regel også af lort.

Anders: Vi har åbent køkken. Og hvis de tre der står i det køkken, de står og råber efter hinanden, så kan man godt forvente, at så bliver maden også derefter. Det skal bare fungere på alle leder og kanter. I hvert tilfælde disciplinen.

Hierarkiet og disciplinen i faget fortælleres frem som en nødvendig ramme om arbejdet, som de fleste unge tager på sig og fortæller frem som nødvendigt. Hierarki og disciplin kommer hos flere af dem til udtryk som noget, der bidrager med tryghed og sikkerhed i arbejdssituationerne. At rollefordelingen i køkkenet overholdes også i relation til det ansvar og de opgaver, de bliver givet.

Med dette følger et andet væsentligt element, flere fortæller nemlig, at det er afgørende for deres læreproces og dermed for deres tryghed i arbejdssituationen, at det er legitimt at lave fejl. De vil have lov til at lære ved at prøve sig frem. Det giver positionen nederst i hierarkiet på arbejdspladsen dem adgang til.

"Altså i begrænsede mængder, altså hvis du brænder 50 rødspætter på, kan det da godt være at..." siger Stig.

Ud over disse sociale forhold er der en række mere materielle vilkår på arbejdspladsen, som er afgørende for, at de undlader at tage en risiko. De unge i kokkefaget giver for eksempel udtryk for, at de selvfølgelig benytter sikkerhedssko og kokkeuniform. Flere har en vag erindring om, at påklædning var en del af det grundforløb, de gennemgik på kokkeuddannelsen, ligesom rigtige løfteteknikker var. Den rigtige påklæd-

ning er en selvfølge for disse kokkelærlinge, det er slet ikke til diskussion. Men det er andre arbejdsmiljøfaktorer på arbejdspladsen imidlertid.

Flere fortæller, at de selvfølgelig benytter de arbejdsborde, der passer til dem i højden, hvis de arbejder i et kæmpe køkken, hvor de har mulighed for at vælge et bord, der passer perfekt til dem. Men hvis der ikke er mulighed for det i køkkenet, har de forståelse for det. Borde, der passer i højden, er således ikke en selvfølge.

Kokkelærlingene sætter pris på, at udsugningen fungerer, som den skal, så de ikke skal stå i massiv stegeos en hel lang arbejdsdag. Men de har forståelse for det, hvis der for eksempel ikke har været råd til udsugning i den restaurant, hvor de arbejder. Det samme gælder udluftning i køkkenet eller skridsikre gulve. At disse forhold er i orden, er således heller ikke en selvfølge, selvom de sætter pris på det, når det fungerer. Når de fortæller om sådanne forhold, er det ofte med udgangspunkt i, hvad der kan lade sig gøre eller ikke lade sig gøre på den arbejdsplads, hvor de er i lære. De betragter ofte forhold vedrørende sikkerhed og arbejdsmiljø fra arbejdspladsens synsvinkel, hvilket ofte fører til forståelse og accept af gældende vilkår.

Alligevel betyder det generelt en hel del for kokkelærlingene, at udstyr og maskiner fungerer optimalt, at knivene for eksempel er skarpe, især hvis det samtidig betyder, at deres arbejdsdag bliver lettere eller produktet bedre. Nogle faktorer (som eksempelvis sikker påklædning) er således en hel integreret del af disse unges arbejdsrutiner, mens andre elementer i deres arbejdsituationer ikke tages for givet, men derimod er til forhandling.

Når arbejdspladsen gør en negativ forskel

Men hvilke vilkår på arbejdspladsen kan have en negativ indflydelse på de unges risikohåndtering? I det følgende kigger vi nærmere på de sociale relationer, arbejdspladskulturer og arbejdsorganiseringer, som de unge fortæller gør en negativ forskel.

I alle de interviews vi har lavet, har vi stillet nogenlunde de samme spørgsmål. Et af spørgsmålene lød: Hvor tit tænker I på, om det, I lige er i gang med, er sikkert nok, eller om der er en risiko forbundet ved det, hvis I skal sætte tal på en skala fra 1-10, hvor 1 er meget sjældent og 10 er flere gange om dagen. I interviewet med kokkelærlingene lød svarerne sådan:

Ditte: Jeg vil sige 3.

Stig: 1

Anders: Altså til dagligt, 2 stykker.

Ditte: Mellem 1 og 2.

Anders: Det er jo en af de ting, man ligesom har gjort op med sig, inden man går i lære. Der er knive, der er gryder, og brandsår er jo en del af det.

Bjarne: Det er en del af det.

Anders: Jeg har haft mistet flere negle. Det er jo bare en ting, man har gjort op med sig selv, det håber jeg at man har.

Bjarne: Det kan godt være, at det ligger i baghovedet på en måde, at nu skal jeg lige være ekstra opmærksom på det her. Men stadigvæk så kører man jo bare på rutinen.

Anders: Det eneste er, når arbejdstilsynet kommer og siger, at vi ikke må bære gryder fra det ene sted til det andet, men at det skal køres. Det er sådan det eneste tidspunkt.

Bjarne: Jeg tror, man tænkte meget på det i starten.

Ditte: Jeg startede i oktober sidste år, og i starten da tænkte man det helt vildt meget på det, men nu er det bare...

Som det tidligere kom til udtryk, er der hos denne gruppe unge en bevidsthed om, at der er mange arbejdsituationer, der er forbundet med risiko. Der er 'knive, gryder og brandsår' hele tiden, som Anders siger. De farlige situationer opstår kontinuerligt, hvorfor det kan være vanskeligt konstant at være opmærksom på det.

Det kokkelærlingene siger i ovenstående citat er, at de betragter det som et vilkår for faget, at arbejdet er forbundet med en vis risiko. Den høje grad af risiko i arbejdet forstås som et vilkår, man som kok skal være klar til at acceptere, inden man går ind i faget. Der er således ikke bare en anerkendelse af, at der er mange risikosituationer i arbejdet, men også en høj grad af risikoaccept.

Risikoen synes at være en integreret del af kokkelærlingenes fagidentitet, noget der ikke kan eller skal skilles fra faget, og den identitet de knytter til at være i faget. Det opleves af den enkelte som en naturlig del af det at arbejde som kok. Måske er det at have en høj grad af risiko i arbejdet ligefrem med til at bidrage til en fornemmelse hos den enkelte af, at være 'rigtig kok'. Bjarne og Ditte fortæller, at de som nybegyndere i faget tænkte meget over den risiko, der er forbundet med arbejdet, men de fortæller samtidig, at det gør de ikke mere. Nu fortæller de sig frem som kokkelærlinge med mere erfaring. De har tillært sig den form for risikoaccept, som de har forstået er nødvendig for at være kok, og træder dermed i karakter som erfarne kokke. Det manifesteres for eksempel i fortællingen om arbejdsrutinerne på arbejdspladsen, hvor visse arbejdsmiljøtiltag kun følges, når der er besøg fra Arbejdstilsynet

"Sådan som du ikke må gøre, sådan gør vi"

I relation til dette fortæller Ditte i nedenstående citat om, hvordan hendes overordnede introducerede hende til brug af pålægsmaskinen, da hun lige var kommet på arbejdspladsen:

Ditte: Den gang hvor jeg startede der, der viste de mig, hvordan jeg brugte den der pålægsmaskine. Og så sagde hun "sådan må du gøre, og sådan må du ikke gøre". Men sådan som du ikke må gøre, sådan gør vi.

Int.: Nå ok.

Øjebliksbillede: Besøg hos en kokkelev

Sune er lige mødt ind, da jeg kommer for at følge ham en formiddag på den restaurant, hvor han er i lære. Han har sort kokkeuniform på med to rækker knapper ned over maven, sorte bukser og sorte sikkerhedssko. For at jeg kan være i køkkenet, får jeg også sikkerhedssko og kokkeuniform på. Sikkerhedsskoene er mest så jeg ikke skrider på gulvet, der kan være glat, fortæller Sune.

Solen skinner udenfor, og der sidder mange gæster bænket ved bordene udenfor og spiser brunch i solen. Der er en summen af snak og svag popmusik indenfor, hvor Sune og hans kollega arbejder i et åbent køkken. Herfra lyder der en skramlen af tallerkner, der anrettes, og bacon der syder på panden. Hver gang Sune og hans kollega har gjort en tallerken med mad færdig, ringer de med den klokke, der står på skranken ud mod gæsterne. Der lyder et skarpt 'kling', og en af tjenerne kommer og henter tallerknen. Sune klimter med klokken med en stor svingende armbevægelse. Der er en vis tilfredshed i at ringe på den klokke, fortæller han. Et stykke arbejde er gjort færdigt, og tallerknen ser flot ud med frugt i høje glas. Han kan godt lide, at han hurtigt kan se resultatet af sit arbejde, fortæller han, og er allerede i gang med at anrette den næste tallerken.

Restauranten er indrettet i forskudte plan med store vinduer ud til gaden og åen som løber lige forbi restauranten. Der er lys på bordene, grønne planter på gulvene. Nogle sorte søjler omkredser det åbne køkken. Lige inden for døren hænger en stor krystalisekrone i loftet. Her virker hyggeligt, moderne og eksklusivt på samme tid. Ved siden af køkkenet er der en lang bar, hvor tjenerne har travlt med drikkevarer.

Sune og hans kollega har også travlt. De skal fjerne brunchbuffeten og anrette frokostbuffet, samtidig med at de skal tage sig af de boner, der kontinuerligt løber ind i køkkenet med bestillinger på mad. De to kokke bevæger sig rundt i det lille køkken med stor sikkerhed. De er i konstant bevægelse og flytter sig i forhold til hinanden, hele tiden i gang med at hente noget, tilberede noget, anrette noget, lægge noget på plads eller vaske af. Samtidig med at de skal tilberede maden, må de hele tiden holde orden på køkkenet. Alting skal ligge på den rigtige plads, og der skal hele tiden være fyldt op i beholdere og skuffer. Sune henter en beholder med skåret friskt frugt, som skal anrettes på en tallerken. Beholderen finder han i en af de utallige køleskabsskuffer der er placeret hele vejen under det bord, der omkredser køkkenet. Al plads er udnyttet optimalt. I midten af køkkenet er der placeret en slags kogeø, hvor flere store stegepander har en konstant varme (de er 500 grader varme, fortæller Sune). Det mærkes på temperaturen i køkkenet. På panden varmes der æg og bacon, bøffer til burgere. Der er konstant noget, der sprutter.

Sune skærer brød til buffeten. Han anretter en laks på et fad og varmer en sovs op. Samtidig er der en kage i oven, og æg der skal pilles til buffeten. De to kokke snakker ikke meget sammen, men udveksler korte kommentarer a la: "Tager du bonen?" "Mangler vi purløg?" "Skal du have noget med fra kælderen?" "Har du tjekket buffeten?" De hjælper hinanden med at beholde overblikket, og med konstant at fylde op med alle de forskellige madvarer, køkkenredskaber og service, som de behøver for at arbejdet kan glide optimalt. Kunderne skal helst ikke vente for længe på deres mad.

Sune brækker sig lidt over en blender der ikke virker, selvom den er ny. Det skal gå hurtigt, så det er vigtigt, at værktøjet virker. Når en kniv for eksempel er sløv, lægger man flere kræfter i, og hvis det så går galt, så går det rigtig galt, fortæller han. Så skærer man dybt.

Jeg forlader restauranten midt i frokosten, der er igen travlhed. Nu er det burgere gæsterne vil have. Sunes vagt varer til restauranten lukker. Han skal arbejde mange timer endnu.

Ditte: Altså, nogen gange bruger jeg den (en anordning, der skal klappes ned foran på lægsmaskinen), og andre gange bruger jeg den ikke. Men det er sjældent jeg bruger den.

Ditte fortæller om, hvordan hun bliver introduceret til en sikkerhedskultur på arbejdspladsen, hvor det er både legitimt og forventeligt, at hun omgår sikkerhedsreglerne.

Citatet er på flere måder eksemplarisk for denne rapport: Det er eksemplarisk i den forstand, at de unge i undersøgelsen, ligesom Ditte, er på arbejdspladsen i forbindelse med et uddannelsesforløb, eller de er på andre måder midlertidigt tilknyttet arbejdspladsen. Det betyder, at den unge ofte vil være den med mindst erfaring, og som er placeret nederst i hierarkiet på arbejdspladsen, ligesom Ditte er det.

Ligesom Ditte er de unge ofte i en position, hvor de er i gang med at afkode, hvad man gør og hvad man ikke gør på arbejdspladsen. Det er en vigtig del af deres læreproces og af deres identitetsproces at afkode kulturen og finde deres egen position i den. Mange indretter, ligesom Ditte, deres handlinger efter den måde, som de afkoder, at flertallet på arbejdspladsen betragter som rigtigt, nødvendigt eller naturligt. Ofte oplever de, at det er forbundet med en risiko for dem ikke at indrette sig efter den herskende orden. En risiko for foreksempel at miste deres læreplads.

Med andre ord er den unges hierarkiske placering på arbejdspladsen og arbejdspladskultur særdeles vigtige i forhold til den risikoadfærd, de unge gør til deres egne, mens de er på arbejdspladsen. Det skal vi se flere eksempler på i de kommende kapitler.

I interviewet med kokkelærlingene er det langt fra entydigt, hvad de fortæller om den sikkerhedskultur, der hersker på de enkelte arbejdspladser. Hvilke former for sikkerhedsadfærd der bliver 'selvfølgeliggjorte' i arbejdspladskulturen, og som derfor bliver en del af en arbejdsrutine afhænger langt hen af vejen af den enkelte arbejdsplads.

At slå hjernen fra og bare arbejde

En anden faktor, som vi tidligere har behandlet, er, at det er afgørende for kokkelærlingenes måde at begå sig på arbejdspladsen, at de føler sig sikre i deres jobs. Der kan være mange grunde til ikke at føle sig sikker.

Stig: Den anden elev, vi har hos os, hun taber mange ting. Og i hvert tilfælde en gang om ugen skærer hun sig i fingeren..

Int.: Er det, fordi hun er usikker eller lidt nervøs?

Ditte: Det tror jeg, at det er. Fordi mange af de ting, de andre fortæller (om uheld red.), det har jeg gjort 100 gange. Og meget af det. Altså dengang jeg startede. Jeg løb ind i mure (griner), og tabte ting og skar mig i fingrene. Men det var, fordi jeg var så nervøs. "Hvad hvis jeg nu ikke gjorde det her rigtigt?" Og "hvad hvis..." og. Så går det jo fuldstændig galt altså. Man skal bare slå hjernen fra og

bare arbejde. Man har jo ikke særlig meget erfaring. Det er der jo ingen der har. Altså, jeg kom jo lige fra folkeskolen af.

Stig: Men jeg tror også at generelt, at man vel et eller andet sted er småusikker og nervøs, når man starter på en arbejdsplads.

Bjarne: Man vil gerne gøre et godt indtryk, og de kan egentlig sige "hej, hej" (fyre én, red.)

Stig: Ja, det kan de gøre, når de har lyst.

Bjarne: Så man tænker over det de første tre måneder. Ja, at man vil gøre det så godt som muligt.

Stig: Jeg har da nogle, jeg arbejder sammen med, som jeg gerne vil prøve at imponere. Altså vores a la carte chef, han er superdygtig og har været nogle gode steder. Og ham vil man da gerne imponere. Det er svært, men man gør alt. Og så bliver man da automatisk usikker, selvom man godt ved, hvordan man skal gøre.

Kokkelærlingene fortæller, at jo mere opsatte, de er på at gøre deres fag rigtigt, desto større risiko er der for, at det kan gå galt. Ditte siger, at det handler om 'at slå hjernen fra'. Altså at opnå så meget rutine i arbejdet, så man ikke tænker over det. Men som unge kan der være mange grunde til at være usikker. Kokkelærlingene nævner selv manglende erfaring, usikkerhed i ansættelsen, og lysten til at blive anerkendt som dygtig, alle disse faktorer kan bidrage til at gøre den enkelte usikker og dermed i farezonen for at begå fejl og udsætte sig selv for risiko.

"Er du kok, er du så på speed?"

Noget af det der går igen, når denne gruppe kokkelærlinge fortæller om deres arbejde er at lange arbejdsdage til langt ud på aftenen betyder, at det kan svært at koble af, når man er færdig med arbejdet. Arbejde og fritid har det med at glide ind i hinanden. Stig og Anders fortæller:

Stig: Når vi er færdige ude hos os, så skal der gøres rent og sådan og så cykler jeg hjem 23.15. Men der går da snildt 2- 2.5 time, før jeg kan lægge mig i seng. Og så skal jeg lige have noget at spise og se nyheder eller et eller andet.

Anders: Man skal bare lige sætte sig og have lov til at falde til ro, adrenalinen kører stadig rundt i hele kroppen, og du har så mange ting i hovedet: "Har du nu husket at slukke pladen eller et eller andet".

Stig: For det meste så er man også allerede videre til næste dag, eller det er jeg i hvert tilfælde. Hvis jeg ved at jeg har den varme a la carte 3 dage i træk, jamen så er jeg i gang med inde i hovedet at gøre klart til, hvad jeg skal lave i morgen, allerede før jeg går hjem.

Int.: Hvordan slår man tankerne fra?

Anders: Jeg sætter mig ned ved computeren eller fjernsynet.

Int.: Hvordan gør du Stig?

Stig: Jeg skal også lige sidde 2-3 timer. Eller hjem og ligge på min sofa, have mad, se en film.

De lange krævende arbejdsdage betyder, at kroppen skal have nogle timer til at falde til ro, når arbejdsdagen er slut. Samtidig fortæller flere, at tankerne ofte kører videre i hovedet. Stress er således et vilkår, som de alle på deres egen måde har lært sig selv at håndtere. De har forskellige måder, som de falder til ro på både mentalt og fysisk.

Da interviewereren spørger, om de ikke kan have lyst til at gå i byen efter sådan en arbejdsdag, giver kokkelærlingene nogle meget dobbelte svar. På den ene side fortæller de, at festkulturen stadig er en del af faget. Det kan være en god måde at falde lidt ned at tage sig nogle øl efter arbejde sammen med kollegerne. Stig siger for eksempel:

Stig: Jo, det gør vi også nogen gange, hvis det hold der har været arbejde i 4 dage, så er det ikke altid man kommer hjem. Så tager man videre direkte i byen. Og så når man er færdig engang hen ad formiddagen næste dag, når man kan mærke at nu er det måske på tide. Så tager man hjem. Og så sover jeg altså også.

Flere forklarer, hvordan byturene kan være en måde at holde den weekend på, som dem, der arbejder på restaurant, ofte ikke har på grund af arbejde og en måde at koble af. Samtidig siger de, at det godt kan være lidt farligt, hvis byturene tager overhånd. Byture kan være en måde at flygte fra forhold i livet, der er vanskelige at håndtere. I forlængelse af dette spørger interviewereren til kokkelærlingenes brug af hash og andre rusmidler. I den forbindelse siger Stig:

Stig: Det er et typisk spørgsmål man får fra folk. "Nå, er du kok, er du så på speed".

Kokkeleverne er vant til at blive konfronteret med det spørgsmål, som interviewereren stiller. Situationen i interviewet er akavet, spørgsmålet går måske lidt for tæt på. Det virker, som om det er presserende for lærlingene at aflive myter om kokke på stoffer og at understrege, at de selv sørger for at få sovet ordentligt, inden de skal på arbejde næste dag. Men samtidig har ihvertfald en af interviewdeltagerne erfaring med et forbrug, der med hans egne ord nærmede sig et misbrug. Kokkelærlingene synes ikke selv, at festkulturen er et problem. Problemet er den stress, der ofte følger med arbejdet. En stress, der betyder, at man allerede efter arbejdet sent om natten begynder at tænke på morgendagens rush.

"Jo, der bliver da råbt..."

I alle interviewene, er der unge der fortæller om vilkår i arbejdet, der potentielt kan underminere den unges selvtilid eller lyst til at være i faget. I interviewet med kokkelærlingen er det den hårde tone, der nogle steder hersker i køkkenerne, der er udgangspunktet for denne tematik. Interviewet finder sted i en periode, hvor der har været en række tv-udsendelser om en meget eksklusiv restaurant, hvor en meget opfarende køkkenchef residerer. Dette offentlige billede af faget forholder kokkelærlingene således til:

Stig: Det er opreklameret.

Anders: Det kommer lidt an på, hvor stort et sted det er, det er helt klart.

Bjarne: Og hvem det er.

Anders: Medierne har blæst det op til noget, det ikke er. Altså, det er en lidt anden standart end vi er vant til.

Int.: Der er ikke nogen af jer, der har oplevet at tonen har været så hård, at det ikke var rart?

Pernille: Sådan tror jeg, at det er nogle få steder. Jeg var et sted. Da jeg kom derud, stod chefen og råbte og skreg. Det var lige ved, at jeg trak mig tilbage med det samme og tænkte "her skal jeg ikke ind". Men det har nok været et af de få steder.

Stig: Altså vores a la carte chef han er vant til de der store steder, og der kan vi godt få en ordentlig overhaling engang imellem. Hvis det ikke lige bliver gjort, som det skal gøres. Men det er kun lige der og så går der 20 sek. og så kan det godt være pjat og flødeskumskamp. Jo, der bliver da råbt, men det er slet ikke på det niveau.

Bjarne: For 3-4 måneder siden var der en folkeskolepraktikant og der, min køkkenchef han kunne godt være rimelig hård, hvis det ikke gik efter hans hoved, og han råbte af denne her bette dreng. Så synes jeg, det tager overhånd. Hvis man kun er der for at suge viden til dig. Det er ikke god stil. Det var lidt synd.

'Det er opreklameret', siger Stig om det offentlige billede af kokkefaget. Anders siger, at den omtalte restaurant har en lidt 'anden standart', og Stig fortæller om hans chef der er vant til 'store steder'. De omtalte restauranter og opfarende køkkenchefer er forbundet med en vis eksklusivitet og status. Omgangstonen kan i den forbindelse anskues som en måde at markere hierarkisk placering i branchen, en hierarkisering som lærlingene tidligere har tillagt en positiv værdi. Både Pernille, Stig og Bjarne har erfaringer med opfarne chefer; 'Der bliver råbt' siger Bjarne. 'Men slet ikke på det niveau'. Måden at fortælle om omgangstonen kan i denne forbindelse anskues som en kulturel ressource, gennem hvilken kokkelærlingene kan fortælle sig selv frem som kokke i et fagligt hierarki. Det kan være en ud af mange komplekse komponenter, som de benytter i den faglige identitetsdannelse, der er en del af deres læreproces. Erfaringerne med hidsige kokke er således ikke en entydig negativ erfaring, selvom Bjarne synes, at det tog overhånd, da det gik ud over en skolepraktikant. Selvom hierarki og råb under pres kan være ok, er det ikke ok, hvis det er den gængse omgangsform. Især ikke overfor de alleryngste eller svageste, eller hvis det hæmmer indlæringen. Ingen af disse kokkelærlinge har erfaringer med, at det er gået ud over dem på en ubehagelig måde, i hvert tilfælde er der ingen der fortæller om det.

Opsamling på kokkelever

- Arbejdet betegnes generelt som risikobetonet; det er umuligt at være opmærksom på alle risikomomenter i arbejdet.
- Deraf følger en høj grad af risikoaccept.
- Arbejdsmiljø aktualiseres ikke som rammesættende begreb af de unge.
- Arbejdsmiljø kommer snarere til udtryk gennem fortællinger om 'regler', 'sikkerhedssko' og 'kokkeuniformer' o. lign.. Gennem repræsentationer der knytter an til det konkrete arbejde.
- Det er først i det øjeblik, hvor skaden sker, at risikoen i arbejdet bliver tydelig for den enkelte.
- Nogle former for risikoadfærd betegnes som tilpasning til arbejdssituationer. En sådan adfærd betegnes som positiv og helt legitim. Andre former for risikoadfærd henføres til uopmærksomhed og betegnes som dum.
- Den enkeltes hierarkiske placering og arbejdspladsens sikkerhedskultur fortæller frem som afgørende for den enkeltes risikoadfærd. Men samtidig tager den enkelte selv ansvaret, når noget går galt i arbejdet. Ansvar individualiseres.
- I nogle sammenhænge opmuntres kokkelærlingene til risikobetonet adfærd af autoriteter/ledelse på arbejdspladsen.
- Nogle arbejdsmiljøregler/ sikkerhedsforanstaltninger er en integreret del af arbejdsrutinerne, mens andre er til forhandling.
- Kokkelærlingene giver generelt udtryk for, at det giver dem tryghed i arbejdet at følges med en kollega, som de har faglig respekt for, og som de kan spørge til råds.

Analysedel 2: Elektrikerlærlinge

Risikosituationer

Et afsoleret kabel i hånden

Ligesom hos kokkelærlingene er det ikke vanskeligt for elektrikerlærlingene at komme i tanke om situationer, hvor de har oplevet, at deres arbejde var forbundet med fare eller risiko. Situationer som de selv eller deres kollegaer har været i. Elektrikerlærlingene fortæller om elektriske stød, om faldulykker fra høje glatte stilladser og om knive der smutter.

Citatet nedenfor handler om at få stød:

Max: Jeg tror vi alle sammen har prøvet at få stød. Der var to lærlinge, det var her i januar, der gik og arbejdede på en sag, hvor de trak et kabel. Og så skulle de montere en eller anden boks. Og så den ene der står ved tavlesiden, han bliver så færdig før den anden og tænder så for det, inden den anden er færdig. Og han står med kablet i hånden afsoleret inde i hånden. Og så tænder han for den, og han kan ikke slippe den igen. Han stod med det kabel i et halvt minut, før ham hans kollega opdagede det og kom hen og sparkede det væk. Han var helt ristet, hele hans hånd var helt ristet. Han lå i lang tid inde på hospitalet. Jeg tror den virker igen (hånden, red.), men han skulle lige til genoptræning. Den var i hvert tilfælde slem.

Max lægger ud med at fortælle, at han tror, at alle elektrikerlærlingene i interviewet har prøvet at få stød. At få små elektriske stød betegnes af elektrikerlærlingene som en del af det, der følger med arbejdet som elektriker - det er noget alle prøver jævnlige, det er forventeligt. Flere giver udtryk for, at hvis man ikke kan tåle at få et stød engang imellem, skal man ikke blive elektriker. Elektriciteten - og dermed elektriske stød, er en integreret del af den faglighed, som disse elektrikerlærlinge er ved at tage til sig som deres egen, og som de fortæller frem i interviewene. Små elektriske stød regnes således ikke som noget, der er relevant at fortælle om, når det handler om risiko og arbejdsmiljø, det skal større stød til - ofte livsfarlige stød.

Ligesom kokkelærlingene giver elektrikerne således udtryk for, at der er en vis grad af risiko forbundet med den elektrikerfaglighed, som de er i gang med at udvikle. Nogle former for risiko betragtes som forventelige og naturligt forekommende, mens andre former for risikosituationer betegnes som farlige arbejdssituationer. Grænserne mellem de to former for risikosituationer er på ingen måde skarpt aftegnende, det skal vi senere se eksempler på.

I citatet ovenfor beskriver Max derefter en forholdsvis kompleks arbejdssituation, som udvikler sig over tid. Der er ofte

kendetegnende for de farlige situationer, som de unge fortæller om, at der er tale om komplekse sociale processer, der udvikler sig over tid. Og som ofte udvikler sig i uforudset retninger, med uforudsete konsekvenser. Kollegaen ved el-tavlen tænder for elektriciteten, mens hans kollega står med et afsoleret kabel i hånden. Kollegaen må sparke kablet væk fra hans hånd, fordi lærlingen ikke selv har magt over sine bevægelser, mens elektriciteten løber gennem hans krop. Risikosituationen tager form gennem samspillet mellem de to kollegaer, den genstand de arbejder med, det værktøj som de anvender og i denne sammenhæng, det materiale de arbejder med - elektricitet.

De unges fortællinger om risikosituationer er ofte, ligesom i dette tilfælde, beskrivelser af forandringsprocesser, hvor relationen mellem den unge, kollegaer og forskellige genstande og materialer forandrer sig på en særlig måde, og som gennem forandringen udvikler sig til en risikosituation. Eksempelvis når kollegaen tænder for elektriciteten, mens lærlingen står med et uisolere kabel og derfor får stød og mister kontrollen over sine bevægelser. Krop og elektricitet går i forbindelse, og hånden ristes.

I sådanne situationer har de unges handlinger selvfølgelig indflydelse på udfaldet; det har betydning for situationen, at den ene lærling arbejder med et uisolere kabel uden sikkerhedsforanstaltning. Men det er i lige så høj grad relationen til kollegaer, og de genstande og materialer der er i situationen, der virker ind på de unges risikoadfærd og som virker ind på risikosituationen. Risikosituationen kan på den måde beskrives som et netværk af forbindelser mellem personer, genstande og materialer, der gensidigt virker ind på hinanden og som igennem situationen forandrer sig. Det er kendetegnende for de risikosituationer, som de unge fortæller om, at det der sker i situationen er uforudsigeligt - det er på mange måder det, der gør sådanne situationer farlige.

"Vi gjorde det bare med asbesttangen"

Ali fortæller nedenfor om en arbejdssituation, hvor elektriciteten også spiller hovedrollen i risikosituationen.

Ali: Jeg har også oplevet noget, hvor vi skulle skifte en tavle. Vi havde ikke laustasken med. Så vi gjorde det bare med en asbesttang. Så gled asbesttangen lige over i en anden fase og sprang lige to faser, der skete et kæmpe knald.

Int.: Og hvor var du?

Ali: Jeg sad nede og drak en sodavand. (alle griner)

Int.: Så der skete ikke noget?

Ali: Nej. Jo, vi fløj lidt tilbage.

Int.: Men der kunne være sket noget?

Ali: Ja, ja vi kunne have været døde. Men vores dage var ikke talte endnu.

Int.: Nej, det var godt.

For forståelsens skyld er 'laustasken' en taske med noget særligt sikkerhedsudstyr kaldet 'lausværkstøj' eller spændingsværktøj, som elektrikerne skal bruge, når de arbejder med spænding. For eksempel i situationer hvor elektriciteten i en lyskasse ikke kan slås fra. Elektrikerne skal have et særligt certifikat for at arbejde med lausværktøjet, og det har disse lærlinge endnu ikke fået, fordi de ikke er kommet dertil i deres uddannelse.

I dette tilfælde fortæller Ali, at laustasken ikke var blevet taget med ud til det sted, hvor arbejdsopgaven skulle udføres. I stedet brugte hans kollegaer en asbesttang, som ikke var tilstrækkelig sikker at bruge i den situation. Da tangen glider, opstår den farlige situation.

I eksemplet tager Alis kollegaer en chance, fordi sikkerhedsværktøjet ikke lige er der i situationen. De anvender en asbesttang i stedet for og udsætter sig selv for livsfare. Dette er langt fra et enestående eksempel på en risikosituation. I mange andre eksempler fortælles der om, at farlige situationer opstår i arbejdssammenhænge, hvor det rigtige sikkerhedsudstyr ikke lige er tilgængeligt, eller hvor det vurderes, at det ikke er nødvendigt at anvende sikkerhedsudstyret: Den elektriker, der har certifikat til at anvende lausværktøj, er i gang med en anden opgave. Hvis elektrikerlærlingen beslutter sig for at vente på ham, vil det betyde, at arbejdsprocessen må udsættes, hvilket igen betyder, at kunden må vente og potentielt bliver utilfreds. Risikosituationer er ofte en del af en længere kæde af sammenhængende arbejdsprocesser, som griber ind i hinanden, arbejdsprocesser hvor hierarkisering ofte spiller en hovedrolle i situationen. Det vidner næste eksempel også om:

Jesper: Jeg har været ude for et par ulykker efterhånden – de fleste var med svensknøgler (alle griner).

Int.: Ja, hvordan kommer man i en ulykke med en svensknøgle?

Jesper: Jamen, altså i den ene der var der en, der skulle trække et kabel mellem to tage og så to lærlinge og to svende. Og så siger svendene til lærlingene, om de ikke lige kan kravle op på hvert sit tag, og så binde kablet fast i en svensknøgle og så kaste det hen over til den anden.

Int.: Ok

Jesper: Det kunne de da godt, og så siger den anden svend lige, om han ikke lige kan lade være med at kaste den over i hovedet på ham ovre på den anden side. Hvor efter han kaster den lige i fjæset på ham. Hvorefter han falder ned fra taget.

Int.: Nej! Han faldt ned fra taget simpelthen?

Jesper: Ja, jeg stod lige ved siden af. Han fik den lige i smasken simpelthen. Så faldt han lige om en gang og trimlede ned fra taget og landede i en hæk.

Int.: Hvad skete der?

Jesper: Der skete ikke så meget. Han slog armen noget og fik en ordentlig bule i panden (griner lidt). Det var rimeligt heldigt. Han landede heldigt.

Det er ikke tilfældigt, at det er elektriske stød, der er omdrejningspunktet for begge fortællinger om risikosituationer. Elektriske stød har en helt central placering i lærlingenes fortællinger om farlige situationer i deres arbejde og i deres risikobevisthed.

"Man er sgu nødt til at tænke over det"

Den håndgribelige risiko, der er forbundet med at arbejde med elektricitet, synes at skabe en relativt fremtrædende risikobevisthed, der ifølge elektrikerlærlingene selv betyder, at de tænker en ekstra gang over sikkerhed, når de er i gang med noget farligt:

Int.: Hvor tit tænker I på at det I er i gang med at lave, om det nu er sikkert nok fra 1-10. Hvor et er rigtig lidt og 10 er rigtig meget.

Jan: 6. For det er ikke hver gang, man lige tænker så meget over det man laver, det er faktisk ret farligt. Men så er der nogle gange, hvor man lige tænker 'jamen man skal lige passe på, ik'. Men omkring 5-6 stykker.

Ali: Så tænker du ihvertfald ikke så meget over dit liv. Det er nærmere 10, vi står jo nærmest med liv og død hver gang. Når du udskifter en tavle.

Int.: Men er det realistisk, altså tænker du på det?

Ali: Selvfølgelig.

Max: Det gør jeg også hver gang

Ali: Ja, hvis du udskriver en tavle, og man står sammen med en svend og tænker 'åh nej, jeg håber ikke der sker noget nu'. Og så snakker man om andre folks skandaler og så noget.

Jan: Jamen, selvfølgelig. Hvis man skifter tavler og arbejder med nogle farlige strømme, så er man sgu nødt til at tænke over det. Hvis der er stikkontakter med spænding på.

Jan lægger ud med at fortælle, at det ikke er i alle arbejdsituationer, at han tænker over, at hans arbejde er farligt eller risikabelt. På dette plan ligner elektrikerfaget og kokkefaget hinanden. Men i modsætning til kokkene fører det ikke til, at risikoen glider fuldstændig i baggrunden som et grundvilkår. Derimod giver elektrikerlærlingene udtryk for en relativ høj grad af risikobevisthed, der især er rettet mod bestemte arbejdsopgaver. Tilsyneladende er der enighed blandt dem om, at når man arbejder med spænding, så er det nødvendigt at være bevidst om den risiko, der er forbundet med arbejdet. Risikobevistheden fortælles på den måde frem som situationsbestemt og knyttet til særlige arbejdsopgaver. De tænker eksempelvis ikke så meget over, at der er en risiko i arbejdet, når de er i gang med rutineopgaver som at hænge lamper op. Dette forhold gør sig også gældende hos smedene, hvilket vi skal se på i et senere kapitel.

Når man tager en risiko

Men hvorfor overhovedet udsætte sig selv for risici, når man nu er bevidst om den? Jesper fortæller nedenfor, hvordan han i specifikke arbejdsituationer individuelt beregner nødvendigheden for at tage sikkerhedsforanstaltninger i brug. Og han fortæller om, hvordan han beregner, hvilken risiko der er for, at noget vil gå galt i arbejdet:

Jesper: Det er også noget med at de der lausting, det er noget med at hvis der er uisoleret 40 cm væk, så skal man bruge laus. Men nogen gange så tænker man 'det kan ikke ramme det'. Det kan være lige meget'. Altså hvis man gik i gang med at måle, så er der under en halv meter der over inde i tavlerne. Men så er der alt muligt foran den. Så det er ikke sådan at du kommer der op, så egentlig er det måske ikke nødvendigt. Jo, man burde gøre det, hvis man vil være helt sikker på, at man ikke får nogen stød eller noget som helst.

'Man burde gøre det, hvis man skal være helt sikker...' siger Jesper. Nødvendigheden er til forhandling i Jespers hoved. Han overvejer for og imod og ender med at bestemme sig for, at ekstra sikkerhedsforanstaltning ikke er nødvendig, fordi han ræsonnerer sig frem til, at sandsynligheden for, at det går galt i denne situation af forskellige grunde er lille. Jesper tænker således over risikoen, men ender i situationen alligevel med ikke at bruge det sikkerhedsudstyr, som han godt ved, at han burde bruge. Risikoen er til forhandling, en forhandling der bunder i Jespers vurdering af forholdene i den specifikke arbejdsituation.

Gode gys

Som vi skal se senere er der forskellige typer af kræfter og logikker, der måske er medvirkende til, at Jesper i fortællingen ender med at løbe en risiko. En grund som elektrikerlærlingene selv nævner er, at det simpelthen er spændende:

Int.: Men de der historier, du griner også lidt, ik'?

Jesper: Men det er det, at det er nogle kræfter, man ikke rigtig kan styre. Du ved, man rører lige ved det, og så bliver man kastet væk. Det er jo spændende på en måde, ik', og så alligevel ved man godt, at det er farligt. Man tænker over det, og hvis man ikke gør det, er der også noget galt. Men det er spændende.

Lars: Det er det.

Jesper: Og jo større tingene bliver, så begynder det også at blive spændende.

Lars: Kæmpe store kabler. (...)

Jesper beskriver en form for risikoadfærd, der ikke er helt entydig. På den ene side siger han, at det er nødvendigt at tænke over den risiko, der er forbundet med arbejdet; det er 'galt' hvis man ikke gør det. På den anden side siger han, at elektriciteten er en kraft, som man ikke kan styre, og at det er denne kraft, der gør arbejdet spændende. Det er simpelthen spændende, at det er farligt – der er tale om en form for 'godt

gys'. Jespers måde at forholde sig til de farlige situationer i arbejdet på er på den måde modsætningsfuld og flertydig. Det farligste arbejde; de kæmpe store kabler er nogen gange samtidig det sjove og udfordrende arbejde. Risikoadfærd hænger på den måde sammen med produktion af faglig identitet. At få opgaver, hvor man skal kunne håndtere kræfter/elementer mv. der opleves som fagligt spændende, udfordrende, og noget, der står i modsætning til rutineopgaver, der til gengæld ikke er fagligt spændende. Denne logik kommer også til udtryk i nedenstående citat:

Int.: Men det, det er det der med de store stød og det der laus- værkstøj. Det kommer først nu i jeres uddannelse nu, selvom de fleste af jer har været i opgaver, hvor I har skullet bruge det?

Max: Ja, men det er også noget med at træne i det så hurtigt som overhovedet muligt, så du kan klare det hurtigere og bedre, når det endelig kommer til det.

Int.: Er det også lidt en anerkendelse at få de der svære opgaver?

Ali: Ja, ja mester ved godt at du laver dit arbejde. Du laver det bare.

Jesper: Hvis der er nogen, der får en lysopgave for eksempel, så går de og hænger med hovedet, fordi alle de andre de har transformerstationer og tavler og ting og sager. Og så er der nogen, der bare kan gå og hænge lyset op. Og det er bare det samme, det samme og det samme.

Int.: Så der er ikke noget anerkendelse i det?

Jesper: Nej. Folk føler, du ved, at det bare er idiotopgaven, de har fået. De har idioten. Det er det samme i 2 uger (griner).

Int.: Så man kan faktisk godt li' de der spændende opgaver?

Jesper: Ja, dem vil man gerne have.

(alle snakker i munden på hinanden)

Ali: Hvis jeg får en tavleopgave, så tænker jeg "yes".

Max: Det er også fordi at gå og sætte tavler op, det er ikke sådan noget der sker hver dag. Det er rimeligt fedt. Så får du også noget træning i det, så er du ikke i tvivl om, hvordan det skal laves næste gang.

Max fortæller, hvorfor han gerne vil lære at håndtere de farlige opgaver, før han egentlig er nået dertil i uddannelsen. For så kan han klare opgaverne 'hurtigere og bedre', når opgaverne kommer. I ønsket om at være ekstra forberedt på kommende opgaver tager han nogle opgaver, som han egentlig ikke formelt er klar til at påtage sig - og dette kan inkludere farlige arbejdsopgaver. Og Ali uddyber, at mester godt ved, at lærlingene påtager sig sådanne opgaver, og at mester endda værdsætter de medarbejdere, der 'bare' laver arbejdet. Når disse elektrikerlærlinge således bevidst påtager sig opgaver, som er forbundet med en vis risiko, og som de ikke formelt er uddannet til at påtage sig, kan det være, fordi denne form for risikoadfærd kan være en mulighed for at bevise deres værd som elektrikere. Det kan være en mulighed for at vise, at de er sådan nogle elektrikerlærlinge som 'bare' tager en opgave uden at 'hænge' sig i om de har den formelle uddannelse. Noget

som nogle mestre tilsyneladende værdsætter. Risikoadfærd kan på den måde være en måde at opnå anerkendelse på.

Men denne form for risikoadfærd kan samtidig være drevet af en lyst imod at vise, at de er sådan nogle elektrikerlærlinge, som godt kan løse udfordrende og potentielt farlige opgaver. Risikoadfærd kan også være en måde at positionere sig selv som kompetent elektriker.

Når man ikke tager en risiko

Vi har tidligere beskrevet, at elektrikerlærlingens risikobevisthed kan forstås som situationsbestemt. I interviewet med elektrikerlærlingene er der således mange fortællinger om, hvordan risikoadfærd bliver til gennem individuelle vurderinger af risiko i specifikke arbejdssituationer. Alligevel er der nogle arbejdssituationer, og arbejdsfunktioner som pr. definition er farlige; hvor det ikke er til forhandling, at arbejdet er farligt. Hos elektrikerne er det, som skrevet før, typisk arbejdssituationer, som involverer spænding; som for eksempel udskiftning af en el-tavle. I sådanne arbejdssituationer er der visse indarbejdede sikkerheds-rutiner, som fortælles frem som alment accepterede sikkerhedsrutiner. Nogle former for risikoadfærd har på den måde fået karakter af rutine-adfærd; adfærd som der ikke stilles spørgsmålstegn ved, og som ikke er til forhandling, som for eksempel at 'teste'.

Int.: Der var en af jeres kammerater, som fortalte, at han havde fået 17 stød, altså får man så mange stød?

Max: Jeg har fået to.

Jesper: Så er det også hans egen skyld. Så er han en af dem, der ikke tænker sig om, når han går og laver tingene. For så ville han have opdaget det.

Jan: Ja.

Jesper: Det er jo ikke en regel, men man tester jo tingene, før man går hen og rør ved dem. (snakker i munden med hinanden). Jeg tester altid selv.

Jan: Ja, det gør jeg også. Man måler altid.

Man måler altid, siger Jan. Ligesom det hos kokkene ikke var til forhandling, at det er nødvendigt at have sikkerhedssko og uniform på, giver disse elektrikerlærlinge udtryk for, at det ikke er til forhandling at teste. Hvis man ikke følger disse sikkerhedsrutiner, er man selv ude om, at man får stød, mener Jesper og Jan. Det er således forbundet med noget negativt at bryde de sikkerhedsforanstaltninger, som er alment accepterede. De, der bryder de alment accepterede sikkerhedsregler, stilles individuelt til ansvar, ligesom Jan og Jesper giver udtryk for ovenfor.

Når arbejdspladsen gør en positiv forskel

Nu flytter vi igen blikket fra den enkelte unges erfaringer med risikoadfærd i forskellige arbejdssituationer og fokuserer mere på, hvad de unge fortæller om konteksten for deres risikoadfærd. Vi følger sporet fra sidste afsnit og undersøger risikoadfærd i relation til de sociale relationer, arbejdsplads-

kulturer og arbejdsorganiseringer, som de unge indgår i på deres arbejde.

I den første del undersøger vi, hvordan arbejdskultur, arbejdsorganisering og sociale relationer på arbejdspladsen er med til at gøre en positiv forskel i forhold til unges arbejdsmiljø. Mens vi i slutningen af afsnittet fokuserer på de vilkår, der kan have en negativ indflydelse på de unges risikoadfærd.

Som vi beskrev ovenfor, er nogle sikkerhedsforanstaltninger alment accepterede, som for eksempel at 'teste'. Vi beskrev, hvordan de, der bryder de alment accepterede sikkerhedsregler, kan blive stillet individuelt til ansvar. Citatet nedenfor er også en fortælling om alment accepterede sikkerhedsforanstaltninger:

Max: Altså sikkerhedssko det er jo over det hele. Jeg har prøvet at komme ind på en byggeplads uden sikkerhedssko, jeg tror jeg fik 50 bemærkninger på 10 sek. "Hvor er dine sko henne? Hvor er dine sko henne?"

Jesper: Prøv at tænke dig at komme på en byggeplads, hvor der er en uden hjelm. De alle sammen peger på ham, og alle sammen siger noget til ham.

Int.: Ok, så der er noget der ligger helt fast?

Jesper: Ja, ja hvis der er hjelmpåbud, så er der ikke nogen der går uden hjelm. Det gider de andre ihvertfald ikke. Så bliver de mobsede; "du skal ihvertfald ikke, når jeg har den på". Sådan er det altid.

Hvis nogen overtræder de alment accepterede sikkerhedsregler, reagerer kollegerne med det samme, fortæller Max og Jesper. Det er med andre ord vanskeligt at bryde de sikkerhedsregler, som er blevet til naturlig og indgroet rutine i det kollegiale fællesskab. Kollektive reaktioner, som dem Max og Jesper fortæller om, er ifølge disse lærlinge med til at opretholde og cementere de alment accepterede sikkerhedsregler ved at sikre, at ingen i fællesskabet bryder dem. Hvis noget går galt med dem, der bryder alment accepterede sikkerhedskultur, stilles de selv til ansvar. Elektrikerlærlingene giver således udtryk for, at arbejdspladskulturen og kollegers normer i forhold til sikkerhed og arbejdsmiljø er helt afgørende for deres egen risikoadfærd. De unges sikkerhedsadfærd kan med andre ord ikke forstås uafhængigt af de fællesskaber og arbejdspladskulturer, som de indgår i på deres arbejdspladser.

Da vi spurgte denne gruppe elektrikerlærlinge, om der er nogen på deres arbejdsplads, der har snakket med dem om sikkerhed, fik vi dette svar:

Ali: Jeg var faktisk på kursus i tirsdags om sikkerhed, når du laver dine installationer.

Int.: Har I andre også været på sådan noget?

Max: Nej, det er kun svendene, der kommer på kursus.

Han er så et heldigt tilfælde.

Jesper: Du sagde også, at du gik på byggeplads. Det plejer man, når man går på byggeplads, så kommer alle ind og får sikkerhedsinformation på stedet. Sådan plejer det at være. Sådan burde det være. Har du ikke det?

Max: Nej, det har jeg ikke prøvet.

Jesper: Hvis der er en entreprenør, så plejer det at være dem, der siger sådan noget; "hvor skal man have hjelm, og hvor skal man have sikkerhedssko?"

"Jeg hader de der typer"

Det kunne tyde på, at oplæring i arbejdsmiljø finder sted på nogle lærepladser, men ikke på alle. Men samtidig spiller håndhævelse af sikkerhedsregler sammen med den hierarkisering, som lærlingene i forvejen oplever, at de er i bunden af:

Ali: Jeg går heller ikke med sikkerhedssko. Altså hvis jeg kører ud til service, altså hvis jeg kommer på byggepladser, så kommer sikkerhedsskoene på. Men jeg har været udsat for at ham sikkerhedsrepræsentanten han siger "hvad med sikkerhedsskoene?". Og jeg sagde; "jamen hvad med dig selv?"

Int.: Han havde ikke selv dem på?

Ali: Nej, han havde pænt tøj på.

Jesper: Nogen af dem går op i det, nogen gør ikke.

Max: Der er også nogen gange, hvis de har et hold, så bliver de sådan lidt overbeskyttende overfor de andre, som om de ikke kan selv. Så bliver han meget sådan "det der og det der og husk nu det der" overfor de andre, selvom de har styr på det selv.

Int.: Kan det være en sikkerhedsrepræsentant?

Jesper: Det kan være en, der sidder inde på et kontor og bare ordner noget med noget papir. De der typer, de har det med at blive sådan lidt overbeskyttende en gang imellem, har jeg lagt mærke til.

Int.: Det lyder som den der type, det er sådan en, man bliver lidt irriteret på?

Jesper: Det bliver alle, ja. Det er både fordi det er ham, der giver opgaverne og fordi det er ham, der har styr på alle de der småregler og sikkerhed og diverse småregler.

Max: Jeg hader de der typer der.

Medarbejderen, der går op i sikkerhedsforanstaltninger, fortæller frem som en småpyldret, irriterende type der 'bliver sådan lidt overbeskyttende'. Sådanne nogle typer bryder disse elektrikerlærlinge sig ikke om. Måske fordi de oplever det som en forstærkning af et stærkt hierarki, som de er i forvejen er i bunden af. Måske fordi en position som 'småpyldret' vanskeligt lader sig integrere i disse unge mandlige elektrikeres kønnede identitetsdannelsesprocesser?

Heldigvis er der også andre 'typer', som elektrikerne tilsyneladende har mere respekt for end de 'overbeskyttende' typer:

Int.: Er der så nogle, som du er særligt tryk ved?

Jesper: Ja.

Int.: Hvad er det for nogle?

Jesper: Det er typerne, der ved hvad der sker.

Max: Dem, der kan forklare tingene.

Jesper: Ja, hvis der er noget jeg ikke forstår, så kan jeg bare spørge ham der, det ved jeg. Fordi han har 100 % styr på alt. Og hvis jeg har et eller andet spørgsmål så kan

jeg bare ringe til ham, eller hvis jeg går sammen med ham. (...)

Ligesom det gjorde sig gældende hos kokkeleverne, fortæller elektrikerlærlingene, at det giver dem en fornemmelse af tryghed i arbejdet at følges med en ældre kollega, der har tjek på tingene. En som de har faglig respekt for, og som de kan spørge til råds. Samtidig giver de udtryk for, at det er vigtigt for dem at følges med den samme kollega over længere tid, fordi det bidrager til sikkerheden at kende hinanden og hinandens måder at arbejde og kommunikere på.

Max siger i den forbindelse:

"Når man får sig en ny makker, så har man lige pludselig sår på hænderne igen"

Når arbejdspladsen gør en negativ forskel

"Tid koster penge i denne verden, du"

Vi har allerede beskrevet, at elektrikerlærlingene kan opleve et pres mod at fravælge at arbejde med sikkerhedsudstyr, også selvom de ved, at arbejdssituationen er forbundet med fare. Vi har beskrevet, hvordan risikoadfærd ofte legitimeres gennem fortællinger om at arbejde hurtigt, effektivt og bundelinje-orienteret. Det er også den logik, der udspiller sig i dette citat:

Jesper: Hvis man ikke selv skal lave det, hvis man ikke selv har kurset, så skal man ringe hjem til firmaet og siger 'hej, det kan vi ikke lave'. Og så kommer der en, der har kurset, hvis det skal være efter bogen. Det er noget med, at man skal op til et kursus hvert andet år.

Int.: Men du siger, at det er hvis det er efter bogen?

Jesper: Jo, men det er sjældent. Det sker ikke så tit, de fleste gør det bare.

Int.: Hvorfor?

Jesper: Fordi det er nemmere.

Jan: Det tager for lang tid at ligge og ringe til folk. Så skal man gå og vente to dage, før der kommer en og laver det.

Int.: Kunden gider ikke at vente eller..?

Jesper: Det gider man heller ikke selv. Man vil gerne videre.

Ali: Tid koster penge i denne her verden, du.

Jan: Præcis, så man har ikke tid til at stå og vente et par timer eller to dage. Så man gør det bare selv.

Jesper: De fleste gange så kan man også bare uden problemer.

Jan: Men det kunne gå galt.

Jesper: Ja, man har hørt om, at så har de lige tabt et eller andet. Et eller andet ud af lommen og rammer de her rene kobberskinner, og så eksploderer det.

"Tid koster penge", siger Ali, da han skal forklare intervieweren, hvorfor hans og de andre elektrikerlærlinge ofte oplever, at de ikke har tid til at tage de sikkerhedsforanstaltninger, som arbejdssituationen kræver. Selvom disse unge mænd er under uddannelse, giver de udtryk for, at deres arbejdstid indregnes som en reel arbejdskraft i virksomheden. Og at de for-

står sig selv som en reel arbejdskraft, der er underlagt de samme markedsvilkår som deres kolleger. Vilkår som disse elektrikerlærlinge ikke stiller spørgsmålstegn ved. Arbejdsvilkår, som de tager på sig som deres egne. I citatet ovenfor er der således knyttet til noget positivt at mestre positionen som hurtig og effektiv lærling. Jesper fortæller, at han ikke selv gider stå og vente på de rigtige sikkerhedsforanstaltninger. Kravet om effektivitet og tidsbesparelse mærker han som sit eget behov for at komme videre i arbejdet, han har taget det til sig som sin egen lyst. Disse elektrikerlærlinge fortæller på den måde markedskræfter og bundlinjelogik frem som en helt afgørende faktor i forhold til de former for risikoer, de tager i deres arbejde. Effektivitet og tidsbesparelse er med til at legitimere, at disse elektrikerlærlinge tager nogle risici i arbejdet.

Men der er også andre kræfter, der kan være med til at legitimere eller ligefrem idealisere risikoadfærd. Jesper fortæller i nedenstående citat om en form for risikoadfærd, der overleveres til de unge fra 'de gamle' i faget:

Jesper: Men når man hører på de gamle igen der, hvad de ikke har lavet af ulovlige ting. Det er helt utroligt.

Max: Det er rimelig vildt.

Jesper: De burde være døde mange gange. Jeg har fandme hørt mange historier om, hvordan de bare har lagt sig i knæ på gulvet efter de har fået stød, og så alligevel rejser de sig op og arbejder videre, og de er bare ligeglade (griner lidt). Det er bare utroligt.

Int.: Men bliver det så fortalt med en vis stolthed?

Jesper: Nah.. med sådan en frygt i stemmen også. De ved godt, at det skulle ikke være gået meget mere galt, så var de krasset af. Det er lidt sjovt, fordi det er så farligt, og så alligevel er de også bange for det, ik'?

"Dengang jeg var dreng der gjorde vi det uden..."

Vi har tidligere beskrevet, hvordan det kan være knyttet til en form for spænding og 'godt gys' at tage chancer i arbejdet. I denne sammenhæng fortæller Jesper om, hvordan ældre i faget overleverer dette gode gys i form af historier om håndtering af farlige arbejdssituationer. Historier der forherliger en overdrevet hårdhudet, overlevelsesdygtig, risikovillig, traditionel maskulin måde at være elektriker på. Citatet giver et indblik i en arbejdskultur, hvor historier om risikoadfærd overleveres fra en generation til den næste. Historier som disse elektrikerlærlinge dog forholder sig til med en vis skepsis.

Risikoadfærd fortællendes frem som en form for manddomsprøve; farlige situationer giver hår på brystet - det er noget man må igennem for at lære at blive elektriker - og måske også for at blive en mand? 'Alder' og 'køn' viser på den måde at være centrale kategorier i forbindelse med disse elektrikerlærlinges fortællinger om risikoadfærd:

Jesper: Der er altid de bitre typer. Sådan er det altid. Det er typisk de gamle.

Jan: Ja, det er rigtigt.

Jesper: De har et eller andet over for den nye generation. Som om de ikke rigtig kan lide en.

Jan: Så skal de hakke på en og sige 'hvorfor er du så langsom'.

Jesper: Og 'dengang jeg var dreng der gjorde vi det uden...'

'Dengang jeg var dreng der gjorde vi det uden', siger Jesper. Jesper og Jan fortæller om en gruppe ældre i faget, der i fortællingen fremstår som risikoorienterede. I fortællingen er positionen som ung og uerfaren lig positionen som langsom og sikkerhedsorienteret, hvilket står i modsætning til det at være voksen, erfaren, hurtig og risikoorienteret. Risikoorientering fortællendes frem som socialt inkluderende adfærd. Selvom både Jan og Jesper implicit tager afstand til denne holdning til risikoadfærd ved at kalde fortællerne for 'bitre typer'. På den måde er risikoadfærd, ligesom det gjorde sig gældende hos kokkene, koblet til den form for hierarkisering der er i faget. I interviewet med kokkelærlingene fortalte kokkelærlingene, at det gjorde dem trygge i en arbejdssituation, at hierarkiet blev overholdt, og trygge at have erfarne kolleger at spørge til råds. Sådan forholder det sig ikke i interviewet med elektrikerne. Der er det omvendt hierarkiseringen, der udgør en væsentlig risiko, og erfarne kollegaer der ofte bidrager til at de unge kommer i risikable situationer.

Int.: Altså, kender I nogen som altid gør alting fuldstændig sikkert?

Jan: Ja, ude hos mig der er det mesters kælling (flere griner lidt).

Int.: Ok, hvordan det?

Jan: Jamen, det er fordi, han er jo god til at stikke folk, ik'. Men, han bruger så meget tid på det, så det er helt sindssygt, fordi han lige skal teste og han lige skal teste, og hvad ved jeg.

Int.: Så han er irriterende simpelthen?

Jan: Det kan han godt være. Det er et godt stykke arbejde, han laver ik'. Det er kanon godt. (...) Det hele går lige efter bogen. Han gør det så besværligt og så langsomt som overhovedet muligt. Det er bare noget lort, når vi så kommer bagefter og skal overtage hans arbejde. (griner)

Int.: Og så kalder du ham for mesters kælling?

(alle griner og snakker)

Jan: Mesters kæledække, ik'. Sådan er det.

Jesper: Hvis det hele skulle gå efter bogen, så ville man aldrig komme nogen vegne jo. (...)

Kollegaen, der arbejder sikkert og grundigt, vinder således ingen respekt hos Jan og hans kolleger, selvom han laver et 'kanon godt stykke arbejde'. Den, der arbejder 'efter bogen' forbindes derimod med at være kvindagtig, smiskende for mester og ineffektiv. Jan kalder ham for 'mesters kælling'. Den sikkerhedsorienterede kollegas grundige arbejde tillægges nærmest værdi som usolidarisk overfor de af hans kolleger, der skal overtage hans arbejde. Grundighed og sikkerhed tillægges

værdi som 'virkelighedsfjerne idealer', som de andre medarbejdere 'selvfølgelig' ikke har mulighed for at arbejde efter.

Yngste lærlingens 'skodjob'

Men nogen gange er risikoadfærd ikke knyttet til et aktivt og positivt tilvalg, men snarere knyttet til en bestemt form for lærlingekultur og til positionen som den nederste i et hierarki:

Karsten fortæller:

Karsten: Jeg blev bedt om at flytte noget byggestrøm. Kl. var 7 om morgenen, og det pisseregnete. Det var pisseglat. Jeg skulle sørge for at komme op på den container, hvor kablet var. Så skulle jeg ud og kravle ud på stilladset. Det var rimeligt glat. Og jeg er jo ikke spændt fast eller noget. Og det var oppe i 4 meters højde. Og der var ikke noget rundt om mig, så jeg kunne bare være skvattet ned. Altså.

Int.: Men hvorfor var det at der ikke var noget sikkerhed til dig der?

Karsten: Det skulle bare gøres hurtigst muligt. Vi var under tidspres og jeg var den eneste ledige. Og så må man jo bare gøre det så hurtigt som man overhovedet kan.

Int.: Var det tilfældigt at du var den eneste ledige?

Karsten: Nej, altså jeg var jo lærling på det tidspunkt. Og det er typisk at det er yngstelærlinge der bliver udsat for skodjobbene. Man bliver udsat for rimelig mange ting, som ikke er særlig rare, skodjobs som man ikke gider. Jeg havde ikke lyst til at stå på den container, mens det pisse regnede og det var skide glat.

Int.: Hvad var der sket, hvis du havde sagt at du ikke ville?

Karsten: Så var jeg nok blevet sendt væk fra pladsen, fordi jeg havde nægtet at tage imod en opgave.

"Nej, altså jeg var jo lærling på det tidspunkt", siger Karsten som forklaring på, hvorfor han bliver sendt op på et glat stillads uden sikkerhedsforanstaltninger. Han fortæller, at det følger med positionen som yngste lærling at tage imod 'skodjobs'. Og som tilfældet er her, medfører 'skodjobs' nogen gange fare. Karsten giver udtryk for, at han oplevede det som umuligt at sige nej til den farlige opgave. Han fortæller, at han nok havde mistet sin læreplads, hvis han havde sagt nej til opgaven. I positionen som yngste lærling er han på den måde særlig udsat for at blive sendt ud i farlige arbejdssituationer og er ikke i en situation, hvor han kan sige nej.

At gennemleve disse situationer opleves som en del af den læreproces, man skal gå igennem for at blive en kompetent elektriker. Og det er noget, man selv har ansvaret for at sige fra overfor, hvilket lettes med stigende kompetence etc. i løbet af uddannelsen. Om end det nok først bliver fuldt muligt, når man er udlært.

Altså: Jo yngre, jo nyere og jo mindre uddannelse man har, desto mere presses man ud i risiko. At sige fra er op til en selv, selvom det samtidig er betinget af ens strukturelle positionering, som man ikke kan gøre noget ved. Man må bare vente.

Man må med andre ord oparbejde en ret til at få et sikkert arbejdsmiljø.

Denne fortælling er langt fra et enestående eksempel på, hvordan risikoadfærd og overlevering af en bestemt form for lærlingekultur hænger sammen hos elektrikerne (og i øvrigt også hos smedene). Der er mange fortællinger om, at yngstelærlinge bliver sat til de farlige jobs, fordi de er nederst i hierarkiet, og ikke i en position, hvor de oplever, at de kan sige fra. Samtidig er det, som skrevet før, langt fra et enkeltstående tilfælde, at tidspres og effektivitet bruges som forklaring på, hvorfor der ikke er nogen sikkerhedsforanstaltninger.

Jesper: Det er også en måde at hærde på, hvis man kan sige det på den måde, altså.

Jan: Jeg skulle ordne en rigtig gammel lampe, ik'. Jeg skulle op og se, om den var ok. Det som jeg ikke vidste, det var, at der var tændt for lampen. Så tog jeg fat i lampen og så fik jeg et af de største stød, der overhovedet findes. Og det var fordi jeg blev sendt der op 'prøv lige at se derop'. Mester og svende, de stod og så på, ik'.

Int.: Ja, men gør de det med vilje?

Jan: Nej, men jo lidt med vilje. Nej altså det der med strømme det var ikke med vilje. (...).

Jesper: Men som lærling må man lære at stå op for sig selv.

Jan: Ja, lære at sige fra.

Int.: Ok, så det lærer man med tiden?

Jesper: Ja, når man er så langt, som vi er nu, så er folk begyndt og blive lidt mere selvstændige, de gør ikke bare det de får at vide mere. (...) 'Kan du ikke lige tage den der med spænding?' og så sige 'nej det gider man ikke lige'.

Int.: Er det noget med at I bliver mødt med større respekt?

Max: Ja, Det er også noget med at når du har vist at du godt kan finde ud af dit arbejde og det er et godt stykke arbejde du laver. Så bliver du mødt med større respekt, det er helt sikkert.

Elektrikerlærlingene giver igen udtryk for, at det er et vilkår i faget, at man som ung, ny på arbejdspladsen og under uddannelse i særlig grad udsættes for farlige situationer på arbejdspladsen, Situationer som er vanskelige at sige fra overfor, når man er nederst i hierarkiet.

At gennemleve disse situationer opleves som en del af den læreproces, man skal gå igennem for at blive en kompetent elektriker. Farlige situationer er noget, man selv har ansvaret for at sige fra overfor. Muligheden for at sige nej hænger dog sammen med den anerkendelse og respekt den enkelte i forvejen mødes af på arbejdspladsen. Det bliver således først rigtig muligt at sige nej til farlige opgaver, når man er kommet længere i uddannelsen og har opnået en vis respekt blandt kollegaer og mester. Jo yngre, jo nyere og jo mindre uddannelse man har, desto mere presses man ud i risiko. At sige fra er op til en selv, selvom det samtidig er betinget af ens strukturelle positionering, som man ikke kan gøre noget ved. Man må bare vente.

Man må med andre ord oparbejde en ret til at få et sikkert arbejdsmiljø.

Max og Jan: Os lærlinge, vi kan bare lukke munden. Når mester står og siger hold kæft, så skal svendene også lukke munden, og lærlingene skal slet ikke tale. Så er det mester. Vi er der bare for at gøre de ting, som de ikke gider.

Int.: Ok. Hvordan har I det med det?

Max: Det ved jeg ikke, det er lidt noget lort, ikke, fordi man bliver ligesom sat på plads, ikke. Jeg er typen jeg kan ikke li', når folk de siger "gør lige det, gør lige det". Altså bare kan koste rundt med mig, som de vil. Men altså, man bliver bare nødt til det og så sige "jamen det, det er sådan det kører og sådan har det kørt i mange år".

Jan: Sådan er det bare.

Max: Og sådan kommer det til at køre i mange år. (...) Når man har små lærlinge, for eksempel nogle der ikke er så gamle. Så bliver de presset til at arbejde sammen med den værste tilfælde, de overhovedet kan finde, du ved en eller anden hård type, en gammel sømand eller hvad ved jeg. Og så kommer der bare sådan en lille fedtet en der ligner en fra gymnasiet, og så bliver partner med sådan en. Så får han ham et par måneder. Det er altså sjovt at se udviklingen på den type mennesker. Dem der, der til at starte med dårligt tør sige noget til de andre lærlinge, fordi de ikke kender dem. Og så bare på tre måneder så kan du bare se de der typer, de er blevet noget hårdere. Det er fedt synes jeg (smågriner lidt).

At blive 'hårdere' fortælles frem som en god udvikling, en nødvendig hærdelse, som Max synes er 'fed'. Det hænger simpelthen sammen med faget at beherske den omgangstone, der er i faget og at blive hærdet. Beherskelse af faget knyttes således også sammen med en særlig form for maskulinitet, som igen knyttes til det at kunne svare igen og til at kunne stå op for sig selv.

"Det er jo også bare for sjov"

Denne omgangsform legitimerer i nogen grad, at de der er nederst placeret i hierarkiet udsættes for en form for 'hærdning' der i nogle sammenhænge tenderer mobning. I denne sammenhæng er det ikke alle, der er lige udsatte. Således fortæller de to elektrikerlærlinge med anden etnicitet end dansk, at deres etnicitet systematisk gøres til genstand for 'sjove' kommentarer og latterliggørelse.

Noget som de oplever, at man bare må leve med, indtil deres status på arbejdspladsen ændrer sig med uddannelse, og som kun kan håndteres ved selv at give igen

Max: Vi lærlinge, vi bliver kørt på. Hvis du laver en bommert på arbejdet, jamen den kører i det næste år. Man vænner sig bare til det.

Jan: Altså, nogle gange bliver jeg også kørt på, fordi jeg er halvt koreaner. Så bliver der lavet sådan nogle jokes med mig. Men det er jo også bare for sjov. Man kører på hinanden, og lærlingene skal der køres mest på, fordi man er lærling.

Ali: Der bliver da også sagt til mig, når jeg møder op i skole "Har du nu været ude og skyde med håndgranater eller?" De andre griner (...)

Int.: Det må være lidt belastende?

Ali: Ja, ja. Men jeg er ligeglad.

Int.: Det er da ikke sjovt i længden, er det det?

Jan: Du lærer at svare igen. Det lærer du jo. (...) Der er en i firmaet, der godt kan finde på at sige "gå hjem og korsfæst dig selv i påsken, Jan". Der gik grænsen. Så sagde jeg "nu må du fandeme tage dig sammen". Hvis de kører på ens religion, ik! Så er det ikke sjovt mere.

Ali: Jan, du bliver nødt til at true dem, før de lærer det.

Opsamling på elektrikerlærlingene

- Elektrikerarbejdet beskrives generelt som farligt. Elektriske stød har en helt central placering i lærlingenes fortællinger om farlige situationer i deres arbejde og i deres risikobevisthed.
- Arbejdsmiljø aktualiseres ikke som rammesættende begreb af de unge.
- Arbejdsmiljø kommer snarere til udtryk gennem fortællinger om 'lausværktøj' o. lign. Gennem repræsentationer der knytter an til det konkrete arbejde.
- Risikobevistheden fortælles frem som situationsbestemt. De unge tænker for eksempel ikke så meget over, at der er en risiko i arbejdet, når de er i gang med rutineopgaver.
- Lærlingekultur og hierarkisering spiller ofte en hovedrolle i de risikosituationer, de unge beskriver.
- Risikoadfærd legitimeres ofte gennem fortællinger om at arbejde hurtigt, effektivt og bundelinje-orienteret.
- Grundighed og sikkerhed tillægges ofte værdi som 'virkelighedsfjerne idealer', som lærlingene 'selvfølgelig' ikke har mulighed for at arbejde efter.
- Det farligste arbejde er nogle gange samtidig det sjove og udfordrende arbejde.
- De sikkerhedsregler og foranstaltninger, som er blevet til naturlig og indgroet rutine i det kollegiale fællesskab, lader sig vanskeligt bryde.
- Risikoorientering fortælles ofte frem som socialt inkluderende adfærd.
- Det giver tryghed i arbejdet at følges med en kollega som de har faglig respekt for, og som de kan spørge til råds.
- Nogle arbejdsmiljøregler/sikkerhedsforanstaltninger er en integreret del af arbejdsrutinerne, mens andre er til forhandling.

Analysedel 3: Smedelærlingene

Risikosituationer

Smedelærlingene har ligesom elektrikerlærlingene og kokkelærlingene ikke svært ved at komme i tanke om situationer i deres arbejde, som har været forbundet med fare. Situationer som de selv eller deres kollegaer har været i. De fortæller om fingre, der bliver kappet af. Kropsdele der kommer i klemme eller bliver mast under store tunge metalgenstande. Om gnister der brænder sig ind i hud, om slibeknive der hopper af og om uheld og ulykker med varmt metal. Da interviewereren spørger smedelærlingene, om de kan komme i tanke om nogle farlige situationer, hvor noget var ved at gå galt eller faktisk gik galt, er svaret:

"Det sker tit jo, (flere nikker og griner)".

Smedearbejdet er farligt, det er der slet ikke nogen tvivl om blandt lærlingene. I det følgende beskriver Emil en arbejds-situation, som er kendetegnende for de situationer, som smedene beskriver som farlige arbejds-situationer:

Emil: Vi skulle lave sådan en kæmpe kompostkværn ud til en forbrænding. Den ene side var ved at falde af, den hang kun i en bolt i den ene side. Og der var 22 bolte normalt. Så satte vi lige to kaffemøller op under et stillads, og så boltede vi dem sammen. (de andre griner højt). Det var måske et lille sats, men der ville gå flere timer, før vi kunne få en lastbil (til at flytte den, red.).

Int.: Og det var et sats fordi hvad?

Emil: Det var fredag, tror jeg.

Int.: Så det stod bare sådan lige lidt...?

Emil: Nej altså, det havde hængt der i flere uger. Men altså hvis vi var begyndt at rykke i den, så kunne den godt lige. Men altså, vi stod sådan lige på kanten, og så kunne den jo godt tippe. Så skulle man flytte sig.

Int.: Men hvad kunne der være sket?

Emil: Jamen altså, man kunne nok godt dø. Altså, den kunne have været væltet, og så ville du være faldet ned i en skakt med noget affald. Altså, den der låge den vejer 6-7 tons, så hvis den faldt ned over dig, så ville det gøre ondt.

Emil beskriver en forholdsvis kompleks arbejds-situation, som udvikler sig over tid. Arbejdsprocessen ligner meget den proces, som elektrikerlærlingen Max beskrev i det forrige afsnit, hvor en lærling fik stød gennem et afisolert kabe, da kollegaen tændte for strømmen. Også denne arbejds-situation udvikler sig over tid i uforudsete retninger, en udvikling der kunne have fået fatale konsekvenser, men som ikke fik det. Boltene på kompostkværnen er faldet af, Emil og hans kollega må finde på en løsning i situationen, for de kan ikke få en lastbil. Risikosituationen tager form gennem de forbindelser, der

opstår mellem de unge, den genstand de arbejder med og det værktøj eller hjælpemiddel som de anvender. Denne risikosituation er ligesom situationen med Max og det elektriske stød en beskrivelse af forandringsprocesser, hvor relationen mellem den unge og forskellige genstande forandrer sig på en særlig måde, som gennem forandringen (boltene der falder ud) bliver til en risikosituation, som de ikke havde set komme. Boltene var faldet ud af kompostkværnen; genstandene i situationen 'gør' noget som Emil og hans kollega ikke havde bestemt og ikke havde forudset. Det er meget ofte sådanne risikosituationer, som de unge selv beskriver som hændelige uheld.

Ligesom i den tidligere omtalte risikosituation har de unges handlinger selvfølgelig indflydelse på udfaldet (de konstruerer en opstilling med kaffemøller, som virker noget usikker), men det er i lige så høj grad de genstande, der er i situationen, der virker ind på situationen og på de unges risikoadfærd. Der er ikke nødvendigvis nogen kausalitet eller nogen forudsigelighed i de risikosituationer som de unge fortæller om - og det er på mange måder det, der gør sådanne situationer farlige.

Emil siger selv, at de handlede som de gjorde, fordi det var fredag; de havde ikke tid til at vente på en lastbil og måtte finde en midlertidig løsning. De andres grin indikerer, at det var vovet, måske lidt dumt, men også sjovt. Det er ikke en adfærd, som de andre tager afstand til, derimod kan deres reaktioner afkodes som en form for anerkendelse af det dumdristige. Emils argument om, der måtte gøres noget i situationen, fordi det var fredag, er et argument som de andre smedelærlinge umiddelbart køber, selvom de griner af Emils og kollegaens dristighed. Ingen siger, at de ville have handlet anderledes. Der er således en bevidsthed om, at det er farligt, men bevidstheden får ikke Emil til at handle anderledes i situationen, og det får heller ikke efterfølgende de andre til at efterrationalisere, at han måske burde have handlet anderledes. Der er en udpræget accept af den vovede risikoadfærd der beskrives. Dette er et forhold, der adskiller sig fra både kokkelærlingene og elektrikerlærlingene, som langt hen ad vejen betegner lignende former for risikoadfærd som 'dum'.

Når man tager en risiko

Da interviewereren spørger, om risiko er noget, de unge smedelærlinge tænker over, mens de er på arbejdet, svarer Martin:

Martin: Det er sådan lidt forskelligt. Når jeg bare står og klipper plader af, så tænker jeg sgu ikke så meget over det. Så tæt kommer jeg aldrig, når jeg lige skal klippe en dør. Der er selvfølgelig nogle indhug i sikkerheden, hvor man lige kan få fingrene lidt længere ind, så kan man nok

godt få fingrene klippet over. Men hvis du er totalt komplet idiot, så kan man nok godt få dem klippet, men jeg har dem alle sammen endnu. Men 'bukkeren', der tænker jeg sgu over, hvordan jeg lige har fingrene.

Ligesom det gjorde sig gældende hos elektrikerlærlingene, er smedelærlingenes risikobevisthed situationsbestemt. Martin tænker over, at der er en risiko forbundet med arbejdet, når han arbejder med den maskine som han kalder for 'bukkeren', men ikke når han 'klipper plader' som er hans rutinearbejde. På den måde ligner hans form for risikobevisthed de former for risikobevisthed, der kom til udtryk hos flere af elektrikerlærlingene og hos kokkene. I den forstand er der også hos smedene en overbetoning af arbejdet med maskiner og hjælpemidler, flere nævner i den forbindelse arbejdet med en rundsav og søjlebordmaskiner som arbejde, som de forbinder med noget farligt, og hvor de har eksempler på kollegaer der er kommet til skade.

"Spænd hjelmen"

Men hvad er det, der kan gå galt i 'bukkeren'? Martin fortæller om en lidt kompliceret arbejdsproces, som kan være lidt vanskelig at følge, når man som udenforstående ikke kender arbejdsprocessen.

Int.: 'Bukkeren' det er den maskine du fortalte om, hvor du sådan skal have armen ind i maskinen for at regulere den?
Martin: Ja, det er 'bukkeren'. Det er fordi der er en bagstop, hvor man sådan lige skal regulere den, fordi der er delaytime på. Maskinen har den der bagstop, som kan gå frem og tilbage. Så nogen gange hvis du har bukket noget (for eksempel en metalplad, red.), som du ikke bare kan løfte op. Så rykker bagstopperen tilbage, så står den der et par sekunder. Så har den en forsinkelse, indtil den kører ind til det nye stop. Og hvis du så står der med fingrene imellem der, og den kører ind til 15 mm.

Emil: Så kunne du da bare give den 2 sek. mere.

Martin: **Nej altså nu må du da dælme dylme tage og spænde hjelmen**, så tager det jo 4 timer 2 min. og det skal tage 4 timer. Det siger Stefan selv (hans chef, red.). Så skubber man bare stoppet på siden, det sker der ikke noget ved.

Int.: Så finder man sin egen løsning?

Martin: Så finder man sin egen løsning, ellers så venter man bare, det kommer an på hvor travlt man har. Altså hvis han står og ånder dig i nakken, så gør man det der på siden.

Int.: Altså hvis chefen står der? Det burde da være omvendt, tænker jeg.

Martin: Ja, jeg ved det godt, men nogen gange så kan chefen godt få sine små...

Emil: Det er tal på bundlinjen jo. Selvfølgelig.

Martin: Men han presser os aldrig til noget dybt dybt syndsygt. Det er sådan mere op til en selv jo.

Det der er pointen er, at farlige situationer med denne maskine typisk opstår i situationer, hvor Martin ikke kan løfte en tung metalplade ned fra maskinen. I et forsøg på at håndtere

situationen stikker han armen ind i maskinen for at regulere en 'bagstop'. Mens han har armen inde i maskinen kører maskinen ind, fordi der er en form for 'delaytime'. Delaytiden kan reguleres, så Martin kunne have fået lidt ekstra tid. Men han vælger i stedet en alternativ løsning, nemlig 'at skubbe stoppet på siden'. Igen opstår risikosituationen, fordi de arbejdsprocesser som maskinen er udviklet til, ikke følges. Martin bruger maskinen på en anden måde end den måde den er designet til og udsætter sig dermed for fare. Det gør han som konsekvens af, at der er opstået en anden situation tidligere i arbejdsprocessen; nemlig at han ikke kunne løfte pladen ned fra maskinen. Risikosituationen opstår gennem en kæde af sammenhængende processer i relationen mellem Martin, metalpladen og 'bukkeren'.

Hvorfor sætter Martin ikke bare delaytime anderledes, så han får mere tid og dermed tager højde for situationen? Det gør han efter eget udsagn, fordi hans chef siger, at 2 sek. mere er 2 sek. for meget. Ifølge Martin opmuntrer hans chef således til denne form for risikoadfærd, fordi det er tidsbesparende. Han fortæller, at han tager chancen, hvis chefen står og ånder ham i nakken. "Tal på bundlinjen" bliver fortalt frem som noget, der er en 'selvfølgelig' faktor i disse smedelærlingenes risikoadfærd. Ingen af de andre i interviewet protesterer, det er et vilkår der ikke stilles spørgsmålstegn ved - og som de i forskellige grader deler. Tidseffektivisering spiller på den måde også en rolle for disse smedelærlingenes risikobevisthed, ligesom det gjorde sig gældende for både kokkelærlingene og elektrikerlærlingen. Og samtidig spiller det ind på deres risikoadfærd, om de bliver opmuntret eller anerkendt som lærlinge, hvis de tager nogle chancer som sparer tid i arbejdet. "Han presser os aldrig til noget dybt dybt syndsygt", siger Martin om sin mester. Det kan umiddelbart være vanskeligt at forestille sig hvilke, situationer der kan betegnes som mere 'syndsygt' end at opmuntre til at stikke armen ind i en maskine, der kan mase armen flad. Ifølge Martin skal der åbenbart ekstremt farlige situationer til, før mester afstår fra at 'presse' på i forhold til risikoadfærd.

Martin: Jeg har dælme stået og bukket mange gange og så har den lige haft fat i handsken og tænkt 'åhh hå hå' (nervøst-det var tæt på-grin). Og så tænker man, "ok, så har man måske været for tæt på", ik'.

Ligesom det gør sig gældende hos kokkene, giver Martin udtryk for, at det først er, når han er meget tæt på, at han tænker over at arbejdet er farligt. Som for eksempel når maskinen griber fat i handsken.

Emil: Altså så selvom det er uansvarligt, og hvis Arbejdstilsynet kom forbi, så ville vi også få det at vide. Men der er nogle ting, hvor man ikke kan følge alle de der forskrifter, for så ville man fandme bruge, altså ikke fordi jeg synes at tiden er alt. Men så kan man bruge 5-6 uger til at få rigget alting til.

Selvom Emil godt ved, at noget af det der foregår på hans arbejdsplads er så farligt, at Arbejdstilsynet formodentlig ville

Øjebliksbillede: Besøg på smedeuddannelsen

Der er højt til loftet i erhvervsskolens maskinhal og temmelig meget larm. Spredt rundt omkring i hallen står store maskiner, hvis funktioner jeg ikke kan gennemskue. Det viser sig i løbet af dagen, at lærlingene bruger maskinerne til at bukke, skære, opvarme og spidse forskellige former og størrelser af jern og metal. Jeg kommer slet ikke i nærheden af at forstå, hvad alle maskinerne bliver brugt til i løbet af den korte tid jeg er sammen med smedelærlingene. Maskinerne bliver brugt i mange forskellige bearbejdningsprocesser, forstår jeg. Langs væggene i hallen står lærlingene i små båse med beskidte stofforhæng imellem. Så vidt jeg kan se, er der ingen piger mellem dem. Mange svejser, så gnisterne står ud til alle sider. De er iført svejsehjelme og blå kedeldragter.

Holdet, jeg skal følge, er i gang med forskellige svejseopgaver. De skal svejse to stykker metal sammen. Derefter skal underviseren godkende det, og give en karakter. Det vanskelige ved opgaven består, så vidt jeg kan forstå i, at finde frem til hvor meget varme metallet skal have for, at svejsningen bliver perfekt, og at holde hånden roligt og stabilt, mens flammen løber hen over metallet. Nogle svejser rør sammen, andre tynde aflange metalstykker. Der må ikke være nogen sprækker i sammensmeltningen, når det er færdigt. Lærlingene står i hver deres boks med værktøj og svejseudstyr. En lærling viser mig, hvordan jeg bruger hjelmen, når jeg skal kigge på svejseflammen. Det er vigtigt ikke at kigge direkte på flammen, men at kigge gennem det mørke glas i hjelmen. Ellers kan øjnene tage skade. Set gennem glasset bliver svejseflammen en blå prik, der rykker sig langsomt gennem synsfeltet. Hjelmen er tung og lukker al støjen ude. Det kræver flere forsøg, før det lykkes at få svejset metal stykkerne perfekt sammen. Det klinger højt af metal, der støder sammen, når lærlingene kaster de mislykkedes forsøg over i den trækasse, hvor alt skrottet samles. Når det endelig lykkes at få en svejsning god nok, skal metallet køles ned, og læreren skal bedømme det. Lærlingen tager metallet med en tang og går over til et kar midt i rummet og sænker det ned i vandet. Han fortæller om forskellige svejseteknikker. Hvilken teknik man skal bruge, kommer helt an på hvad det er for et stykke arbejde, man skal udføre. Mens vi taler sammen, følger jeg med ham ind på et depot, der er fyldt med hylder og beholdere med værktøj og arbejdsmaterialer. På endevæggen hænger en plakat med nøgne kvinder, det er den eneste form for udsmykning, jeg ser.

Undervejs i arbejdet bestemmer lærlingene selv, hvornår de har brug for en pause. Vi snakker lidt i pauserne. En lærling fortæller historier om arbejdsulykker på smedearbejdspladser. Han kan fortælle mange historier, flere om fingre der ryger i maskiner, men også en del om tunge genstande der vælter under arbejdet. Jeg gyser, da han fortæller om en smed der havde sin otte årige søn med på arbejde. Sønnen døde, da han kom i klemme under en kæmpe metalplade, der væltede. I en anden pause viser en anden lærling mig, at han kan lave Eiffeltårnet med den yoyo som han går rundt med i lommen. Han fortæller, at han har fået ondt i håndleddet af at spille for meget yoyo.

påtale det, accepterer Emil selv at arbejde med denne grad af risiko. Ikke fordi han bliver presset, men fordi han vurderer, at forskrifterne er som omfattende, at han afviser det som muligt. Det tillægges værdi som 'virkelighedsfjernt' at følge alle sikkerheds- forskrifter. På dette punkt ligner Emil modstand mod formelle sikkerhedskulturer nogle af de typer risikoadfærd, som vi senere skal se eksempler på hos sosu-hjælpereleverne.

Er det et udtryk for, at Martins risikoadfærd er forbundet med et valg, når han stikker armen ind i 'bukkeren' uden at indstille 'delaytiden'? Ja og nej. Eksemplet kan sammenlignes med kokkelærlingen Ditte, der fortæller om at slå sikkerhedsanordningen fra på en pålægsmaskine. I den introduktion hun modtog af sin leder, blev hun fortalt, at medarbejderne i det køkken, hvor hun er i lære alle slår sikkerhedsanordningen fra når de bruger pålægsmaskinen. Ditte fortæller, at hun også selv ofte vælger at slå sikkerhedsanordningen fra. Hun vælger det selv, men hendes omgivelser opmuntrer til risikobeto-

net adfærd. Det samme kan siges om Martins fortælling om 'bukkeren'. De sociale relationer som Ditte og Martin indgår i på deres lærepladser, og som det er meningen at de skal lære af, opmuntrer til uhensigtsmæssig risikoadfærd.

Både Martin og Emil giver i interviewet udtryk for en bevidsthed om, at arbejdssituationerne var forbundet med fare. Men det er ikke en del af deres fortælling, at de har overvejet at håndtere situationerne anderledes, end de gjorde. Begge giver de udtryk for, at de indordner sig under de materielle og sociale vilkår, der nu engang er.

Men hvad med Emil? Er der tale om et bevidst valg når han bolter to kaffemøller sammen for at understøtte en tonstung kompostkværn, der potentielt kan vælte ned over ham og hans kammerat?

Emils måde at håndtere situationen ligner på mange måder de kokkes, der siger, at man må indordne sig under de vilkår,

der nu engang er i køkkenet. Emil og hans kollega giver udtryk for, at de indordner under de vilkår, som situationen nu engang skaber og løser den med de forhåndenværende midler. Skulle de have løst situationen på en anden måde, skulle der således have været bedre egnede hjælpemidler eller hjælpende kollegaer til rådighed i arbejdsituationen.

Når arbejdspladsen gør en positiv forskel

En af smedelærlingene fortæller i interviewet, at han har skiftet læreplads, fordi han på den tidligere arbejdsplads blev udsat for grove mobberier. Det der for ham kendetegner en god arbejdsplads er at han kan få lov til at være i fred for den slags. Han tager afstand fra den lærlingekultur, som han har oplevet som meget belastende. På den nye læreplads bliver han respekteret, og her har han fået lov til at arbejde selvstændigt med opgaver som er fagligt udfordrende, det sætter han stor pris på. Flere af de andre lærlinge betoner også dette som vigtigt. For en anden smedelærling ligger vægten på den sikkerhed, der er i at arbejde på en stor internationalt orienteret virksomhed, hvor medarbejdernes vilkår håndteres professionelt og systematisk, som for eksempel at blive grundigt introduceret til arbejdet, og at alle sikkerhedsforanstaltninger som en selvfølge overholdes.

Når arbejdspladsen gør en negativ forskel

"Vi er der bare for at gøre de ting, som svendene ikke gider", sagde en af elektrikerlærlingene i det tidligere afsnit. Her pegede vi på, at elektrikerens risikoadfærd er tæt sammenvævet med positionen som lavest i hierarkiet, en position hvor det er vanskeligt for den enkelte at sige nej til farlige opgaver. Men vi pegede samtidig på, at de farlige opgaver også ofte var de farlige arbejdsopgaver hos elektrikerne. I dette afsnit undersøger vi, hvad smedelærlingene fortæller om lærlinge-arbejde, hierarki og risikoadfærd:

Torsten: Hvis det er en lorteopgave, så er det altid lærlinge, som får den.

Jonas: Ja. Hvis det er en lorteopgave, så er det altid lærlingen, som får den.

Int.: Sådan er det?

Emil: Hvis man er det forkerte sted, ja. Men sådan er det ikke for mig.

Int.: Sådan er det ikke hos Emil, men sådan er det så hos Jonas og Torsten. Også hos dig Flemming, eller hvad?

Flemming: Ja. Sådan noget hjernedødt arbejde, det kan jeg slet ikke tage.

Int.: Men der er sådan særligt hierarki eller sådan?

Martin: Ja, det er der mange steder. Også små steder, der er der, der tror jeg, det er lige før, der er mere hierarki.

Der er det sådan noget med ældste svend, og sådan noget og... der er det sådan, der siger de, hvilke svende der har ret, og altså der er meget hierarki.

Den eneste smedelærling der giver udtryk for, at han ikke som nederst i hierarkiet bliver sat til 'lortearbejde' er Emil.

Emil fortæller i modsætning til de andre, at det hos ham ikke er alder, der tæller i forhold til hvordan man som ansat bliver behandlet, det er derimod kvalifikationer. Alle der bliver ansat i det firma hvor han er i lære bliver sat til samme prøve, og hvis man ikke kan bestå den, er man fyret. Hierarkiet hos ham betegnes som atypisk, fordi alle medarbejderne er jævnaldrende og på venskabelig fod med ham der bestemmer i firmaet. Det kan Emil godt lide, men det afskærer ikke ham og hans kolleger fra at arbejde risikobetonet. Han fortæller snarere om, at han og hans kolleger påtager sig alle mulige jobs, og at de ofte bliver tilkaldt netop for at løse umiddelbart umulige situationer, som kræver atypiske risikobetonede løsninger. I den forstand kan der drages paralleller fra Emil til de elektrikerlærlinge som med en form for faglig stolthed fortalte om komplekse, spændende men potentielt farlige arbejdsopgaver. Også smedelærlingene giver udtryk for, at de er trætte af at blive sat til rutineopgaver, som andre ikke gider tage.

Martin: Hvis du får, buk tusind af dem her, så får man dæleme lyst til at sætte sig ud på lokummet. Det er dæleme dødsdygt at bruge to uger på bare at sidde og bukke det samme pis.

Det er, det er simpelthen dødens pølse, når man får sådan noget der. Men det er bare sådan en opgave, hvor man tænker "så må man lige give den en skalle". For så kommer man hurtigere ud på den anden side, så man kan komme i gang med noget andet.

Jonas: Vores porte er for eksempel meget standard. Det er samme måde, de bliver samlet på, det er bare anderledes mål. Det vil sige, der skal være de samme dele hele tiden. Og der er det jo ligesom, som svendene siger, at de vil ikke lave det der negerarbejde og bukke de der plader. Så det må lærlinge, og eftersom... jeg er den eneste lærling, så må jeg jo gøre det.

Martin: Vi er lige som det, man kalder bunden af hierarkiet

Emil: Det er klart, at når de er pressede, så er det billigst at få os til det. Men det har jeg heldigvis ikke dér, hvor jeg er.

Int.: Og hvad hvis I så siger, at øh, nej men det gider jeg egentlig ikke. Kan man det?

Martin: Ja, men det går ikke så godt for dig.

Emil: Jeg vil sige, at hvis øh, for eksempel nu er der to i vores klasse, som... før de startede, så var de malere. De har malet vildt meget, og på den enes sted, der gik maleren på orlov. Så bliver han sat til at male, og det kan jeg da godt forstå han er træt af. Det er da ikke noget han lærer noget af. Altså fordi han er god til det, så er det da røvirriterende.

Flemming: Det bliver jeg da også tit sat til

Martin: Du kan bare gå til din fagforening. Så vil de sige, det må du ikke. Du kan jo sagtens gøre det.

Emil siger, at det 'er klart' at når virksomhederne er pressede, så sætter de deres lærlinge til at lave rutinearbejde, fordi de er de billigste. Han fortæller om en lærling fra sin klasse som

er blevet til at male, fordi den rigtige maler er på ferie. Fortællingen vidner om, at lærlingene i nogle sammenhænge anvendes som billig arbejdskraft og sættes til arbejde, som ikke har et lærlings-formål. Hvis man siger nej til at påtage sig det arbejde man bliver sat til, går det ikke så godt for dig, siger Martin. Der opstår dog alligevel en diskussion blandt lærlingene om, hvorvidt det er muligt at sige nej til malerarbejde og få hjælp til det fra fagforeningen. Men umiddelbart vidner disse fortællinger om, at lærlingene langt hen af vejen oplever, at de er i en magtrelation, hvor de er nødt til at underordne sig de vilkår, der nu engang er på arbejdspladsen. Ellers går det dem ikke så godt.

Int.: Men det der hierarki, hvordan har du det med det?
 Martin: Altså i bund og grund, så synes jeg et eller andet sted, det er latterligt, men altså sådan er det jo en gang imellem, når de der gamle konservative røvhuller, de bliver samlet for mange på et sted. Altså. Sådan er det, altså. Det er jo bare sådan en del af det, så... Så må man tage det med, så må man bare bide tænderne sammen og så... få sin lorte uddannelse overstået, så man kan komme videre i livet, altså.

Opsamling på smedelærlinge

- Smedearbejdet beskrives generelt som farligt.
- Smedelærningene giver udtryk for accept af den risikoadfærd, som de beskriver.
- Risikosituationen tager form gennem de forbindelser der opstår mellem den unge, kollegaen, den genstand de producerer og det værktøj som de anvender i arbejdet.
- Smedelærningenes risikobevisthed fortælles frem som situationsbestemt.
- Risikobevistheden er knyttet til at arbejde med særligt farlige maskiner, ikke til rutinearbejde.
- Nogle arbejdsmiljøregler/sikkerhedsforanstaltninger er en integreret del af arbejdsrutinerne, mens andre er til forhandling.
- Risikosituationer opstår ofte, når de unge anvender hjælpemidler/maskiner på en anden måde end den, som genstanden er designet til at blive anvendt.
- Lærlingekultur og hierarkisering spiller ofte en hovedrolle i de risikosituationer de unge beskriver.
- "Tal på bundlinjen" bliver fortalt frem som noget der er en 'selvfølgelig' faktor i disse smedelærninges risikoadfærd.
- Det tillægges ofte værdi som 'virkelighedsfjernt' at følge alle arbejdsmiljø- og sikkerheds forskrifter.
- I nogle sammenhænge opmuntres smedelærningene til risikobetonet adfærd af autoriteter/ledelse på arbejdspladsen, fordi det opleves som tidsbesparende.

Analysedel 4: Sosu-hjælper-eleverne

Risikosituationer

Ligesom det gjorde sig gældende i interviewet med kokkelærlingene og elektrikerlærlingene, er det ikke vanskeligt for disse sosu-hjælperelever at komme i tanke om rigtig mange konkrete situationer, som er enten fysisk eller psykisk belastende. De fortæller om tunge ældre der skal løftes, vendes eller gribes, hvis de falder. De fortæller om at være pressede på tid og ressourcer. De fortæller om en hel vifte af hjælpemidler, der skal håndteres korrekt. Om aggressive beboere der godt kan finde på at slå eller at være seksuelt grænseoverskridende. Og en enkelt fortæller om et psykisk arbejdsmiljø som er så hårdt, at hun aktuelt overvejer at skifte fag. De unge sosu-hjælperelever er generelt bevidste om, at de arbejdssituationer de kommer i, kan være forbundet med mange forskellige former for risici.

”Så knækker hun bare sammen i benene”

Henriette fortæller sådan om en farlig arbejdssituation:

Henriette: Jeg har forvredet min skulder, og det kan jeg stadig godt mærke. Altså, det gjorde jeg ved, at vi havde en borger som var rimelig frisk. Og vi gik ned mod hendes værelse, og hendes mand går ved siden af hende. Og jeg går ned for at åbne hendes dør. Og mens jeg er på vej tilbage til hende, så knækker hun bare sammen i benene. Og manden som reflekser, han prøver at gribe sin kone, for der må jo ikke ske hende noget. Og når jeg ser det der, så bliver jeg simpelthen nødt til at træde ind. For han er ved at vælte også. Så jeg står faktisk hen over hans ryg og holder hende sådan her (viser hvordan hun gjorde, red.) Og så var der en der bare kom løbende, og så må han jo også lave en forkert bevægelse for at redde mig og manden og det hele ikke. (griner lidt). Jeg har så fået, jeg ved ikke hvad det hedder. Men jeg har gjort noget forkert med skulderen. Så jeg kan for eksempel mærke at hvis jeg sidder for længe og hænger på den, så begynder den at syre i skulderen og bare gøre rigtig ondt og svie og sådan noget.

Henriette beskriver en arbejdssituation, som er eksemplarisk for mange af de situationer, som de andre sosu-hjælperelever i interviewet fortæller om. Det karakteristiske i situationen er, at der sker noget uforudset i relationen mellem hende og den ældre kvinde, da den ældre kvinde knækker sammen i benene. I arbejdet med omsorg og pleje af mennesker sker der ofte uforudsigelige ting.

Henriette ved godt, at der er en risiko forbundet med at gribe kvinden, fordi hun kommer til at stå i en helt forkert arbejds-

stilling. Men hun oplever, at hun 'simpelthen er nødt til' at gribe ind og støtte de to ældre, så de ikke begge to falder. Hun ved altså dels at det er en fare forbundet med det, dels at hun ifølge reglerne ikke skal gribe ind, men derimod skal lade dem falde af hensyn til sin egen sikkerhed.

Dette specifikke dilemma er også helt karakteristisk for de farlige arbejdssituationer, som flere af de andre hjælperelever beskriver. De kender på den ene side til den fare, der er forbundet med en given arbejdssituation. De ved hvordan de ifølge reglerne bør forholde sig, men de handler ofte anderledes, fordi de føler, at de er 'nødt til det' af hensyn til det andet menneske der indgår i situationen, og som kan komme til skade, hvis de ikke griber ind.

Henriette giver således udtryk for en klar risikobevidsthed, men den farlige risikoadfærd opleves som en menneskelig nødvendighed. Henriette er helt bevidst om, at denne form for risikoadfærd tydeligvis er forkert (hun kan stadig mærke eftervirkningen i sin skulder), men alligevel oplever hun at den er nødvendig. Ligesom det gjorde sig gældende for kokkelærlingene, giver Henriette på den måde udtryk for en risikoaccept. En risikoaccept som bunder i, at der er andre mennesker involverede i hendes arbejdssituationer. I modsætning til kokkelærlingene individualiserer Henriette ikke problemet. Tværtimod er der en accept af, at dilemmaet er indlejret i situationen og i omsorgsarbejdets karakter².

Henriette fortæller historien om hvordan hun forvred sin skulder som en lidt morsom historie. Det er som om den risikosituation der opstår, når ældre mennesker mister balancen, ikke helt er berettiget til at tælle som farlig situation. Men nærmere som kuriøs, absurd eller ligefrem lidt morsom – og det på trods af at Henriette giver udtryk for, at hun udmærket er klar over den risiko der er for hende i situationen. I modsætning til kokkene og elektrikerne taler sosu-hjælperne graden af farlighed i deres arbejde ned. De tillægger i meget ringe grad deres arbejde værdi som decideret farligt. Dette står i markant modsætning til elektrikerne og kokkene der, som vi tidligere har beskrevet, taler graden af farlighed i arbejdet frem med noget, der minder om lyst og faglig stolthed. Farlighed accepteres og legitimeres som en central del af disse fag - på godt og ondt.

En sådan farlighedslogik er der langt fra tale om i forhold til den måde, som hjælpereleverne fortæller om risikoadfærd. Derimod er det kendetegnende at de ofte fortæller om risikosituationer i arbejdet med virkemidler der tager højde for, at modtageren af fortællingen først skal overbevises om, at deres arbejde faktisk er forbundet med fare; at det faktisk kan

være farligt at arbejde med ældre mennesker. Det er langt fra et vilkår, der tages for givet. I mange af fortællingerne ligger der tværtimod indirekte en forventning om, at modtageren af fortællingen ikke ved hvor farligt det kan være at arbejde med mennesker. Det ligger implicit i fortællingerne, at hjælpereleverne ofte ikke bliver mødt med en umiddelbar forståelse eller anerkendelse af, at deres arbejde er farligt. Måske er det derfor, at sådanne fortællinger ofte bliver fortalt som sjove episoder. Det er Ayse et eksempel på:

Syge kræfter

Ayse: Det er syge kræfter de har. Altså forstå mig ret, de kan være så tynde og de har de sygeste kræfter. Altså hvis de får fat i dig så 'fuwn' (viser hvordan de kan blive svinget). Jeg havde en ' der smadrede en dør. Altså sådan en dør, den kunne hun rive af. (...)

På trods af, at hjælpereleverne beskriver konkrete situationer, som er forbundet med fare, giver de således sjældent udtryk for, at de oplever, at deres arbejde er farligt, ligesom det gør sig gældende hos elektrikerne og kokkene. Alligevel fortæller de om risikosituationer, der umiddelbart er lige så farlige som kokkenes og elektrikerens arbejdssituationer. Flere af dem har allerede fysiske skader, selvom de lige er startet i faget. Men de tillægger alligevel sjældent arbejdet værdi som egentlig farligt. Måske fordi de farlige situationer opstår i relationen til klienter eller borgere? Måske fordi risikoadfærd i arbejdet ikke tillægges nogen form for positiv værdi, som det for eksempel gør sig gældende i elektriker faget og kokkefaget.

Senere i interviewet fortæller Ayse, hvordan hun fik en rygskade:

Ayse: Den kom jo ved at jeg greb en kvinde der var ved at falde. (griner) Det var ren refleks, jeg lavede bare den der (viser hvordan hun greb ud i luften)

Int.: Ja, man griber jo.

Saima: Jeg synes det er synd hvis man bare lader dem falde, det synes jeg. Bump (viser med hænderne, hvordan de bare falder) (alle snakker med).

Latife: Der var en jeg havde, hun faldt ude på badeværelset og jeg måtte ikke gribe hende. Men jeg kunne ikke lade være. Så jeg sagde "bare hold fast". Og hun sagde "Åh jeg kan ikke" (med klagende stemme). Hun overdriber meget (alle griner). Og dér kunne jeg holde hende. Og jeg sagde "hold nu fast, jeg må ikke gribe dig, bare hold fast i mig". Til sidst blev jeg nødt til at give slip, men trak hende stille og roligt ned. Så hun selv fik lov til... Så det lignede at hun var faldet (alle griner og snakker).

Int.: Det kan jeg godt forstå. Det er en svær situation, det kan jeg godt se.

Ayse: De bliver også sure på en, hvis man ikke griber dem "Hvad fanden har du gang i, hvorfor greb du mig ikke?"

Det er, som skrevet før, eksemplarisk for de risikosituationer, som sosu-hjælperne fortæller om, at de er karakteriserede af det dilemma der også kommer til udtryk i Latifes fortælling. Et dilemma der er karakteriseret ved, at Sosu-hjælperne på den ene side kender til den fare der er forbundet med at gribe den ældre og ved at dette ikke er den professionelle 'rigtige' måde at håndtere situationen på. Men på den anden side handler de anderledes, fordi de føler, at de er 'nødt til det' af hensyn til det andet menneske der indgår i situationen, og som kan komme til skade, hvis de ikke griber ind. Latife fortæller ovenfor, hvordan hun lagde den ældre ned på gulvet, så det lignede at hun var faldet. Det er et eksempel på, hvordan hjælpereleverne individuelt finder deres egne måder at håndtere de farlige situationer på, som de kan leve med, og som ikke modarbejder den meningsfuldhed, som de giver udtryk for, at det giver dem at arbejde med omsorg og pleje.

Lift, støttestrømper og gummihandsker

I hjælperelevernes arbejde er der rigtig mange forskellige hjælpemidler, der skal bruges i de mange forskellige typer plejeopgaver, som de har. I den forbindelse giver Saima udtryk for, at der er så mange hjælpemidler, at det ikke engang kan lade sig gøre at nævne dem alle sammen i interviewet:

Saima: Altså der er jo rigtig mange ting. Altså for eksempel når man skal give støttestrømper, så skal der være en lille skammel. Vi må ikke sidde på gulvet. Der er jo rigtig mange ting, man skal bruge. Man kan ikke bare sidde og nævne dem alle sammen. Der er for mange.

Hjælpemidler og teknik fylder meget i sosu-elevernes fortællinger om konkrete risikosituationer. Fortællingerne handler om at bruge de rigtige hjælpemidler, eller ikke at bruge dem. De giver udtryk for, at de ved at de skal bruge dem, men alligevel ofte undlader at bruge de rigtige hjælpemidler. Flere af sosu-hjælpereleverne fortæller, at det netop er i forbindelse med brug af hjælpemidler, at de tænker på om den arbejdsopgave som de er i gang med er sikker nok, eller om der er en risiko forbundet med den.

Saima.: Jeg tænker på det (om arbejdet er sikkert, red.) 4-5 gange om dagen. Jeg havde en borger, hvor der ikke var ikke de korrekte hjælpemidler. Og jeg stod alene med ham.

Int.: Så det er når du står alene og der ikke er de hjælpemidler du har brug for, så tænker du over det?

Saima: Ja

Det betyder således også noget for Saima, om hun står alene med en opgave, eller om der er kolleger til at hjælpe hende. Og om hun har de rette hjælpemidler. Det samme gør sig gældende for Ayse og Nina:

Ayse: Altså, jeg har fået forstuvet hånden, eller det var en beboer der forstuvede min hånd. Og så har jeg grebet en beboer, som jeg fik rygskaade af. Jeg tænker over det, når

jeg står med en beboer, der ikke selv kan komme op. Så snakker jeg med mine kolleger om at komme og hjælpe mig. Eller bruger lift. Altså, jeg tænker meget over det, efter jeg har fået skader, at bruge de rigtige ressourcer. Det går jeg meget op i.

Nina: Jeg tænker over det, når der er flyttet en ny beboer ind, som slet ikke har de hjælpemidler som de skal have. Så står man på deres stue, og hvad sker der nu?

Ayse siger, at det især er efter at hun har fået en rygskada, at hun tænker over om den arbejdsopgave som hun er i gang med, er sikker nok. Det er især når hun har en opgave der kræver hjælpemidler eller hjælp fra kolleger, at hun tænker på sikkerheden. Nedenstående fortælling er et andet eksempel på, hvordan hjælpemidler kan få indflydelse på risikosituationen.

Nina: Min kollega, hun skulle tage en støttestrømpe af, og man skal have gummihandsker på. Det havde hun ikke på. Hun havde bare almindelige handsker. Så skulle hun trække dem af og så fik hun brækket 2 tommelfingre.

Henriette: Puha.

Int.: Hun fik brækket sine tommelfingre, altså helt?

Nina: Ja, hun blev bare kørt på skadestuen med det samme. Det var meget alvorligt. Jeg tror ikke hun fik erstatning, for det var hendes egen skyld. Hun skulle have brugt gummihandsker.

”Det var hendes egen skyld” siger, Nina. Når hjælpemidler ikke anvendes som foreskrevet, er det den enkeltes egen skyld, hvis noget går galt. Hjælpemidler fortæles frem som genstande der sorterer sosu-elevernes handlinger. Omgangen med hjælpemidler har på den måde en helt central placering i disse sosu-elevens holdning til arbejdsmiljø og risikoadfærd. Gennem hjælpemidlerne sorteres deres handlinger i ’rigtige’ og ’forkerte’ handlinger, hvilket igen knytter an til, hvordan ansvaret for ulykker og skader fordeles. I den forbindelse kan der drages paralleller til både kokkeeleverne, elektrikerlærlingene der fortæller om hjælpemidler og sikkerhedsforanstaltninger på lignende måder.

Når man tager en risiko

Latife beskriver nedenfor en arbejdssituation, der kan give et indblik i de omstændigheder og logikker der kan være forbundet med at udføre et stykke arbejde, som den unge godt ved er belastende eller farligt:

Latife: Jeg havde en rigtig tung beboer, hun var virkelig altså... Jeg skulle rykke frem og tilbage på hende selv. Og så sagde de (hendes kollegaer red.), at jeg skulle bruge det der ’multicover’ (en form for underlagen, red.). Men hvis jeg skulle gøre det, så skulle aftenvagten også huske at lægge det på før jeg kom. Men det gør de ikke. Så hvis jeg skal gøre det, så skulle jeg stå og rykke hende frem og tilbage, og det tog endnu mere tid, så det gad jeg heller ikke. Så jeg tog fat i et ’multicoveret’ og vendte hende. Og de sagde ”det skal du ikke, du skal passe på ryggen”.

Altså og ”sengen skal være lige”. Altså, sengen er lige på min hofte, men de siger også, at jeg ikke må række hen over hende (beboeren red.) og det kan man ikke, hvis det er en der er stor og tyk. (flere griner) Jamen altså hendes ben de er jo længere end jeg ved ikke hvad. Da jeg skulle sprede dem og vaske hende forneden. Der måtte jeg jo heller ikke stå ind og holde dem. Men jeg holdt altid, for hun lukkede meget tit benene sammen. Så et knæ holdt jeg og det andet knæ holdt jeg under min albue. Og så begyndte jeg at vaske hende. Det måtte jeg heller ikke. Så det var bare sådan noget ”så hjælp mig dog”. Så jeg gjorde det også bare på min egen måde. Altså, jeg føler, at jo flere regler du selv får, jo mere besværligt bliver det. Og det jeg tænker, når de siger at jeg skal gå ned på knæ og alt det der. Hjemme hos mig der går jeg sgu da heller ikke ned på knæ. Altså, hvis jeg skal rense et eller andet, så går jeg ikke ned i knæ, så bukker jeg bare ryggen jo. Det kan godt være at det skader en selv, men. Men jeg synes bare at det er mere forvirrende at bruge andres regler, end at bruge dem man har erfaring med.

Latife beskriver en situation, hvor hun skal vaske en ældre kvinde, mens kvinden ligger i sengen. Hendes fortælling handler om, hvorfor hun ikke indretter sit arbejde efter de arbejdsmiljøregler, som hun ved gælder i arbejdssituationen, og om hvorfor hun ikke indretter sit arbejde efter de kolleger, der siger til hende, hvordan hun skal passe på sin ryg i situationen. Hun fortæller samtidig, at hendes arbejdssituation ikke kan forstås uafhængigt af den måde, som hendes kolleger tidligere har redt sengen og undladt at lægge et ’multicover’ under den ældre kvinde. Og at arbejdssituationen ikke kan forstås uafhængigt af den ældre kvindes størrelse og uafhængigt af hendes egen størrelse i forhold til kvindens og sengens størrelse. Alle disse faktorer virker ind på hvilke arbejdsstillinger der er mulige for hende i den specifikke situation - især når hun er alene om arbejdet. Arbejdssituation og hendes egne handlinger i situationen må forstås som indlejret i materielle og relationelle vilkår som gør, at det opleves som umuligt for Arife at arbejde på den ’rigtige’ måde.

Arife ved, at der er en risiko forbundet med arbejdssituationen; kvindens krop er tung og hun har det med at samle benene hurtigt. Samtidig er kvinden af og til aggressiv. Hun er altså bevidst om risikoen.

Arifes måde at håndtere situationen på er at tage sine egne forholdsregler. Hun anvender de arbejdsstillinger, som hun oplever, fungerer: ”Så gjorde jeg det bare på min egen måde”, siger hun. Hendes egen, potentielt belastende måde at håndtere arbejdssituationen, altså hendes risikoadfærd, er således dels et reflekteret valg, dels et udtryk for, at hun indretter arbejdet efter de vilkår der nu engang er. Der er ingen fortrydelse forbundet med dette valg, tværtimod. I Arifes eget perspektiv er hun så at sige på virkelighedens side, mens kollegernes sikkerhedsorienterede tilgang til arbejdet repræsenterer en teknokratisk tilgang til arbejdet, som måske i virkeligheden ikke kan lade sig gøre.

Øjebliksbillede: Besøg hos en sosu-hjælper

Plejehjemmet ligger i en etagebygning af røde mursten. Indenfor glasdørene hænger der en tavle med navnene på beboerne. Der er der en svag lugt af plejehjem og alderdom og der er meget varmt. Gulvene er belagt med lysebrunt linoleum, væggene er svagt pastelfarvede. På midten af gangen står der et gangstativ. I elevatoren op til 3. sal sidder der sedler på væggen: En madplan for hele ugen og en invitation til høstfest i dag kl. 12.

3. salen består af en lang gang. Hele vejen ned ad gangen er der døre med navneskilte på hver side. Også her er der pastelfarver på væggene og forskellige billeder af blomster og landskaber. Der er små lamper med plisserede skærme og et langt trægelænder hele vejen ned langs væggen. Imellem dørene står der små borde med duge af lilla velour. Ved enkelte af bordene sidder der ældre mennesker. Nogle sender mig et kort blik, andre registrerer mig ikke. Nogle er solbrændte med livlige øjne. Andre har tomme øjne og tynde indsunke kroppe. Foran dem står kopper med saftvand eller kaffe. Også her er der gangstativer på gangen. Der er også en sammenklappet lifte på hjul, rulleborde med brugt service og en fyldt vasketøjskurv.

Sonja har været på arbejde i 1,5 time allerede. Hun har sit eget tøj på. Sort tætsiddende bluse, stramme cowboybukser. Halskæde med similisten. Mørke øjne og sort trykt hår i en lang hestehale. Vi går sammen ind til Ester.

Ester sidder i en stol i hjørnet af rummet. Hun har en hvid tynd natskjorte på. Det tynde grå permanentede hår er i uorden. Hun er fjern i øjnene. På bordet foran hende står flere fotos af børn. Et bryllupsbillede og et billede af en køn ung kvinde hænger på væggen, måske Ester som ung. En telefon står indenfor rækkevidde. En åben pakke småkager. En buket halvvisne blomster. En potteplante. Et blad. Et glas vand. I det andet hjørne et lille rundt bord med et par flasker portvin under. Landskabsmalerier og broderende løbere. Hvide tynde gardiner. Mørke møbler. Et fjernsyn. Ved væggen op til badeværelset en redt hospitalsseng.

Vi står midt i det hele. Jeg tager Esters slappe hånd og fortæller hvem jeg er. Hun kigger tomt på mig. "Hvorfor har du ingen trusser på?" spørger Sonja Ester med høj klar stemme. Ester siger med spørgende stemme "Har jeg ingen trusser på?". "Nej" siger Sara, "du må have taget dem af". Ester rejser sig langsomt og støtter sig til gangstativet. Vi går alle sammen ud på badeværelset. Hun har et stort blåt mærke der dækker en stor del af ansigtet. "Hun faldt i søndags", forklarer Sonja. "Hun besvimer nogen gange. Jeg var her ikke, så jeg ved ikke hvad der skete". Ved toilettet støtter Sonja Ester, så hun kommer ned at sidde på toilettet. Ester sidder med begge hænder hvilende på de støttestativer, der står på begge sider af toilettet. Langs væggen står en badebænk, oven på den en plasticurv med bleer. Over håndvasen et toiletskab med Esters toiletsager.

Sonja tager Esters natskjorte af. Hun tager gummihandsker på og finder en skumvaskeklud. Hun vasker Esters nøgne rynkede overkrop, løfter hendes bryster og vasker under dem. Hun må bukke sig og går lidt ned i knæene for at komme til. Kigger kort på Ester, der sidder helt tavs. Hun bevæger sig mellem Ester, vasken og toiletskabet. Hun henter en beige silkeskjorte i skabet. "Der er fest i fag" siger hun højt. "I dag? Nej, hver dejligt, siger Ester. Sonja børster hendes tænder, reder hendes hår og giver hende lidt parfume på. Hun kan godt lide at være lidt fin, siger Sonja. Vi henter Esters piller i et rum der ligner et depot. Pillerne er allerede doseret. Sonja tjekker om alt er som det skal være i en mappe på personalekontoret. "Hun kan ikke lide at tage alle de piller, siger Sonja, "så nogen gange knuser jeg dem". Men lige nu vil hun heller ikke spise noget, så nu får hun dem bare med vand.

Vi går ind til Ester igen. Sonja sætter sig på kanten af stolen og putter pillerne i munden på hende en ad gangen; en pille og en tår vand. Så henter Sonja den morgenmadsbakke hun har tilberedt i køkkenet. Franskrød uden skorper, smør, ost og kakao. "Hun gider ikke spise det, hun drikker bare kaffen", siger Sonja. Ude på toilettet vasker Sonja håndvasen og samler det brugte tøj sammen. Tøjet tager hun med ud i vaskerummet. Hun plejer at vaske om eftermiddagen, når frokosten er overstået. Men i dag er rutinen lidt anderledes. Hun har en samtale med hendes praktikvejleder og så skal beboerne til høstfest.

Hendes risikoadfærd bliver dels til som en reaktion på de vilkår der er i situationen, dels som en modstandsreaktion i forhold til de kollegaer, der personificerer den 'rigtige' måde at arbejde på. Hendes faglige identitet skabes på den måde i modsætning til det 'rigtige' og sikre og gennem den risikobetonede adfærd. Der er således en udpræget accept af risikoadfærd, som bliver til i modsætning til den faglighed hun præsenteres for af de ældre kolleger. "Det kan godt være at det skader en selv men ..", siger hun.

Faktisk stiller Arife helt overordnet spørgsmål til, om ikke de erfaringer hun har hjemmefra ikke er meget bedre, end de regler som hun oplever som besværlige. Reglerne kobles til den form for professionel faglighed, som hun markerer modstand mod. Hun positionerer sig på den måde udenfor fagets faglighed, en faglighed der ikke er forbundet med noget attraktivt eller positivt set fra hendes position. En faglighed som for hende ikke er forbundet med den 'virkelighed' som hun konkret står i, og som hun faktisk behøver hjælp til at håndtere. "Så hjælp mig dog", siger hun nærmest lidt desperat. Den hjælp hun modtager af de erfarne kolleger, i form af gode råd om sikkerhed, opleves ikke som en reel hjælp, snare tværtimod³.

Den arbejdsmiljøforståelse der kommer til udtryk i både denne og de ovenstående fortællinger er en arbejdsmiljøforståelse der bliver til i modsætning til almindelig medmenneskelig adfærd og omsorg. Arbejdsmiljø kommer til udtryk som den 'rigtige' måde at håndtere en given situation på, en 'rigtig' måde som de ikke oplever harmonerer med den virkelighed de står i. Sikkerhedsforanstaltninger fortælleres frem som stive virkelighedsfjerne regler, der ikke tager hensyn til det behov for omsorgsarbejdets kompleksitet og uforudsigelighed.

Hjælperelevernes fortællinger om risikoadfærd og arbejds-skader skiller sig markant ud fra både kokkene og elektriker-nes måder at fortælle og forholde sig til risikoadfærd. Dels skiller soso-hjælpereleverne sig ud på den måde, at det for flere af dem simpelthen ikke er attraktivt at tage en faglig identitet som soso-hjælper på sig - og dermed er det heller ikke nødvendigvis forbundet med en oplevelse af lyst eller nødvendighed at indordne sin risikoadfærd efter de normer og regler som kobler sig til faglighed og professionalitet. Gamle vaner og erfaringer fra privatlivet fortælleres af nogle af hjælpereleverne frem som mere effektive eller virkelighedsorienterede end det de har lært på soso-skolen eller af ældre kolleger. Det er i nogen grad legitimt at fortælle sig frem i modsætning til faglighed og professionalitet, hvilket ikke gør sig gældende hos hverken kokkene eller elektrikerne, som omvendt er i gang med at fortælle sig ind i en faglighed.

Når man ikke tager en risiko

Det er ikke alle deltagerne i interviewet der ligesom Arife markerer modstand mod 'den rigtige' måde at være soso-hjælper på i relation til sikkerhed og arbejdsmiljø. Henriette er et eksempel på en soso-hjælper der tager den 'rigtige' måde på

sig, og fortæller om hvordan hun lader formelle sikkerhedsregler beskytte sin ryg.

Henriette: Vi må kun gøre rent på en etage. Så skal de sørge for at have 2 (støvsugere red.)

Int.: Hvorfor må I ikke det?

Henriette: Det kan skade os. Beskyttelse af os selv.

Int.: Så det gør I ikke?

Henriette: Nej, vi slæber ikke rundt på møbler.

Henriette er en del af det 'vi', som hun fortæller om, som ikke slæber rundt på møbler. Det kan ses som et udtryk for, at der for Henriette er identitet forbundet med positionen som soso-hjælper. Det er en position hun taler fra. At fortælle sig selv frem som en del af en særlig sikkerhedskultur kan være en måde for Henriette at positionere sig som soso-hjælper. En måde at investere i den faglighed. Hun fortæller, at hun anerkender denne arbejdsmiljøregel og lader sig faktisk beskytte af den, når hun indretter sit arbejde efter den. I andre sammenhænge er det også Henriette der fortæller, hvordan materielle og kulturelle forhold på arbejdspladsen gør en positiv forskel i hendes arbejdssituation:

Int.: Tænk at I alle sammen har prøvet at blive slået. Altså sådan hårdt?

Ayse: Ja, altså de er jo aggressive og sure, alt er jo bare noget møg, ikke? Og så prøver man jo at hjælpe og så får man bare slam, mand.

Henriette: Vi havde fået en ny og han var alkoholment og han kunne simpelthen ikke forstå, at han ikke måtte gå på benene. Han havde skinner på, fordi han var sprunget ud fra 1. sal. Men jeg skulle køre ham lidt rundt på afdelingen og sørge for at han ikke kom ud. Og så blev han rigtig sur, og man bliver jo bare svinet til. Og til sidst så siger man: "så stopper du". Og jeg prøver at få ham tilbage i kørestolen, for han er ved at hoppe ud. Hvor han så river mig i håret. Og så blev jeg gal og sagde "Det gør du bare ikke igen". Og altså, man har det dårligt bag efter. Og altså, det har jeg oplevet flere gange, hvor jeg også er blevet slået og råbt af. Altså, man har det bare dårligt.

Int.: Hvordan dårligt?

Henriette: Altså, jeg blev bare sådan "nej hold da op, tænk hvis de blev kede af det (beboerne, red.)". "Tænk at man selv kan gøre sådan, når man ved at man ikke må (råbe ad beboerne, red.)". Men det er bare sådan noget der sker i situationen.

Int.: Og hvad sker der så bagefter? Altså snakker du med dine kollegaer om det eller?

Henriette: Ja, hvor man så er kommet ud med det. De kunne så også godt forstå det. Og de har også selv prøvet de situationer.

Henriette er en af dem der giver udtryk for, at hun bliver mødt med forståelse og opbakning af sine kolleger, når hun har været udsat for ubehagelige og her voldelige episoder. Især har hun haft brug for kollegaerne i de tilfælde, hvor hun oplever,

at hun har handlet på kanten af hvad hun 'må' i den professionelle omsorgsrelation.

Når arbejdspladsen gør en positiv forskel

Som det kommer til udtryk i ovenstående fortælling, betyder det meget for Henriette at kunne dele psykisk belastende hændelser i arbejdet med hendes kolleger. Generelt giver de unge udtryk for at det er vigtigt for dem at have adgang til hjælp fra kollegaer som de respekterer fagligt, og som omvendt respekterer dem fagligt. De vil tages alvorligt. Især betyder det noget for de unge, at kunne få hjælp og blive taget alvorligt i de arbejdssituationer hvor de står med et stort ansvar alene, som for eksempel i hjemmeplejen. Samtidig giver de udtryk for, at sikkerhedsforanstaltninger og arbejdsmiljøregler må kunne tilpasses til konkrete arbejdssituationer, så sikkerhedsforanstaltninger og regler ikke kommer til at modarbejde det omsorgsarbejde som de gerne vil kunne udføre på en meningsfuld og ordentlig måde. Det er selvsagt ikke helt enkelt.

Henriette fortæller videre om en anden psykisk belastende situation hun har oplevet i sit arbejde:

Henriette: "Da jeg var i hjemmeplejen, der var der en altså han kunne jo godt li' unge piger. Altså, han kunne godt li lige at kigge ned i blusen, når man gik tæt på ham. Men når man lavede personlig pleje, så kunne han godt finde på at vokse. Og så snakkede jeg med min gruppevejleder om det og sagde, at jeg ville altså ikke derned mere. For jeg havde også svært ved at sige fra over for det. Det synes jeg var ubehageligt".

Flere i interviewet har haft lignede psykisk belastende oplevelser i arbejdet, men de fortæller, at det er meget forskelligt, hvordan det er blevet håndteret. I dette specifikke eksempel er det bemærkelsesværdigt at det er den hjælperelev med etnisk dansk baggrund der giver udtryk for, at hun møder forståelse og opbakning i hendes omgivelser. Måske kan det pege på, at etnicitet er en kategori der er relevant i denne sammenhæng.

Når arbejdspladsen gør en negativ forskel

Vi har tidligere beskrevet, at de risikosituationer hjælpereleverne fortæller om ofte er knyttet til situationer, hvor de oplever at stå alene med et meget stort ansvar. Det er denne fortælling også et eksempel på:

Saima: Jeg har prøvet det en gang, hvor jeg kom ind fra gaden (hun var i hjemmeplejen, red.). Og så begynder han (en ældre mand red.) at rejse sig op. Og jeg siger "kan du ikke bare blive siddende i din kørestol?". For han går alt for dårligt. Og han siger "nej jeg skal op nu" og så skubber ham mig. Så kommer han op, og så falder han. Og jeg tager ham og så kommer jeg til at gå meget længere ned (i ryggen end hun kunne, red.) og han var rigtig tung, og jeg

er jo heller ikke en stor pige. Så ringede jeg til brandvæsenet, så de kunne komme og tage ham op. Jeg ringede til lederen, og hun sagde "jamen, det er noget du selv skal klare". Du skal selv ringe til brandvæsenet. Jeg sagde "jamen han er faldet og han græder, han har ondt".

Int.: Havde han slået sig?

Saima: Ja, han havde slået sig. Men han boede langt væk fra vores kontor (hjemmeplejens, red.) og sygeplejerskerne de sad bare inde på kontoret, de gad ikke at komme.

Int.: Hvordan havde du det med det?

Saima: Jamen jeg var jo sur, det var hver gang.

Saima står i den ældres hjem alene. Da han falder, ringer hun til sin leder efter hjælp. Men lederen giver hende ikke den hjælp som Saima oplever at hun har brug for. Saima giver udtryk for, at det var noget der gentog sig flere gange, og det gjorde hende vred. Hun får således hverken den hjælp eller støtte som hun har brug for, heller ikke da hun beder om den. Saima fortæller senere om kollegerne i hjemmeplejen:

Saima: Altså, jeg kunne godt med en ud af 25 medarbejdere. De andre kunne ikke lide mig. Altså, de kunne ikke li' mig, eller de var racister eller jeg ved ikke hvad. Der var kun én, jeg havde det godt med.

Int.: Altså, hvorfor?

Saima: Altså, hun havde ikke noget imod at jeg kom med noget nyt, eller en anden måde at gøre det på. Altså de andre de sagde "nej, du skal gøre dit, dat og dut" (med kommandostemme). Altså, det var bare præcis, som de sagde. Men den ene dag så siger den ene "nej du skal gøre sådan her" og den anden dag så kommer den anden og siger "nej du skal gøre sådan her". Og så prøvede jeg at forklare dem. Men det gad de bare ikke at høre, der var kun én jeg kunne arbejde med. Altså heller ikke i pauserne, der kunne jeg heller ikke rigtig snakke med dem, de var bare fuldstændig indelukkede. Der ville jeg heller ikke være (siges med lille stemme).

Saima, som har en anden etnisk baggrund end dansk, fortæller om den arbejdsplads, som hun endte med at forlade. Hun fortæller, at der kun var en af kollegaerne som hun kom godt ud af det med. En ud af 25. Hun nævner selv, at det muligvis kan have at gøre med hendes etnicitet, eller også at hun udførte arbejdet på en anden måde end kollegaerne. Pointen i fortællingen er, at hun ikke blev integreret i det kollegiale fællesskab. Hun oplevede, at kollegerne kommanderede med hende og at kommandoerne nogle gange var modsatrettede. Derudover oplevede hun, at der ikke blev lyttet til hende og at hendes måde at udføre arbejdet på i det hele taget ikke mødte accept. Saimas erfaringer og måde at være i faget på står på den måde i direkte kontrast til Henriettes erfaringer og måde at være i faget på. Saima har ikke ligesom Henriette nogen på arbejdspladsen hun kan få hjælp og støtte fra, tværtimod er det manglende fællesskab en del af den psykisk belastende situation hun befandt sig i på arbejdspladsen.

”De tror bare, at de ved bedst”

I det forrige afsnit beskrev vi, hvordan Saima i relationen til kollegaer ikke blev lyttet til og ikke blev taget alvorligt. I denne fortælling fremhævede Saima selv hendes anderledes etniske baggrund som udslagsgivende for den belastende situation, som hun beskrev. Men etnicitet er ikke den eneste sociokulturelle kategori der virker ind på sosu-hjælpernes arbejdssituation. I andre fortællinger kan det være kategorien ’ungdom’ der kan føre til, at sosu-hjælperne bliver sat i en position som de oplever som psykisk belastende. Det kan enten være i relation til kolleger, men i lige så høj grad i relation til borgere/ældre eller patienter. Dette undersøger vi i det følgende.

Ayse: Altså, det er vigtigt at man bliver hørt. Der er mange ting hvor man tænker: ”Hallo”. Jeg havde en beboer, hun var ved at dø. Og de troede ikke på mig. ”Ja ja, Ayse”. Så 2 uger efter så døde hun. Jeg havde jo haft hende fast, og jeg kunne se, hun havde det ikke godt. De sagde bare ”Ja ja”. Og jeg havde haft hende i 100 år. Og så døde hun. Så sagde jeg: ”Det var det jeg sagde”.

Henriette: Man kender sine borgere.

Ayse: Ja, når man har haft dem fast, så kender man dem jo.

Int.: Hvad tænkte du så, da de ikke lyttede?

Ayse: Jamen, jeg blev sur. Jeg blev ked af det, da hun døde. Men så blev jeg også lettet, og tænkte ”Så kan de høre efter hvad jeg siger en anden gang”.

Int.: Var det fordi de ikke troede på dig?

Ayse: Ja, ja jeg var jo ufaglært, og de gamle der: ”Nej, nej der er ikke noget galt med hende”.

Ayse har ligesom Saima en oplevelse af, at de ældre kolleger ikke lytter til hende og ikke anerkender hendes viden. Det gør hende sur ikke at blive anerkendt og respekteret blandt kollegaerne. Hun mener selv, at det har at gøre med at hun var ufaglært på det tidspunkt. Hos sosu-hjælperne er det således ikke forbundet med noget positivt at være nederst i hierarkiet, ligesom flere af kokkelæringerne giver udtryk for. Det giver ikke adgang til en mulighed for at lære og en mulighed for at lave fejl, som nogle af kokkene giver udtryk for. Disse sosu-hjælperne vil generelt, i lighed med kokkene og elektrikerne, gerne anerkendes af deres ældre kollegaer. Men de vil anerkendes på en anden måde. De vil eksempelvis gerne anerkendes for den viden de har om borgerne. Både Ayse og Henriette giver udtryk for at, de kender deres borgere - og at de måske endda kender dem bedre end deres ældre kolleger gør. De taler sig på den måde op imod et fagligt hierarki, de anerkender ikke at de ældre i faget har mere viden end dem, ligesom det gør sig gældende hos kokkeleverne. Den manglende respekt og anerkendelse går således begge veje.

Sosu-elevernes måde at omtale hierarkiet i faget på minder om elektrikerens. Men hvor elektrikerne for det meste indordner sig, giver sosu-eleverne udtryk for, at de ikke anerkender et fagligt hierarki. På den måde er kollegial anerkendelse og respekt tæt forbundet med den værdiske viden og erfaring i det hele taget tillægges i faget. Blandt kokkene og elektrikerne er det ikke til forhandling at faglærte ved mere end

ufaglærte, og at ældre i faget generelt ved mere end unge i faget. Blandt disse sosu-hjælpererelever er det til forhandling hvem der ved bedst, det kommer også til udtryk i nedenstående citat:

Int.: Altså, så en god kollega skal lytte til en?

Ayse: De skal stole på ens arbejde. Altså, jeg havde en kollega. Hun gik hver gang jeg havde lavet noget og ”vra vra vra vra”. Altså, jeg skulle ind og gøre det igen og det ene og det andet. Altså, der er forskel i forhold til hvem man arbejder sammen med. Lige nu arbejder jeg sammen med en sygeplejerskestuderende, og hende kan jeg godt få råd fra. Altså, hun ved jo meget. Og så kan jeg også gå hen til hende og spørge. Så der er meget forskel.

Int.: Så det er noget med, hvordan man bliver mødt som den nye på arbejdspladsen, både for om man har det godt, men også om man føler sig tryk i det?

Alle: Ja.

Ayse: Der er også mange der bruger den der: ”Du er jo meget ung”.

Int.: Det siger de?

Flere: Ja ja.

Ayse: Det er jo dem der, der har arbejdet i faget i 20 år og de ved det hele.

Int.: Hvad siger de så for eksempel?

Henriette: De tror bare de ved bedst.

Nina: ”Du har ikke gjort det der rigtigt”. Og ”Du skulle have taget en ble sådan her”.

Ayse: Så er det bare man skal sige ”Hør her, jeg er nyuddannet, altså jeg ved bedre end dig” (griner)

Den person som Ayse nævner som vidende, er ikke sosu-hjælper eller sosu-assistent, men derimod sygeplejerske. Det er langt fra atypisk at de personer, som de unge nævner som vidende netop er sygeplejersker og altså ikke har samme faglighed som dem selv. Samtidig giver Ayse udtryk for, at hun som nyuddannet ved mere end de ældre i faget.

Men det er som skrevet før ikke kun i relationen med kollegaerne at disse sosu-hjælpererelever oplever at de skal kæmpe med at opretholde værdighed og myndighed. Til slut undersøger vi, hvordan relationer til beboere kan være så psykisk belastende, at det går ud over den unges lyst til at være på arbejde:

”Jeg er tit blevet kaldt mægkælling”

Saima: Jeg er tit blevet kaldt mægkælling.

Int.: Ok, er I andre også det?

Alle: Ja, ja (griner lidt)

Saima: Der var en morgen hvor jeg skulle give en borger mad. Så bukkede jeg mig ned over ham og så tog han mig på det ene bryst. Så sagde jeg til han ”slip nu, slip nu” og det var kun mig der var der. Og han sad i kørestol. Så slog han mig på hovedet og sagde ’din mægkælling’. Så måtte jeg bare ud. Så gik jeg bare, og så fik jeg fri. Og jeg sagde op derovre fra, det var bare for meget. Altså, det kunne jeg ikke klare.

Forskellige former for seksuel chikane og krænkelse der går på køn er tilsyneladende ikke unormalt for denne gruppe sosu-hjælperelver. Ligesom voldelig og aggressiv adfærd fortælles frem som jævnlige forekommende⁴. Dertil kommer de krænkelse der henfører til etnicitet:

Int.: Er der noget af det, der går på at I ikke er etnisk danske?

Saima: Ja, meget. Altså, jeg har været ude for at der er nogen der siger "vi gider ikke have udenlandske piger ind. Du er ikke herfra. Du skal ud af vores land". Det siger de hele tiden.

Int.: Det er der mange der gør?

Alle bekræfter: Der er mange. (Taler i munden på hinanden)

Int.: Men hvordan er det?

Saima: Jeg synes det er irriterende (hun taler stille og lyder meget trist). Jeg kan godt forstå det, hvis jeg ikke kunne snakke dansk, altså hvis jeg ikke kunne kommunikere. Men jeg synes, jeg snakker rimeligt godt dansk. Men så har de det bare alligevel "Nå, men du kommer bare ikke herfra". (...)

De unge med anden etnisk baggrund end dansk fortæller, at de ofte nedgøres af beboere der ikke vil modtage hjælp af dem på grund af deres etniske baggrund.

Disse sosu-hjælperer giver således udtryk for et særdeles belastende arbejdsmiljø, både psykisk og fysisk. Deres fortællinger bærer præg af, at de udsættes for belastninger fra mange fronter både fra kolleger og ældre med mange begrundelser. Det kan således både dreje sig om deres alder, deres erfaring, deres køn og deres etnicitet.

Opsamling på sosu-hjælper-elever

- Sosu-elevernes risikobevisthed fortælles frem som situationsbestemt.
- Sosu-eleverne taler graden af farlighed i deres arbejde ned. De tillægger i ringe grad deres arbejde værdi som decideret farligt, selvom flere af dem allerede har eller har haft arbejdsskader.
- Sosu-eleverne regner ikke umiddelbart med at blive mødt med en umiddelbar forståelse eller anerkendelse af, at deres arbejde kan være farligt at udføre.
- Risikosituationer er ofte indlejret i materielle og relationelle vilkår som betyder, at det opleves som umuligt for den enkelte at udføre arbejde på den arbejdsmiljømæssige 'rigtige' måde.
- Arbejdsmiljø kommer til udtryk som den 'rigtige' måde at håndtere en given situation på. En 'rigtig' måde, som flere oplever ikke harmonerer med den virkelighed de står i.
- Sikkerhedsforanstaltninger fortælles ofte frem som stive virkelighedsfjerne regler, der ikke tager hensyn til omsorgsarbejdets kompleksitet og uforudsigelighed.

- Det er ofte i forbindelse med brug af hjælpemidler, at de overvejer om der er en risiko forbundet med arbejdsopgaven.
- Risikoadfærden opleves ofte som en menneskelig nødvendighed; for eksempel som en nødvendighed for at gribe en beboer.
- I den forstand kan man tale om en form for risikoaccept som bunder i, at der ofte er andre mennesker involverede i arbejdsituationerne.
- Sosu-eleverne finder individuelt deres egne måder at håndtere de farlige situationer i arbejdet på som ikke modarbejder den meningsfuldhed de finder i omsorgsarbejdet.
- Arbejdsmiljø og risikoadfærd individualiseres sjældent. Tværtimod er der en forståelse af, at arbejdsmiljøproblemer ofte er indlejret i de konkrete arbejdsituationer og i omsorgsarbejdets karakter.
- Det er vigtigt at have adgang til hjælp fra kollegaer, som de respekterer fagligt, og som omvendt respekterer dem fagligt.
- Især betyder det noget for de unge at kunne få hjælp og blive taget alvorligt i de arbejdsituationer, hvor de står med et stort ansvar alene. Eller i de tilfælde hvor arbejdet fører til krænkelse eller vold.

Noter

2) Limborg og Hvenegaard (2008) har denne definition af omsorgsarbejde: "Arbejde, hvor hovedopgaven udføres i en samfundsmæssig fastlagt relation mellem en professionel omsorgsarbejder og en klient/borger/patient eller lignende, som er modtager og eller/ genstand for omsorg". Forfatterne beskriver, hvordan klient-relationen på en gang er det der skaber mening og det som kan være belastende.

3) Kofod og Krøjer (2004) finder noget lignende i deres undersøgelse. De konkluderer, at den viden sosu-eleverne får med sig fra skolen opfattes som viden der ikke er relevant 'ude i virkeligheden'. Og at sosu-elever ofte føler sig udsatte og rådvilde i relationerne til klienterne, fordi de ofte overlades til at klare problemerne selv (s.18).

4) Kofod og Krøjer (2004) peger på, at de vanskeligheder som eleverne i denne undersøgelse har overvejende er af psykologisk karakter. Men at der hersker en opfattelse af, at vanskelige borgere ikke udgør et arbejdsmiljøproblem på linje med det som gør sig gældende i forbindelse med borgere med svære fysiske handicap (s. 25). Limborg og Hvenegaard (2008) skriver om håndtering af arbejdsmiljøproblemer i omsorgssektoren: "(...) det er ikke problemer der knytter sig til relationer til klienterne, der prioriteres, men derimod primært organisatoriske problemer (2008, s.12).

Analysedel 5: Unge i detailhandlen

Risikosituationer

Gruppen af unge der arbejder i detailhandlen adskiller sig på flere måder fra de andre unge i denne undersøgelse. Først og fremmest er ingen af dem under uddannelse. De tre piger, der deltager i gruppeinterviewet er alle mellem 17 og 18 år. Arbejdet i supermarkedet er et fritidsjob, som de har for at tjene lidt ekstra penge, mens de går i skole. De har typisk en eftermiddagsvagt efter skoletid og en weekendvagt om ugen. I perioder, hvor de ikke har gået i skole, har to af dem dog arbejdet fuldtid. To af pigerne arbejder som butiksassistent i tekstilafdelinger, mens den tredje arbejder som kasseassistent. Den eneste mandlige deltager i interviewet har derimod lang tids erfaring med at arbejde i detailhandlen. Han har et fuldtidsarbejde som Foodchef i et stort supermarked, hvor han har ansvar for 25 medarbejdere. Mens de tre piger stadig bor hos deres forældre, er han flyttet i hus med sin kæreste. Han er 24 år, men taler ikke om sig selv som 'ung'. Der er således stor forskel på disse unges arbejdssituation og arbejdsopgaver, og også stor forskel på deres erfaring og holdning til sikkerhed og risikoadfærd. Det undersøger vi nærmere i det følgende.

Vi starter med Nina og Özlems forhold til sikkerhed i arbejdet:

Int.: Hvor tit tænker du over, om det er sikkert det du gør?

Nina: Stort set aldrig.

Int.: Du har aldrig tænkt over det?

Nina: Næh, jeg synes ikke der er noget der er sådan. Noget der sådan virker farligt, af det jeg laver. Det er rigtig nok det der hvad Søren (den mandlige deltager i interviewet, red.) siger med det der øl, der bliver kørt rundt, men det er ikke lige noget der sådan jeg tænker over. "Ov, tænk hvis nu de falder".

Int.: Har du heller ikke det?

Özlem: Nej.

Int.: Kan I komme i tanke om en situation på jeres arbejdsplads, hvor noget enten gik galt eller kunne være gået galt, for jer selv eller for en af jeres kolleger (henvendt til pigerne)?

(stilhed)

Özlem og Nina oplever ikke, at deres arbejde er forbundet med nogen risiko. De tænker ikke over sikkerhed, siger de og kan heller ikke umiddelbart komme i tanke om nogen konkrete risikosituationer i arbejdet, som de kan fortælle om. Alligevel fortæller Özlem senere i interviewet, at hun ofte har ondt i ryggen og i hovedet efter en dag ved kasseapparatet:

Özlem: Der er nogle gange hvis de kommer med en kæmpe pose grillkul. Og siger "Jamen værsgo' at tage den op", og jeg kan faktisk næsten ikke bære den.

Int: Og så hjælper kunderne eller hvad, for du kan selvfølgelig ikke bære rundt på det?

Özlem: Nej, ikke i 10 timer, så dør man. Det er bare for hårdt. Det der grillkul der er på tilbud, det er godt nok hårdt en gang imellem.

Int: Så når du går fra kassen sådan en dag så...

Özlem: Så har man godt nok ondt i ryggen, når man har siddet sådan en hel dag og man ikke kommer op.

Özlem oplever således, at de tunge løft ved kassen kan give rygsmerter. Men det er ikke noget hun beklager sig over, det er simpelthen en del af jobbet. Det fører ikke umiddelbart til at Özlem gør sig overvejelser over varige rygskeer. Og det er ikke noget hun nævner, før interviewereren specifikt spørger til tunge løft ved kassen.

Hun forbinder ikke umiddelbart de tunge løft ved kassen med en sikkerhedsrisiko. Men de tunge løft er ikke det eneste, Özlem kommer i tanke om i løbet af interviewet. Senere fortæller hun om, at kunder ofte hidser sig op ved kassen, og at hun for under et år siden oplevede, at en mand der kom ind bag skranken i bagerafdelingen truede hende. Men det fortæller hun heller ikke om i denne situation. Det er som om Özlems konkrete oplevelser med fysik og psykisk belastende situationer i arbejdet ikke rigtig tæller med i forhold til arbejdsmiljø, selvom hun efterfølgende fortæller om, at hun blev bange den gang i bageren:

Özlem: Altså, jeg er blevet truet en gang.

Int.: Ok

Özlem: Jeg arbejdede i bageren, så var jeg i gang med at sætte op, og så kom der en mand med sådan et jern. Så kom han hen og jeg var i gang med at sætte op. Og så kommer han bag i og tager mig sådan (viser hvordan, red.).

Int.: Han kom bag i.

Özlem: Han kom bagi. Han hoppede ind. Jeg var lidt i min egen verden og lige pludselig så kigger jeg op på en mand, der står med sådan et jern. Sikkert til at åbne kassen.

Int.: Og så løb du ud eller hvad?

Özlem: Ja, og så heldigvis så var ham der bageren på vej ud. Han skulle ud og hente noget. Og så løb jeg ud.

Int.: Blev du bange?

Özlem: Ja, altså han kom bagfra.

Int.: Nå, du havde bare glemt det. Hvis ikke jeg havde spurgt dig direkte, havde du da vist ikke fortalt det, eller hvad?

Özlem: Næh.

I første omgang ville Özlem ikke have nævnt episoden i bageren, det er ikke noget som hun umiddelbart har forbundet med temaet for interviewet. På trods af disse erfaringer oplever Özlem ikke, at hendes arbejde er særlig risikofyldt eller forbundet med fare. Det samme gør sig gældende for den tredje pige Sandra.

”Ikke noget der er helt vildt farligt”

Int.: Hvor tit tænker I på, om det I er i gang med er sikkert nok? Hvis I nu skal sætte t tal på, i forhold til hvor tit I tænker på sådan noget her; hvor 1 er næsten ikke aldrig og 10 er mange gange om dagen. Hvad vil I så sige?

Sandra: Det eneste tidspunkt jeg sådan har tænkt på det, det er når jeg kører med sådan en palleløfter, fordi jeg kom til at køre den over mine fødder. Så jeg har tit tænkt på at få sikkerhedssko i stedet for. Så jeg vil sige 1,5, hvor jeg tænker på om det er sikkert nok. Jeg tror heller ikke, at der er noget der er helt vildt farligt, når man arbejder i tekstilafdelingen, når man har med tøj og sko at gøre.

Ligesom Nina og Özlem giver Sandra udtryk for, at hun stort set aldrig tænker over sikkerheden på arbejdspladsen. Det eneste tidspunkt hun tænker lidt over det er, når hun kører med en palleløfter. Det har fået hende til at tænke tanken ’sikkerhedssko’, men det har ikke fået hende til at tage sikkerhedssko på. Generelt vurderer pigerne de risici der er forbundet med deres arbejde som meget små. Selv i situationer som er forbundet med en vis risiko, vurderer de ikke, at det er nødvendigt at tage nogen forholdsregler. Det opleves simpelthen ikke som relevant på grund af den generelt lave risikovurdering de giver udtryk for. Det er det følgende også et eksempel på:

Int.: Den der palleløfter Sandra, hvornår er det at du skal bruge den?

Sandra: Det er hvis jeg skal have flere varer op end jeg kan have i en almindelig vogn, så bliver jeg bedt om at tage den der palleløfter ind i butikken. Sådan som vores lager er, så skal vi helt ind bagerst for at hente de der kasser, og vi skal ind forbi øl og vand. Og nogen gange kan jeg godt finde på at støde ind i de der øl og vand, sådan så de vipper. Og det er sådan lidt ”Ok, nu skal de ikke vælte, fordi så får jeg dem ned over mig”. Nogen gange så er der også rimelig meget vægt på, så hvis jeg ikke lige kan få den stoppet, så ryger den ind i mig selv. Der er det tit, at den kan køre ind i mig, fordi den havde mere fart end jeg havde regnet med.

Int.: Men hvorfor er det at du ikke har de der sikkerhedssko på?

Sandra: Det ved jeg ikke, jeg har ikke nogen.

Søren: Der er rigtig mange piger der godt kan lide at gå i de der maosko (...). Når palleløfteren kommer så siger det ”knæk”. Nej det gør det ikke altid, men det gør ondt. De fleste har sikkerhedssko liggende, men pigerne gider jo ikke gå rundt i dem. De går rundt i stramme sorte buk-

ser så gider de da ikke gå med sådan nogle fedtmulesko.

Så tager de maoskoene på.

Int.: Men ved du godt hvor de der sikkerhedssko står?

Sandra: Nej.

Søren: Jeg ved, at vi har dem i de fleste varehuse.

Int.: Men du har slet ikke overvejet at gå ind og spørge efter de der sikkerhedssko.

Sandra: Nej.

Int.: Men du har ikke kørt den over dine fødder?

Sandra: Nej, jeg har kørt den over min hæl. Det gjorde lidt ondt et par dage efter. Men jeg plejer normalt at stoppe den med min ryg.

Som Sandra fortæller, er der situationer i hendes arbejde hvor der er risiko for, at der kan vælte varer ned over hende, og hun er også bevidst om, at der er risiko for at palleløfteren kan køre hen over hendes fødder. Alligevel har hun ikke overvejet at spørge efter sikkerhedssko. Hos kokkene, elektrikerne og delvist hos smedene var det en selvfølgeliggjort rutine, at de bar sikkerhedssko. Men det er det langt fra med disse piger. Som vi ser i dette eksempel, bliver det op til den enkelte at spørge efter sikkerhedssko. Men Sandra ved ikke, hvor de er, og selvom hun tidligere har slået sin hæl, har hun heller ikke overvejet at spørge efter nogle. Set fra disse unges position er butiksassistenten simpelthen ikke sådan nogle, hvis arbejde er farligt - især ikke når man arbejder med tøj og sko. Og butiksassistenten er simpelthen bare ikke sådan nogle, som går i sikkerhedssko.

”Så tog jeg noget gaffa-tape og bandt rundt om”

Søren som i modsætning til pigerne ovenfor giver udtryk for en større risikobevisthed, fortæller at han godt ved at det kan være farligt at arbejde i detailhandlen, især når man har med palleløfteren at gøre. Men for ham er det et spørgsmål om forfængelighed, at pigerne ikke tager sikkerhedssko på, selvom det ikke er det, Sandra selv siger. Ved at koble det til et spørgsmål om forfængelighed individualiserer Søren sikkerhedskulturen og gør det til den enkelte piges ansvar at tage deres forholdsregler. Hverken hos smedene, elektrikerne eller kokkene bliver sikkerhedssko fortalt frem som noget der drejer sig om forfængelighed. I de tilfælde hvor sikkerhedssko afvises som nødvendige eller relevante handler det nærmere om, at de er tunge eller besværlige at gå i. For os at se peger det på, at denne problemstilling er kønnet. Søren ville formodentlig ikke koble brug af sikkerhedssko til forfængelighed, hvis det handlede om flaskedrengene i butikken, det bliver kun relevant fordi det drejer sig om unge piger.

Således kan en position som ung pige muliggøre og legitimere en form for (anti)risikokultur, mens der knytter sig andre former for risikokulturer til de positioner, som de unge drenge taler fra. Vi har tidligere beskrevet, hvordan maskulinitet kan være med til at legitimere en særlig form for håndtering af farlige arbejdsituationer. Det er muligvis også det, der spiller ind i følgende fortælling. For mens pigerne i detailhandlen taler risiko og farer ned, taler Søren risiko og farlighed frem.

Fortællingerne om farlige arbejdssituationer flyder frit og naturligt. Han fortæller:

Søren: Jeg skærer mig da også. Jeg har også det her (viser et ar på hånden)

Int.: Nå ok, du har simpelthen et ar, hvad skete der?

Søren: Det var så dybt at fedtvævet det hobede sig op. Jeg cuttede mig lige i hånden og så kom der et lille ar. Jeg skar bare sådan et stykke ned.

Int.: Og hvad så, skulle du på hospitalet?

Søren: Næh, for der var travlt, så jeg tog noget gaffatape og bandt rundt om (griner). Så det var bare om at komme i gang.

Int.: Gaffatape?

Søren: Ja, bare et stykke tape over, så vokser det sammen igen. Men det er jo igen sådan nogle ting, der skal man jo passe på sin krop. Men det var jo bare hånden, jeg var jo ikke ved at dø jo.

Int.: Når der sker sådan nogle ting, har I så noget I skal udfylde.

Søren: ja, vi har sådan noget arbejdsskade. Det her det meldte jeg ikke for det var jo lidt min egen skyld. Og jeg har jo ikke nogen varige mén efter det her. Men selvfølgelig en slagter der skærer sig i hånden eller vi havde også en pige hun sad ved kassen og så fik hun armen igennem kassebåndet. Og det gør fandeme ondt. Den kører jo bare. Og hun fik revet hele det her stykke hud ned i, og hun kunne ikke stoppe det for den laver vakuum, så det trykker fast. Så jeg måtte rive hele båndet op. Der var hun kræftedme, der kom ikke noget blod til. Det er sjældent det sker.

Der flyder simpelthen mere blod i de unge mænds fortællinger om farlige arbejdssituationer. I detailhandlen står det i grell kontrast til pigerne, som havde meget vanskeligt ved at komme i tanke om noget, som de overhovedet oplever som farligt. Det kan således handle om køn og kønnede arbejdsdelinger på arbejdspladsen, men det kan også handle om forskel i tilknytning til arbejdet og arbejdspladsen. Det vil vi undersøge i det følgende.

I modsætning til Sandra, Özlem og Nina siger Søren, at han 'tænker lidt mere over det med sikkerhed:

Søren: Jeg tænker jo lidt mere over det. For jeg har jo medarbejdere gående. Hvor der står varer i 5-6 meters højde. Vi bruger sådan nogle store pallemaskiner, når de kører op. Specielt når vi nærmer os weekenderne. For når man står en helt almindelig tirsdag, så sker der jo ikke så meget. Men det rammer fredag aften og lørdag eftermiddag, så er man klart presset. Så går tingene bare hurtigt, og så er det ikke altid, man lige tænker over tingene. Altså, hvis man bare kører 950 kg ned... det kan godt gøre lidt ondt. Altså, når vi når lørdag, så tænker jeg over "nu skal vi lige passe på at det ikke går alt for stærkt". Og det er også tit der hvor ulykkerne sker, det er når der er tryk på.

Ligesom Sandra er det første Søren fortæller frem som farligt arbejdet med palleløfteren. Ligesom det gjorde sig gældende hos kokkelærlingene, elektrikerne og smedene er Søren og Sandras risikobevidsthed situationsbestemt og primært knyttet til anvendelse af tekniske hjælpemidler. Der er således noget der tyder på, at det særligt er arbejdssituationer, hvor der indgår hjælpemidler der betragtes som farlige, og hvor de unge er bevidste om at der er fare på færde.

Samtidig siger Søren, at han mest tænker over sikkerheden i weekender, hvor arbejdet skal gå stærkt. "Ulykkerne sker, når der er tryk på", siger han. Travlheden genererer større risici, men netop der tages sikkerhed ikke til efterretning.

Om farligt arbejde, identitet og faglighed

På et mere overordnet plan springer det i øjnene, at Søren har mange ord flere ord til rådighed, når han bliver bedt om at beskrive potentielt farlige situationer eller arbejdsopgaver. Han har adgang til kulturelle ressourcer til at beskrive hans arbejde med, ligesom de fleste andre unge i denne undersøgelse har det. Men Nina, Özlem og Sandra mangler ord. Hvorfor?

En forklaring som vi tidligere har været inde på er køn. Men en anden forklaring kan være, at der er en afgørende forskel på, hvad unge i fritidsarbejde 'investerer' i deres arbejde, i forhold til hvad unge der uddanner sig i faget eller hvad fuldtidsarbejdende ofte 'investerer' i deres arbejde. Det vil vi i det følgende forklare.

Nina, Özlem og Sandra giver ikke udtryk for, at det arbejde de udfører, har nogen afgørende betydning for deres identitetsdannelse. De er glade for deres arbejde, men er der primært for at tjene penge, sekundært for at have det sjovt med de andre unge på arbejdspladsen. De giver ikke udtryk for, at der er identitet knyttet til arbejdet som 'butiksassistent' eller 'kassemedarbejder'.

Samtidig oplever Nina, Özlem og Sandra ikke de fysiske eller psykiske belastende arbejdssituationer som de beskriver som egentligt farlige eller belastende situationer. De får simpelthen ikke øje på, at det er farligt. Og når de, som Sandra og Özlem alligevel erfarer at der er en vis risiko forbundet med arbejdet, tillægger de det simpelthen ikke nogen afgørende betydning, at de en gang imellem udfører en arbejdsopgave, som potentielt er farlig. De investerer ikke i arbejdet på samme måde, som de andre unge i undersøgelsen gør.

En forklaring kan være, at de andre unge med mere fast tilknytning til et fag eller en arbejdsplads typisk har en oplevelse af, at det arbejde de udfører knytter an til en faglighed, eller knytter an til den identitet dette arbejde potentielt giver dem. Hvordan de positionerer sig i forhold til arbejdet og faget er individuelt vidt forskelligt. Men fælles for dem er, at unge med en mere fast tilknytning til et fag eller en branche typisk fortæller sig frem gennem fagligt specifikke fortæl-

Øjebliksbillede: Besøg hos butiksassistent

Nina er, ligesom flere af hendes kollegaer, klædt i en mørkeblå træningsjakke, hvor der står supermarkedets navn på ryggen. Hun har cowboybukser og maosko på. Hun kommer lige fra skole og skal arbejde indtil kl. 19, hvor supermarkedet lukker. 6 timer skal hun arbejde, og så hjem og lave lektier. Det kan godt være nogle lange dage, siger hun. Vi sidder og snakker lidt i personalerummet, der ligger slik på bordet. Udenfor skinner solen, men det glemmer man hurtigt inde i butikken. Her inde er der køligt og stille. Som i de fleste supermarkeder er der ingen vinduer, kun varer langs hylderne.

Nina kender de fleste af hendes kollegaers navne, undtagen nogle af dem der lige er startet. Der er forholdsvis stor udskiftning blandt personalet, især op til skolestart, fortæller Ninas chef.

I den store kælder under butikken er varelageret placeret. Paller med varer står rundt omkring i rummene. Alle varerne har bestemte pladser i rummet, så de er til at finde. Flere af de andre ansatte er i gang med at sætte varer på plads på lageret, eller hente varer op til butikken med palleløftere. Til de store paller skal man bruge en stor palleløfter med to ben, forklarer Nina. Men der er også en mindre, hvis man kun skal flytte en mindre del af varerne på en palle. Hun viser, hvordan man sætter palleløfterens ben ned under pallen og med håndtaget kan løfte pallen fra gulvet ved at 'pumpe' på håndtaget.

En af hendes kollegaer er ved at løfte papkasser over på en vogn, en anden rydder op i noget emballage, som skal smides i den maskine der står ude bag ved butikken. Maskinen kan presse al pappet sammen, så det ikke fylder så meget. Nina fortæller, at det hun bruger mest tid på er at rydde op på hylderne i tekstilafdelingen. Hun tager en vogn, som hun kalder en 't-vogn' med sig ind i afdeling. Hun gennemgår systematisk hylderne. Alle bøjler skal vende rigtigt og tøj der roder skal lægges sammen. På 't-vognen' samler hun det tøj, der er blevet efterladt på forkerte pladser af kunder. Hun finder en tandbørste midt i noget tøj, og tager den med hen hvor den hører hjemme. Alt foregår i et roligt tempo. Nina har tydeligvis gjort det mange gange før, hun har sin egen rute. Imens småsludrer hun lidt med en kollega.. Nina hjælper en kunde. Kunden har fundet et par cowboybukser, og spørger Nina, om det er dem der er nedsat til 50 kr. Nina tjekker det på ved at køre strekkoden gennem en maskine der hænger på væggen. Hun har også en telefon i afdelingen, som hun kan ringe på efter hjælp, 'tekstil-telefonen' kalder hun den og derudover har hun en af supermarkedets mobiltelefoner på sig, så hun kan ringe efter hjælp, hvis der er brug for det.

Özlem kommer også lige fra skole. Hun skal sidde i kassen og har en rød træningsjakke med supermarkedets navn på ryggen. Hun skal lige have et glas vand og lidt slik inden hun går i gang. På et lille kontor får hun udleveret en metalkasse med byttepenge til kasseapparatet, af sin leder. De snakker lidt om, hvornår Özlem skal møde næste dag. Det skal passe med hendes skole. På en computer taster Özlem en kode ind, hun skal tjekke at pengene i kassen stemmer. Der skal helst ikke være nogen difference, når dagen er slut. Alt stemmer og Özlem går gennem butikken hen til kassen. Hun åbner en lille låge og sætter sig ind bag kasseapparatet på en dreje-stol. Hun sætter fødderne på en fodstøtte under kassebåndet. Metalkassen med byttepengene sætter hun ind i det hul der passer til den i kasseapparatet. Der er ikke meget plads. Foran hende er en mappe med plasticopslag, men forskellige varepriser. På gulvet en skraldespand, og på indersiden af kassen hænger plasticposer til tekstilvarer. Hun taster en kode på kasseapparatet. Der er kunder med det samme og Özlem begynder med rolige og sikre bevægelser at køre varerne gennem strekkodelæseren. Hun ved hvor strekkoderne sidder på de fleste varer uden at undersøge det. Enkelte varer taster hun ind på kasseapparatet, når hun taster drejer hun sig en smule til den ene side på stolen. Meget hurtigt har hun fundet ind i en rytme. Efter hver kunde siger hun beløbet og kunden betaler enten kontant eller på dankort. De fleste bruger dankort og skal have varierende beløb oven i.

Pludselig stopper Özlem. Hun sidder lidt og kigger på en pengeseddel og kalder derefter på en kollega. "Tror du den er falsk?" spørger kunden smilende. En kunde bag i køen siger, at det er de nye sedler der ser sådan ud, "Der er broer på dem alle sammen". Özlem kigger skeptisk på sedlen. "Den er god nok", siger jeg "de er vist lige kommet". Özlem lader sig overbevise og putter sedlen ned i kassen til de gamle 50'ere. Hun undskylder overfor manden, som griner. Varerne fortsætter med at strømme gennem Özlem hænder. Jeg spørger, om hun er i stand til at tænke på noget andet, mens hun arbejder. "Ja, ja, siger hun og smiler lidt".

linger og identitetsmarkører, som en integreret del af det at 'mestre' et fag og en faglighed. De investerer i arbejdet på en anden måde end fritidsarbejderne gør, hvilket smitter af på den måde, de fortæller om og forholder sig til sikkerhed og risiko. Risikokultur bliver dermed til noget de unge kan være i gang med at lære at mestre på særlige måder som en integreret del af det at lære 'mestre' et fag.

Vi peger dermed på, at de unges oplevelse og holdning til risiko og arbejdsmiljø er tæt forbundet med den enkelte unges tilknytning til faget, branchen eller arbejdspladsen. De unges oplevelse af arbejdets farlighed og belastning hænger tæt sammen med den betydning de unge generelt tillægger det arbejde, som de udfører. Man kan også sige at faglig identitet er en afgørende konstituent for unges risikoadfærd og oplevelse af arbejdsmiljø.

Når man tager en risiko

Det er primært Søren fortællinger der fylder i dette afsnit, for Nina, Özlem og Sandra oplever ikke, at de tager nogle former for risikoer.

Ifølge Søren er det især unge der kommer ud for uheld, simpelthen fordi unge er mere 'vovede', som han siger:

Int.: Er der nogen de der ting (uheld, red.) der sker mere for end andre?

Søren: Jamen det er selvfølgelig tit de unge mennesker. Fordi unge mennesker er generelt mere vovede end lad os sige folk i 60erne, der går og hygger sig. Der tager ting den tid det tager. Ham på 60 han går stille og roligt og hygger sig med tingene, han er sgu lige glad med kunden. Hvis han skal bruge 10 min ekstra på at få varerne ned, så skal han bruge 10 min. ekstra på at få varerne ned. Men de unge mennesker der kommer flyvende, der skal det gå stærkt, og det skal det også for mig selv engang imellem. Jeg tror bare at unge mennesker, de er bare mere vovede. Ting skal bare gå hurtigt.

Unge er ifølge Søren mere 'vovede' i arbejdet, det skal bare gå stærkt, siger han. Samtidig er de ifølge Søren, mere optaget af at kunden venter end den ældre medarbejder er. Mens den ældre medarbejder tager sig god tid, tager de unge nogle chancer, når en kunde venter. Det er således ikke kun fordi unge er mere 'vovede', men også fordi der kan være nogle omstændigheder i arbejdet der fører til et pres på, at gøre arbejdet hurtigere end det egentlig kan gøres. Et pres der kan være medvirkende til, at de forsøger at minimere tidsforbruget i arbejdet, med risikoadfærd til følge.

Minimering af tidsforbrug er en af de faktorer der på tværs af alle brancher fortælles frem som medvirkende til risikoadfærd. Minimering af tidsforbrug spiller også en rolle i det følgende citat:

Søren: Der er også palleløfter-ulykker, hvor man lige ikke har gidet tage stigen. Hvor man har sagt "jeg står lige på

de der to ben og så kører man den 4-5 meter op i højden". Og hvis man så kommer til at trykke på den forkerte knap, så den vælter oppe i højden, så kan man lige nå at gribe fast. Hvis man falder de der 4-5 meter ned, så har du problemet, ik? Der kan det hurtigt gå galt, hvis man kommer til at køre frem i stedet for at køre tilbage, og man står på de der to ben. Lige pludselig så kan benene (på palleløfteren, red.) ryge væk under benene på én. Hvis man bare lige skal hente to dåser tomater, så gider man ikke hente stigen. Det er set før, der er travlt, og siger man "jamen, jeg står lige på de ben her", og så kører man lige op og tager dåserne. Lige her gik det ikke galt, men det kunne være gået grueligt galt.

Int.: Er det også fordi man har travlt i den situation?

Søren: Ja, det er typisk sådan en lørdag hvor der er travlt. Hvis stigen ikke lige står på lageret, den står et andet sted. Så er det at sådan nogle ting sker.

Int.: Men ved medarbejderne godt, at det gør man ikke?

Eller er det noget man gør normalt?

Søren: Ja, det ved de godt, for det var lederen der stod deroppe. Men han gad heller ikke selv, så det er jo ikke kun øh de yngre ansatte der laver fejlene.

Søren fortæller om, hvordan det kan udvikle sig til en ulykke når en medarbejder ikke lige tager sig tid til at hente en stige. Risikobevisthed negligeres på grund af et ønske om at gøre arbejde lettere og mere effektivt og tidsbesparende.

Når arbejdspladsen gør en positiv forskel

Pigerne i interviewet giver generelt udtryk for, at de er i gode hænder på deres arbejdsplads. De føler sig ikke specielt belastede. Hvis de har brug for hjælp er der for eksempel typisk en erfaren kollega, som de kan spørge (hvis de da ikke er for stressede). De oplever generelt ikke, at de bliver sat til arbejdsopgaver, som de ikke kan håndtere. Deres fortællinger vidner om, at mængden af arbejdsopgaver generelt passer til den tid der er til rådighed. De kan også altid komme i kontakt med kollegaer via udleverede mobiltelefoner eller telefoner i afdelingen. Alt dette ligger i forlængelse af, at pigerne har vanskeligt ved at forbinde deres arbejde med noget der kan forstås som farligt eller risikobetonet. De giver generelt udtryk for, at det ikke er dem der bliver sat til det farlige eller belastende arbejde.

Sandra fortæller om den introduktion hun modtog, da hun startede som butiksassistent:

Sandra: Jeg fik noget at vide, da jeg havde intro. Jeg fik ikke noget at vide om sikkerhedssko og palleløfter. Men jeg fik noget at vide om, at hvis nu der var en kunde der kom og chikanerede, så skulle man bare ignorere det og sige, jamen, nærmest give dem ret i hvad de siger, og ikke komme med kommentarer til kunden.

Int.: Så det har du hørt noget om. Hvis du nu fik brug for at spørge om noget med arbejdssikkerhed, har du så nogen du kunne spørge?

Sandra: Så kunne jeg spørge min chef.

Int.: Ville du gøre det, tror du?

Sandra: Altså hvis jeg nu ville have et par sikkerhedssko, så kunne jeg spørge om det var noget de ville give mig, eller om jeg selv skulle købe dem. Men det er ikke noget jeg tænker over normalt, så jeg ville nok ikke spørge om det.

Det der fylder mest for disse piger er generelt problematikken med chikanerende eller aggressive kunder. Det er også dette problem, som Sandra har fået hjælp til at håndtere i den introduktion til arbejdet, som hun har modtaget på arbejdspladsen. Ligesom de andre piger i interviewet giver Sandra udtryk for, at hun er blevet opfordret til at give kunden ret, sikkert for at hindre konflikt med mulige farer til følge. Her er der ingen snak om håndtering af hjælpemidler, sikkerhedssko mv.

Arbejdsmiljøproblemstillinger bliver ikke associeret med fysiske farer, selvom de er der, men med farer der relaterer sig til kundekontakten. Fysiske farer er simpelthen ikke noget Sandra tænker over, og derfor har hun heller ikke spurgt om sikkerhedssko, fortæller hun.

Disse unge er generelt meget glade for og loyale overfor deres arbejdspladser og deres arbejde. Ligesom de andre unge i undersøgelsen er adgang til støtte og hjælp fra ældre kolleger det, som disse unge understreger som vigtigt.

Når arbejdspladsen gør en negativ forskel

Ligesom det gør sig gældende hos kokkene er butikkens fysiske indretning afgørende for, hvordan de ansatte bevæger sig rundt i butikken, og afgørende for de farlige situationer der kan opstå på arbejdspladsen. Således fortæller Sandra om at visse varer kan være vanskelige at komme til, fordi de er placeret på en særlig måde på lageret. I kombination med hendes fødder i maosko, hendes manglende viden om hvor sikkerhedsskoene befinder sig, og hendes generelt lave risikobevisthed er det en potentielt farlig cocktail.

Sandra: Det er hvis jeg skal have flere varer op end jeg kan have i en almindelig vogn, så bliver jeg bedt om at tage den der palleløfter ind i butikken. Sådan som vores lager er, så skal vi helt ind bagerst for at hente de der kasser, og vi skal ind forbi øl og vand. Og nogen gange kan jeg godt finde på at støde ind i de der øl og vand, sådan så de vipper. Og det er sådan lidt "Ok nu skal de ikke vælte fordi så får jeg dem ned over mig".

Det eneste de butiksansatte derudover kan komme i tanke om som belastende i deres arbejde er stressede kollegaer og stressede kunder:

Özlem: Det værste er hvis strekkoden ikke virker og man skal ringe efter en. De kan godt blive sure. Hvis nu jeg ringer til nogen fra tekstil, så kan de godt blive sure.

Int.: Så det er ikke så rart, hvis dine kolleger er sure?

Özlem: Nej, ikke når man er ny, altså. Og jeg kan ikke rigtig komme videre. Så det går også ud over mig hvis de er stressede fra morgenen af.

Int.: Problemet er, hvis man ikke får den hjælp man har brug for?

Özlem: Ja, det er det vigtigste.

Nina: Jeg synes også helt klart at det sociale på arbejdspladsen er den vigtigste, men også at kundekontakten er god.

Int.: Hvad er en god kundekontakt?

Nina: At kunden går glad derfra og ikke bliver fornærmet og vrisser. For så bliver jeg også selv irriteret, hvis personen går sur derfra. Det kan godt ske, men det er jo ikke noget jeg helst vil have.

Igen er det relationer til kunder og kollegaer der udpeges som den mest afgørende faktor for disse unges arbejdsmiljø. Özlem peger, ligesom mange andre af de unge i denne undersøgelse på, at det er meget vigtigt for hende at hun kan få den hjælp hun har brug for. Og at kollegaer ikke bliver sure, især er det vigtigt når man er nyansat. Sandra fortæller videre om nødvendigheden af at få den rigtige hjælp:

Sandra: Jeg har en kollega, som hele tiden er stresset. Og hun irriterer mig. For de der simple ting med at putte sko på plads, det viser hun mig. Men hvis hun siger, at jeg skal hente en kasse der står nede foran, og der er tre paller, og jeg ikke ved hvor det er henne. Så kan jeg godt blive lidt irriteret over at hun ikke viser mig det i stedet for. Hun viser mig de forkerte ting, og så gør hun også mig stresset.

Int.: Så hvis hun faktisk viste dig de rigtige ting, så ville I dels ikke blive stresset, og så ville du kunne løse arbejdsopgaven bedre?

Sandra: Ja det ville hjælpe mig, og så måske også hjælpe hende.

Også Søren fortæller om stress:

Søren: Selvfølgelig kan jeg blive stresset. Jo altså, hvis de for eksempel ringer fra kassen, så er det fordi de ikke har styr på deres ting. Telefonen ringer og kassekøen vokser og det hele. På den måde kan det jo være superstresset.

Da interviewereren spørger Nina, om der nogen sinde nogen der har snakket med hende om sikkerhed og arbejdsmiljø, svarer hun:

Nina: Næh. (tavshed)

Int.: Nej, svaret er nej.

Nina: Altså, jeg fik at vide, hvis der er kunder der kommer og chikanerer; "I skal bare give dem ret". Men hvis det er noget man ikke selv kan klare, så må man ringe efter chefen i afdelingen. Så kommer de over.

Hendes fortælling ligner Sandras. Der har ikke været nogen introduktion til sikkerhed, bort set fra rådgivning om hvordan man tackler aggressive kunder. Igen bliver arbejdsmiljøproblestillinger i mindre grad associeret med fysiske farer, selvom de er der. Men det er ikke alle der ikke har haft eller ikke kan huske at de har fået en introduktion. Sandra og Özlem fortæller nedenfor om den introduktion de fik til deres arbejde:

Sandra: Jeg havde også sådan en 'ny i job'!

Özlem: Jeg har også haft sådan en. Så hvis der er en kunde der kommer og spørger om noget jeg ikke ved, så siger jeg bare "jeg ved det ikke, jeg er ny i job".

Nina: Da jeg var ny i job, der fik jeg udleveret en mobiltelefon af dem, som har ansvaret for tekstilafdelingen. Så jeg kan ringe til andre og ringe til dem.

Int.: Ok, har I også det?

Sandra: Ja, jeg har stort set altid telefon på mig.

Int.: Ja, er det godt eller?

Sandra: Ja, jeg kan stille den om så folk kan ringe til mig og stille spørgsmål. Dem i afdelingen har faste telefoner, så man kender numrene på dem i afdelingen.

Generelt er der tale om en meget lav risikobevisthed hos de unge i detailhandlen. De fortæller, at de bliver introduceret til primært sikkerhed, der relaterer sig til kunderelationen, mens fysiske arbejdsmiljø stort set ikke fylder noget for dem.

"Bare en flok aber"

Ligesom det gør sig gældende for de kvindelige sosu-hjælperelver fortæller disse unge om ubehagelige situationer i deres arbejde, som har med relationer til andre mennesker at gøre, i denne sammenhæng er det relationer til kunderne i butikken. Pigerne fortæller at det er helt normalt at blive kaldt for kælling og abe - og for hende med anden etnisk baggrund end dansk, for 'perker':

Nina: Altså, man kan godt risikere at blive kaldt .. ikke grimme ting, men lige få sådan et klask oveni hovedet. Hvor man tænker "Nå, ok". Men det må man bare tage som det kommer.

Int.: Hvad er du blevet kaldt?

Nina: Jamen, ihvertfald i tekstil får vi meget det der med, at vi er bare en flok aber der render rundt, fordi vi ikke har andet at lave. Og så har jeg været udsat for en kunde, som kom meget hidsigt hen mod mig med et udklip fra et blad og sagde "hvor har I det det her henne". Og jeg sagde "Rolig nu, jeg er lige mødt på arbejde, jeg er lige mødt på arbejde. Men lad mig lige se det der". Og det var så nogle træningssko og jeg viste ikke hvor de var henne. Så spurgte jeg om jeg måtte se det der udklip igen og så stak han det op i hovedet på mig og sagde "ja, hvis du ikke kan huske det". Altså bare sådan.

Int.: Ja, hvor tonen bare var grov.

Nina: Så gik jeg så efter det og han råbte "hallo er du blind eller hvad" og om jeg var dum. Og jeg sagde at nej, det var

jeg ikke. Jamen jeg skulle bare være lidt gladere og sådan. Jeg var lidt en idiot og jeg var lidt noget andet.

Int.: Hvad gjorde du så?

Nina: Jeg gik ud og fortalte det til hende jeg arbejdede sammen med, men der var ikke så meget at gøre.

Int.: Nej, men blev du ked af det?

Nina: Ja, det gjorde jeg vel egentlig, jeg kan ikke lige huske det. Altså, for det havde han jo ingen grund til at stå og snakke sådan til mig.

Som citatet afspejler, kan position som nederst i hierarkiet afføde en del ydmygelse og nedgøring. Det er noget, som pigerne er bevidste om forekommer, og som de får hjælp af ældre kollegaer til at håndtere, dvs., at det ikke er tabu, men der er ingen strategier til at imødegå det eller bearbejde det efterfølgende. De opfordres til at forholde sig passivt for at hindre konflikt mv., men fratages dermed samtidig muligheden for at forsvare sig.

Nina: Altså, jeg fik at vide, hvis der er kunder der kommer og chikanerer; "I skal bare give dem ret". Men hvis det er noget man ikke selv kan klare, så må man ringe efter chefen i afdelingen. Så kommer de over.

Sandra: Det eneste jeg har prøvet, det var da jeg lige var startet, der kom der en kunde over og så fik jeg af vide, at jeg var dum. Jeg fik det faktisk at vide 5 gange på en dag.

Int.: Nå, det var da ikke så fedt at starte med det.

Sandra: Nej. Men det er ikke noget jeg tager alvorligt, for jeg ved at jeg ikke er dum. Jeg havde også sådan en 'ny i job'.

Özlem: Sidste gang det var der, var faktisk i går. Der kom en i går med en støvsuger. Og jeg kunne ikke forstå ham. Og han sagde "ok din kælling". Altså, jeg ignorerede det bare.

Opsamling på unge i detailhandlen

- På trods af konkrete oplevelser med fysisk og psykisk belastende situationer i arbejdet oplever de unge piger med fritidsarbejde ikke, at deres arbejde er særlig risikofyldt eller forbundet med fare.
- De unge piger med fritidsarbejde i detailhandlen giver udtryk for, at de ikke tænker over sikkerhed.
- I første omgang kommer de ikke i tanke om nogen konkrete risikosituationer i deres arbejde. Heller ikke de unge der har været involveret i farlige eller belastende arbejdssituationer.
- Selv i arbejdssituationer som er forbundet med en vis risiko, vurderer de ikke, at det er nødvendigt at tage nogen forholdsregler. Det opleves ikke som relevant på grund af den generelt lave risikovurdering, de giver udtryk for.

- Arbejdsmiljø aktualiseres ikke som rammesættende begreb.
- Arbejdsmiljø kommer snarere til udtryk gennem fortællinger om 'palleløftere' og 'sikkerhedssko'. Gennem repræsentationer der knytter an til det konkrete arbejde.
- Pigerne med fritidsarbejde i detailhandlen taler risiko og farer i arbejdet ned, mens den enkelte fuldtidsansatte mand taler risiko og farlighed frem.
- Risikoadfærd og arbejdsmiljø må anskues i relation til køn og i relation til kønnede arbejdsdelinger på arbejdspladsen.
- Unges oplevelse og holdning til risiko og arbejdsmiljø er tæt forbundet med den enkelte unges tilknytning til faget, branchen eller arbejdspladsen. De unges oplevelse af arbejdets farlighed hænger tæt sammen med den betydning de unge generelt tillægger det arbejde, som de udfører. Produktion af faglig identitet er en afgørende konstituent for unges holdning til risikoadfærd og arbejdsmiljø.
- Risikokultur kan anskues som noget de unge er i gang med at lære at mestre på særlige måder som en integreret del af det at lære 'mestre' et fag'.

Kapitel 4

Konklusion

Overordnet

I rapporten udpeger vi en hel vifte af vilkår og logikker, der virker ind på de måder, som de unge forholder sig til og taler om arbejdsmiljø og risikoadfærd i arbejdet.

Analyserne i rapporten bevæger sig rundt mellem flere modsatte poler. På den ene side peger vi på, at unges risikoadfærd kan være knyttet til en form for *lyst* eller *fascination* hos den enkelte. Det ses klart i afsnittet om elektrikerlærlingen, der fortæller, at de farlige opgaver i arbejdet samtidig ofte er de opgaver, som er mest spændende og fagligt udfordrende. Det er også i analyseafsnittet om elektrikerlærlingene, at vi finder de fortællinger om risikosituationer, som vi kalder for 'gode gys'.

På den anden side beskriver vi i rapporten en hel vifte af *sociale og materielle forhold* på arbejdspladsen og i arbejdet i videre forstand, som ikke handler om den enkelte unges individuelle lyst, men snarere om vilkår, som de unge tager på sig eller indordner sig under. Vilkår, som kan være med til at legitimere eller endog fremprovokere de unges risikoadfærd. Det er for eksempel vilkår, som de unges underordnede placering i hierarkiet på arbejdspladsen, særlige former for lærlingekultur, bundlinjetænkning og tidseffektivitet.

I rapporten flytter vi altså blikket frem og tilbage mellem *den enkelte unge* og de *risikosituationer*, som den enkelte unge befinder sig i på arbejdspladsen.

Vi peger på, at de risikosituationer, som beskrives i rapporten, tager form gennem *komplekse netværk af forbindelser*, der opstår i arbejdssituationen mellem den unge/ kollegaer/ autoriteter/det arbejde, der produceres/ det værktøj eller hjælpemiddel, der anvendes, samt de logikker, som arbejdet og fagligheden henter betydning fra. Vi peger på, at teknologier i form af redskaber og hjælpemidler i høj grad må forstås som medproducerende af de risikosituationer, som de unge forvalter i arbejdet.

Samtidig peger vi på, at de unge tilegner sig særlige former for *risikokulturer* gennem deres arbejde. Det gør de dels som en integreret del af det at lære at 'mestre' et fag eller en faglighed. Dels som en integreret del af de identitetsskabelsesprocesser, der er en integreret del af de unges tilgang til arbejdet.

De unge i rapporten taler om en lang række emner, der relaterer sig til arbejdsmiljø, men det er ganske sjældent, at de formulerer emnerne som 'arbejds miljø'-emner. Arbejds miljø synes kun i begrænset omfang at være en begrebsramme, de gør brug af og forstår deres situation på arbejdspladsen indenfor.

I det omfang de formulerer arbejdsmiljørelaterede emner sker det oftest på en ganske *fragmenteret* måde og i relation til en række konkrete arbejdssituationer, der er præget af helt konkrete risici – som når sosu-hjælperleverne skal løfte tunge beboere, eller når smedelærlingene skal bruge en søjle-

boremaskine. Oftest forstås arbejdsmiljø som *sikkerhedsforanstaltninger*, der kan være med til at inddæmme sådanne konkrete risici. Indimellem betragtes det som noget *positivt*, der bidrager til at forbedre deres arbejdssituation, eller potentielt kan bidrage til det. Men det er langt fra altid tilfældet; i mange tilfælde er det som noget, der unødigt virker *begrænsende* på deres adfærd på arbejdspladsen.

Denne *dobbelthed* spejler i nogen grad den dobbelthed, som omgærder risiko og risikoadfærd på arbejdspladsen. De sikkerhedsforanstaltninger, der begrænser de risici, som de unge oplever som positive, betragtes ofte som negative, mens det omvendt ofte gælder, at de sikkerhedsforanstaltninger, der begrænser de risici, de oplever som negative, forstås som noget positivt.

For eksempel giver flere af elektrikerlærlingene udtryk for, at de gerne vil have arbejdsopgaver, der kræver et særligt sikkerheds-certifikat, før de har taget certifikatet. Disse opgaver anskues nemlig som attraktive. Foranstaltninger, der afskærer dem fra disse arbejdsopgaver, betragtes derfor typisk som negative. Det omvendte gør sig for eksempel gældende hos kokkelærlingene: De kokkelærlinge, som betragter det som dumt at anvende en pålægsmaskine uden at gøre brug af maskinens sikkerhedsforanstaltning, betragter sikkerhedsforanstaltningen som selvfølgelig og positiv. Det er dog langt fra sådan, at alle unge i samme branche entydigt forstår de samme former for risici som henholdsvis negative eller positive eller for den sags skyld de samme former for sikkerhedsforanstaltninger som tilsvarende positive eller negative.

Vores konklusion er i den sammenhæng, at det i vid udstrækning kobler sig til de *fællesskaber* på arbejdspladsen som de er en del af. De unges beskrivelser af risici og arbejdsmiljø er altså vævet ind i hinanden, risici og arbejdsmiljø på arbejdspladsen forstås altså som *nært beslægtede* om end ofte modsatrettede størrelser.

Mere specifikt

Der er stor forskel på, om de unge i de fem brancher betragter deres arbejde som *risikobetonet*.

Rapporten viser, hvordan kokkeleverne, smedelærlingene og elektrikerlærlingene ofte fortæller graden af risiko i deres arbejde frem. Mens det omvendte gør sig gældende for de unge kvindelige sosu-hjælperelever og for de unge kvinder i detailhandlen.

De unges opfattelser af risiko i arbejdet synes altså bl.a. at være relateret til den *kønsarbejdsdeling*, som præger arbejdsmarkedet. Arbejde på kvindedominerede arbejdspladser opfattes tilsyneladende som mindre risikobetonet end arbejde på mandedominerede arbejdspladser, hvilket da også ses ved, at de unge kvinder i rapporten er mindre tilbøjelige til at fokusere på risici og risikoadfærd i beskrivelserne af deres arbejde end de unge mænd. Dette forhold skal muligvis ses i

lyset af de komplekse kønnede *identitetsdannelsesprocesser*, som de unge er i gang med. For drenge vil det at tale om risici og risikoadfærd muligvis opleves som noget, der i højere grad bidrager positivt til deres selvforståelse, end det gør for piger, hvorfor det kan tænkes, at de i højere grad end pigerne vil være tilbøjelige til at betone det under interviewene.

Der er stor forskel på den *bevidsthed* om risiko og risikoadfærd, der præger de unge i de forskellige brancher. Selvom kokkelærlingene giver udtryk for, at deres arbejde er farligt, siger de samtidig at de ofte ikke er særlig bevidste om farligheden, mens de arbejder. Elektrikerlærlingene finder også, at deres arbejde er farligt men giver i højere grad end kokkelærlingene udtryk for, at de er bevidste om dette, mens de er i gang med arbejdet.

Selvom risikobevindtheden således varierer fra branche til branche, går det igen i de fleste brancher, at den samtidig forstås frem som *situationsbestemt*. De unge tænker for eksempel ikke så meget over, at der er en risiko i arbejdet, når de er i gang med rutineopgaver, mens de ofte tænker over det i arbejdssituationer, der er mere komplekse eller udfordrende. I mange tilfælde er det i forbindelse med anvendelse af særlige hjælpemidler eller i forbindelse med særlige arbejdsfunktioner, at de unge er bevidste om at der er en risiko forbundet med arbejdet, så det situationsbestemte er i nogen grad også funktionsbestemt.

Der er også stor forskel på, om de unge i de forskellige brancher giver udtryk for en *accept* af risiko og risikoadfærd, eller om de tager afstand til en sådan adfærd. Flere af sosu-hjælpereleverne giver for eksempel udtryk for en accept af den risiko, der er forbundet med at gribe en ældre borger, der pludselig falder. Mens smedelærlingene og elektrikerlærlingene eksempelvis tager afstand fra at bevæge sig rundt på en byggeplads uden sikkerhedshjelm. Men selv indenfor samme branche kan der være forskel på accept af risiko og risikoadfærd. Dette ses for eksempel hos elektrikerlærlingene der tager afstand fra at bevæge sig rundt på en arbejdsplads uden sikkerhedshjelm, men til gengæld accepterer at arbejde med spænding uden lausværktøj.

Store dele af den risikoadfærd vi beskriver i rapporten, kobler sig til de kollegiale fællesskaber, som de unge indgår i på deres arbejdspladser. Der er ikke mange tegn på, at risiko knytter sig særligt til en *ungdomskultur*. De arbejdsfællesskaber og sikkerhedskulturer, som eksisterer der, hvor de unge arbejder, synes at være langt mere betydningsfulde. I mange af de risikosituationer, som de unge beskriver, fortæles der om de *hurtige midlertidige gevinster*, som deres risikoadfærd kan føre til. Ikke kun gevinster i forhold til adgang til kollegiale fællesskaber, hvor risiko på forskellige måder tillægges en positiv værdi. Også gevinster i form af tidsbesparelse og effektivitet samt – som følge heraf – også gevinster i form af anerkendelse fra deres *overordnede*. Som for eksempel når en smedelærling fortæller, at han stikker en arm ind i en 'bukkemaskine', der kan bukke metalplader, for at

spare et par minutter og dermed få anerkendelse fra hans chef.

Det er kendetegnende for fortællingerne, at disse *midlertidige gevinster* står tydeligere frem for de unge end de *langsigtede skader* som deres handlinger potentielt kan medføre – som eksemplet med 'bukkemaskinen' da også tydeligt illustrerer. I den forbindelse legitimeres risikoadfærd ofte gennem fortællinger om nødvendigheden af at arbejde *hurtigt, effektivt og bundelinje-orienteret*. Sikkerhed bliver i disse sammenhænge ofte tillagt værdi som et 'virkelighedsfjernt ideal', som de unge 'selvfølgelig' ikke har mulighed for at arbejde efter.

I alle brancherne er det kendetegnende, at nogle arbejdsmiljøregler/sikkerhedsforanstaltninger forstås som en integreret del af arbejdsrutinerne. Nogle regler og foranstaltninger opleves således som en helt *naturlig del af arbejdet* som, for eksempel kokkenes uniform eller smedenes sikkerhedssko. Samtidig kan der være andre regler og sikkerhedsforanstaltninger, der kontinuerligt er til *forhandling* i det kollegiale fællesskab – regler og sikkerhedsforanstaltninger, der langt fra opleves som naturlige eller nødvendige i alle arbejdssammenhænge, som elektrikerens lausværktøj eller sosu-elevernes løfteteknikker.

Der tegner sig et billede af en gruppe meget forskellige unge, som egentlig ikke optræder specielt meget mere uansvarligt og risikobetonet end de voksne, der også fortælles om i denne rapport. Selvom risikoadfærd i visse situationer kan være forbundet med lyst og spænding, kan det også være forbundet med afmægtighed, eller komme til udtryk som en form for modstandspositionering, som for eksempel sosu-hjælpereleven, der oplever det som både umuligt og uattraktivt at arbejde på den 'rigtige' måde. Hun vælger derfor at gøre arbejdet på hendes egen måde, selvom hun ved, at det er dårligt for hendes ryg. Selvom de unges orientering mod arbejdsmiljø har en fragmenteret karakter, er der en opmærksomhed blandt de unge på sikkerhed og arbejdsmiljø, der især optræder i relation til konkrete arbejdssammenhænge, og hvor risiko ikke opleves som noget lystfuldt. Der er dog også en opmærksomhed blandt de unge på, at sikkerhed og arbejdsmiljø er nødvendigt og vigtigt især i relation til de bestemte arbejdssammenhænge, hvor de får øje på, at der er direkte fare på færde.

De unges måder at forholde sig til og tale om sikkerhed og arbejdsmiljø kobler sig i et vist omfang til den *tilknytning*, de har til det arbejde de udfører og til den arbejdsplads de befinder sig på. Det betyder således noget, om de er i fritidsarbejde, eller om de er i gang med at tilegne sig faget. Dette eksemplificeres i detailhandlen, hvor de unge med fritidsarbejde ikke engang synes at være bærere af en fragmenteret og konkret forståelse af arbejdsmiljø og sikkerhed. Det kan skyldes, at disse unge i kraft af deres midlertidige og perifere position på arbejdspladsen ikke har adgang til de samme former for logikker og forestillinger, som de andre unge med

mere en mere fastforankret tilknytning til arbejdet generelt har.

I rapporten peger vi på, at de unge ofte befinder sig i arbejds-situationer, hvor der er materielle og kulturelle vilkår på arbejdspladsen, der påvirker dem i begge retninger. Både i retning af risikobetonet adfærd og i retning af sikker adfærd og omtanke. De unges holdninger til sikkerhed og risikoadfærd er på den måde ofte *spændt ud* mellem flere modsatrettede logikker og vilkår, der tilsyneladende trækker dem i begge retninger. Men nogle gange opleves det af den enkelte, som om der ikke er noget valg. Som om risikoadfærden ikke kan vælges fra og sikkerheden til.

Sådan er der sandsynligvis også ældre og udlærte medarbejdere, der har det. Når de unge i særlig grad træder frem i ulykkesstatistikkerne, kan det skyldes, at de ofte vil de være i gang med at *tilegne sig det fag, den faglighed og den arbejdskultur*, der er der, hvor de er ansatte, hvorfor de kan være mere opsatte på at 'gøre det rigtigt' end voksne medarbejdere generelt er. Og 'rigtigt' er i denne sammenhæng her ikke altid det mest sikre eller fornuftige. Når unge samtidig ofte har mindre erfaring, ofte er lavest i hierarkiet og dermed har vanskeligt ved at se nej til at udføre farlige arbejdsopgaver, er det måske ikke så underligt, at de træder frem i statistikkerne.

Man kan i den forbindelse spørge, om de unge er særligt udsatte i krisetider, hvor bundlinjetænkning og tidseffektivisering på arbejdspladserne kan lægge ekstra pres på den unges arbejdskraft. Og om det, at det kan være vanskeligt at få en læreplads eller et nyt arbejde har en negativ betydning i denne sammenhæng. Tidligere har de unge i vid udstrækning 'stemt med benene' – de har i stor stil forladt arbejdspladser og lærepladser, hvor de ikke følte sig tilpas, men spørgsmålet er, hvad der kommer til at ske fremover, hvor denne mulighed i hvert fald for en tid ser ud til at blive indskrænket?

Fremtidige perspektiver

I indledningen opstillede vi nogle forskningsspørgsmål, der gik på, hvordan det er muligt at undersøge unges forhold til arbejdsmiljø og risiko. Nedenfor vil vi – med udgangspunkt i ovenstående konklusioner – pege på en række metodiske og tematiske tilgange, som kan være nyttige at anlægge i fremtidige undersøgelser af feltet.

Vores analyse peger på vigtigheden af det, der foregår på arbejdspladsen i vid udstrækning er med til at sætte dagsordenen for - og medskabe de unges orienteringer mod arbejdsmiljø og risiko.

Overordnet vil det derfor være frugtbart at gå til genstandsfeltet med metoder, der giver adgang til de komplekse materielle og sociale sammenhænge, som de unge indgår i på deres arbejdspladser. Metoder som kan give nærmere indsigt i,

hvordan unges positioner i det sociale rum spiller sammen med deres måder at 'gøre' risiko og arbejdsmiljø på praksis.

Dette peger på relevansen af følgende tilgange til feltet:

- *Tostrengede undersøgelser*. Det vil være frugtbart at undersøge unge og virksomheder sammen, idet sociale, kulturelle og materielle vilkår og logikker på virksomhederne ser ud til at være afgørende for de unges forhold til arbejdsmiljø og risikoadfærd. Ungeperspektivet skal uddybes yderligere og suppleres med et arbejdspladsperspektiv, hvor risikoadfærd og arbejdsmiljøforståelser blandt andre personalegrupper, overordnede etc. ligeledes undersøges. Desuden fokus på interaktionen mellem de to perspektiver.
- *Etnografiske undersøgelser*: De tostrengede undersøgelser vil med fordel kunne udmøntes som etnografiske undersøgelser bestående af deltagerobservation og kvalitative interviews på arbejdspladserne, hvor samspelet mellem de unge og de øvrige medarbejdere tematiseres. 'Samspil' skal her forstås både som afgrænsede arbejdsprocesser, og hvad der helt konkret foregår dér. Men også som de overordnede strukturelle rammer, der spiller ind på og er med til at definere det afgrænsede og konkrete.
- *Det usagte*: De unges henholdsvis de øvrige medarbejders måder at tale om risikoadfærd og arbejdsmiljø på er vigtige. Det giver indblik i deres forestillingsverdener, motivationsstrukturer osv. Men det er samtidig afgørende, at de tostrengede etnografiske undersøgelser sætter fokus på det, der ikke tales om. Tavse arbejdsprocesser, rutiner, redskabsbrug osv., som ingen tænker over eller måske har ord for, men som er med til at producere særlige typer adfærdformer blandt de unge og de øvrige medarbejdere, kan have stor betydning for deres risiko- og arbejdsmiljøorienteringer.
- *Proces og flertydighed*: Etnografiske metoder vil typisk give indblik i det processuelle og flertydige, som ifølge vores undersøgelse er et træk ved unges arbejdsmiljø og risikoorienteringer. Samtidig med, at en videre etnografisk udforskning kan bidrage til at fremdrage nogle større mønstre og sammenhænge, der vil kunne give et mere systematisk og overordnet indblik i unges risiko- og arbejdsmiljøorienteringer, vil det være vigtigt løbende at vende tilbage til det processuelle og flertydige, så konkrete unges situationer på konkrete arbejdspladser etc. ikke tabes af syne. Vi har således set, at de unge tilegner sig særlige former for risikokulturer gennem deres arbejde. Kommende forskning må således fastholde blikket for de nuancer, hvormed de unge tilegner sig forskellige former for risikokulturer på deres arbejdspladser.
- *Bredde og dybde*: Det vil være frugtbart at arbejde videre med feltet både i bredden og i dybden. Det vil sige, at det på den ene side vil være frugtbart at lave undersøgelser indenfor en række forskellige brancher og arbejdspladser for at

belyse, hvordan varierende sikkerhedskulturer mv. i brancherne og på arbejdspladserne spiller sammen med de unges adfærd og orienteringer i et bredere perspektiv. Her kan de etnografiske undersøgelsesmetoder suppleres med spørgeskemaundersøgelser etc. Det vil være afgørende samtidig at fastholde mere afgrænsede og dybdegående undersøgelser af etnografisk karakter, da spørgeskemaundersøgelser ikke vil kunne række ind i og begribe de komplekse subjektive, sociale, materielle dimensioner, som er med til at præge unges risiko- og arbejdsmiljøorienteringer.

De temaer, man i interviews, deltagerobservationer og til dels i spørgeskemaundersøgelser kunne berøre kunne være følgende:

- Hvordan bestemte *fagligheder og risikoorienteringer* spiller sammen.
- Hvordan konkrete *arbejdsorganiseringer, redskabsbrug* osv. spiller sammen med unges risikoorienteringer.
- Hvordan unges *positioner* i det sociale hierarki på arbejdspladsen spiller sammen med deres måder at 'gøre' risiko og sikkerhed i praksis.
- Hvordan forskellige former for *risikokulturer* på arbejdspladsen og unges risikoforvaltning spiller sammen.
- Hvordan *positive* risikokulturer, arbejdsorganiseringer, arbejdsmiljøtiltag etc. på arbejdspladsen kan påvirke unges risikoorienteringer.
- Hvordan *ungdomskultur* spiller ind på unges risikoorienteringer på arbejdspladsen.
- Hvordan *understøttes* unge på de arbejdspladser, hvor der ikke er positive risikokulturer, arbejdsorganiseringer, arbejdsmiljøtiltag etc.?
- Hvordan får unge en mere *sammenhængende og handlekraftig* forståelse af arbejdsmiljø?

Gennemgang af udvalgte undersøgelser på området

I et forsøg på at danne os et overblik over tidligere forskning på området, har vi orienteret os i udvalgte del af den forskning, der tidligere er lavet om risikoadfærd, arbejdsmiljø og unge. I det følgende giver vi et kortfattet indblik i, hvordan andre før os er gået til dette genstandsfelt. Vi har valgt at referere de pointer, som har relevans i forhold til nærværende undersøgelse:

Udvalgte amerikanske survey- undersøgelser

De amerikanske undersøgelser, vi har læst om unge, arbejdsmiljø og arbejdsskader, er typisk skrevet på baggrund af større eller mindre survey-undersøgelser. I enkelte undersøgelser er det statistiske materiale suppleret med kvalitativt materiale, som for eksempel fokusgruppeinterviews (Zakocs m.fl. 1998). Undersøgelserne kortlægger udvalgte områder af genstandsfeltet. Enten er undersøgelserne geografisk afgrænsede, det kan eksempelvis være i relation til hvor mange unge der har fritidsjobs i et givent geografisk område (typisk en eller flere stater) (Simoyi & Niezen 2001, Wegman & Davis 1999, Weller m.fl. 2003). Eller de er samtidig afgrænsede til at undersøge unge i udvalgte brancher, eller udvalgte ungdomsgrupper i relation til uddannelsesniveau, etnicitet eller indkomstgruppe.

Resultaterne i undersøgelsesernes konklusioner retter sig typisk mod at kortlægge: Hvor mange timer de unge gennemsnitligt arbejder om ugen (Simoyi & Niezen 2001, Wegman & Davis 1999, Weller m.fl. 2003). Hvordan arbejdsskader relate-

rer sig til gennemsnitlig ugentlig arbejdstid (Wegman & Davis 1999, Weller m.fl. 2003). Hvorvidt de unge anvender udstyr, som de selv opfatter som farligt (Simoyi & Niezen 2001, Zakocs m.fl. 1998). Hvilke fysiske og psykiske påvirkninger og skader der er mest udbredte, som for eksempel trusler om vold, snitsår, knoglebrud, forbrændinger, forstrækninger (Simoyi & Niezen 2001, Zakocs m.fl. 1998). Samt hvis skyld, de unge selv mener det er, når der opstår arbejdsskader (Simoyi & Niezen 2001).

Flere af undersøgelserne peger på, at køn spiller en afgørende rolle i relation til unge og arbejdsskader. Weller (m.fl. 2003) påpeger, at drengene (i 'middle school') er 70 pct. mere udsat for at pådrage sig alvorlige arbejdsskader end pigerne. Samt at drengene er mere end dobbelt så tilbøjelige til nogen sinde at have haft arbejdsrelaterede skader, sammenlignet med pigerne. Forfatterne henviser til en række amerikanske undersøgelser, der understøtter konklusionen om, at unge drenge er dobbelt så udsatte for arbejdsskader som unge piger. Dette forklares med, at drenge og piger er ansat i forskellige brancher og udfører forskellige typer af opgaver, hvor drengenes arbejde (eks. landbrug og byggeri) typisk er mere farligt end pigernes (eks. børnepasning og rengøring). Simoyi & Niezen (2001) peger på, at drengene i deres undersøgelse arbejder med farligt udstyr i langt højere grad end pigerne, men at de ikke melder flere arbejdsskader end pigerne. Det får forfatterne til at pege på, at drengene sandsynligvis er tilbøjelige til ikke at melde deres arbejdsskader.

Nogle af undersøgelserne går mere i dybden med at identificere faktorer for risiko og risikoadfærd i de unges arbejds-situationer. Som for eksempel højt arbejdstempo; begrænset adgang til indflydelse på arbejdssituationen; mangelfuld uddannelse af unge i arbejdspladssikkerhed og arbejdsmiljølovgivning (Simoyi & Niezen 2001, Wegman & Davis 1999, Zakocs m.fl. 1998).

Nyere danske survey - undersøgelser

En af de nyeste danske undersøgelser på området er Undervisningsministeriets rapport fra 2009 med titlen 'Lærlinge og elevers psykiske arbejdsmiljø'.

Undersøgelsen bygger på en internetbaseret spørgeskemaundersøgelse med deltagelse af ca. 1.500 erhversskoleelever med lære- og praktikplads indenfor bygge- og anlæg, håndværk og teknik samt mad til mennesker. Derudover er der indhentet telefoninterviews med 15 elever og 7 uddannelsesansvarlige på virksomheder.

I undersøgelsen konkluderes det blandt andet at:

- Lærlingene selv vurderer, at det sociale fællesskab og udviklingsmuligheder er det, der generelt fungerer bedst. Mens dimensionerne 'anerkendelse, respekt og retfærdig behandling, rolleklarhed, social støtte og feedback fra andre, og specielt indflydelse fungerer dårligt (s.7).
- 7 ud af 10 lærlinge føler sig respekterede af deres overordnede (s.13).
- Næsten halvdelen af lærlingene (46 %) har været udsat for sladder og bagtalelse (s.16). Mens det er hver 5. lærling der har følt sig mobbet (s.17).
- 5 % af kokkelærlingene melder, at de har været udsat for direkte fysisk vold.
- 15 % af de kvindelige lærlinge fra 'Mad til mennesker' har været udsat for uønsket seksuel opmærksomhed.
- For 7 % af lærlingene er arbejdsmiljøet i praktikvirksomheden forbundet med så store problemer, at de altid eller ofte tænker på at afbryde uddannelsen af den grund (s.18).
- Der er en tendens til, at der i højere grad er problemer på små virksomheder, på virksomheder i tilbagegang, på virksomheder hvor lærlingen er den eneste lærling, og på virksomheder hvor mester eller andre end mester og svendene står for oplæring (s.18).

Konklusionen i rapporten er bl.a., at alle lærlinge bør modtage et gennemtænkt introduktionsforløb, når de starter på en arbejdsplads. Samt at virksomhederne bør gøre aktivt brug af anerkendelse af lærlingene. Det anbefales, at der lægges planer for praktikforløbene, og at der generelt sættes ind i forhold til sammenhængen mellem praktiksted og uddannelsesforløb (s.21).

I en lige så ny undersøgelse, som Arbejdsmedicinsk Klinik i Herning har udarbejdet for LO: "Øje på arbejdsmiljøet. Unges arbejdsulykker og arbejdsulykker - analyse af en ungdoms-

gruppe", følges 2 hele fødselsårsgange (født i 1989) med ca. 3000 unge i hver gruppe. I undersøgelsen konkluderes det blandt andet at:

- Unge mellem 18-24 år har dobbelt så stor risiko for at blive udsat for en arbejdsulykke som andre aldersgrupper.
- Drengene har dobbelt så stor risiko for at have været ude for en ulykke som pigerne.
- Hver 3. arbejdsulykke sker blandt nyansatte.
- Der er en forholdsvis stor social ulighed i hyppigheden af arbejdsulykker. (4-6 % af børn af forældre med de laveste indkomster har været udsat for arbejdsulykker, mens det er blot 2 % for børn af den rigeste fjerdedel)(s.3).
- Unge 'tunge jobs' (eks. tunge løft) har mere end dobbelt så stor risiko for at komme ud for behandlingskrævende arbejdsulykker.
- Unge der ikke kan regne med hjælp og støtte, når de har problemer med at udføre deres arbejdsopgaver har også dobbelt så stor risiko for at komme ud for behandlingskrævende arbejdsulykker (s.9).
- Tidspres og utilstrækkelige ressourcer til at løse arbejdsopgaverne fordobler risikoen (s.9).
- Unge som er blevet mobbet og som har lav eller ingen social støtte i deres arbejde har dobbelt så stor risiko for arbejdsulykker.
- Unge der ryger er særligt udsatte for arbejdsulykker, hvilket anskues som en markør på en særlig livsstil.
- Der er en underrapportering af arbejdsulykker blandt børn og unge på 70-80 %, hvor andre aldersgrupper er på 50 % (s.1).

Begge disse undersøgelser er eksempler på den type viden der er at hente i brede kvantitative undersøgelsesdesign. Som vi tidligere har skrevet, vil det være frugtbart i fremtiden at koble en kvalitativ tilgang til genstandsfeltet med et sådan bredde perspektiv.

Litteraturliste

Arbejdsmedicinsk Klinik i Herning: "Øje på arbejdsmiljøet. Unges arbejdsulykker og arbejdsulykker - analyse af en ungdomsgruppe." Rapport udarbejdet af for LO. 2009.

Arbejdsmiljøforum Århus Amt: "Arbejdsmiljø for unge. Super-Start. Projektbaggrund, aktiviteter og erfaringer". 2001.

Arbejdsmiljørådet og Undervisningsministeriet: "At opleve dilemmaet - hvordan defineres arbejdsmiljø kompetence og hvordan kan man undervise i arbejdsmiljø".

Arbejdstilsynet: "Anmeldte arbejdsulykker 2003-2008". Årsopgørelse 2008.

"Arbejdstilsynet svigter unge med fritidsjob". Artikel på nettet (29.06.2009): <http://politiken.dk/indland/article742338.ece>. 2009.

Baarts, Charlotte: "Viden & kunnen - en antropologisk analyse af sikkerhed på en byggeplads". AMI- Københavns universitet, Institut for Antropologi. Ph.d. række nr. 27. 2004.

Bresil FC, Day D, Tompa E et al.: Non-agricultural work injuries among youth: a systematic review. *Am-J- Pre-Med* 2007; 32: 151-162.

Cowi: "Lærlinge og elevers psykiske arbejdsmiljø". Rapport udarbejdet for Undervisningsministeriet. 2009.

Bronwyn Davies & Rom Harre': "Positioning: The production of Selves". I *Journal for Theory of Social Behaviour*, vol. 20, no. 1, 1990.

DTU BYG: "Sikkerhed - hvor spændende ka' det være? Ulykker og sikkerhedsarbejde i bygge og anlæg". 2004.

Gherardi, Silvia: "Organizational Knowledge- The Texture of Workplace Learning. Blackwell Publishing. 2006.

Gherardi, Nicolini & Odella: "What Do You Mean By Safety? Conflicting Perspectives on Accident Causation and Safety Management in a Construction Firm". *Journal of Contingencies and Crisis Management*. Vol. 6 nr. 4. Blackwell Publishers. 1998.

Illeris, Katznelson, Nielsen, Simonsen og Sørensen: "Ungdomsliv - mellem individualisering og standardisering". Samfundslitteratur. 2009.

Junge-Jensen, Sommer og Andersen: "Projekt unges arbejdsmiljø og fritidsjob - en spørgeskemaundersøgelse blandt 8.-10. klasses elever i Greve kommune." 1995.

Katznelson, Noemi & Pless Mette: "Unge forestillinger om arbejde". *Tidsskrift for arbejdsliv* 8. årg., nr. 3, 2006.

- Kofod, Anne & Krøjer, Jo: "Ude i virkeligheden - læringsrum i socialrådgiverpraktikanter og social- og sundhedshjælperes praktikforløb. Udarbejdet for KL og KTO. Center for Ungdomsforskning. 2004.
- Limborg, Hans Jørgen & Hvenegaard Hans: "Når man arbejder med mennesker - relationer, følelser og psykisk arbejdsmiljø". Tidsskrift for arbejdsliv, 10. årgang, nr. 4, 2008.
- LO Ugebrev: "Unge slår sig meget mere på jobbet end voksne". Artikel på nettet (27.04.2009) <http://www.ugebreveta4.dk/2009/200915/Baggrundanalyse>. 2009.
- LO Ugebrev: "20.000 unge rammes hvert år af arbejdsulykker". Artikel på nettet (03.12. 2008): <http://www.ugebreveta4.dk/2006/36/Baggrundanalyse>. 2006.
- Nielsen, Jens Christian & Sørensen, Niels Ulrik: Unge og risikoadfærd - muligheder og risici i ungdomslivet. I Vera - tidsskrift for pædagoger, no. 44. 2008.
- "Rapport om undervisning i ulykkesforebyggelse". For arbejdsmiljørådets udvalg om forebyggelse. (3. udkast). Arbejdsmiljørådets Service Center. 2001.
- Richter, Anne: "Sikkerhed - hvad mener du?: Et projekt om sikkerhedskultur i tømrevirksomheder og på byggepladser". In: BYG Sagsrapport; SR 04-07. 2004.
- Richter, Anne: "Sikkerhed - hvor spændende kan det være?: Ulykker og sikkerhed i bygge- og anlæg. In: BYG Sagsrapport; SR 04-08. 2004.
- Ramsø Thomsen, Birgitte: "Følsomme unge springer fra lærepladsen". Artikel fra nettet (04.12.2008): http://www.arbejdsmiljøviden.dk/Aktuelt/Magasinet_Arbejdsmiljø/Magasinoversigt/2008/04. 2008.
- "Sikker jobstart. Hæfte om unge og arbejdsmiljø, arbejdsmiljøkampagne og arbejdsmiljøundervisning". Hæfte udgivet af Styregruppen for arbejdsmiljøugen (EW 2006). 2006.
- Simoyi P., Frederick L, Niezen C.: "Teenagers' experience with occupational health and safety issues in West Virginia". Human and ecological risk assessment 2001; 7: 1945 -1956.
- Sørensen og Christiansen: Ulrich Beck - Risikosamfundet og det andet moderne. Aarhus Universitetsforlag. 2006.
- Sørensen, Niels Ulrik: "Den store balanceakt". Center for Ungdomsforskning, Roskilde universitetscenter. 2001.
- Sørensen, Ole Henning: "Stress som krænkelse af selvet - illegitime stressorer eller legitim ledelsesret". Tidsskrift for Arbejdsliv, 10 årg., nr. 4, 2008.
- Ulk, Susanne: "Ny i job - er du parat?". Artikel på nettet (03.12. 2008) <http://udd.uvm.dk/200605/udd200605-03>.
- Wegman DH, Davis LK: Protecting youth at work. Am-J-ind-med 1999; 36:579-583.
- Weller NF, Cooper SP, Tortolero SR, Kelder SH, Hassan S.: Work-related injury among South Texas middle school students: Prevalence and patterns. Southern medical journal 2003; 96:1213-1220.
- Videnscenter for Arbejdsmiljø: "Farlig start på arbejdslivet". Artikel på nettet: http://www.vfa.dk/Aktuelt/Magasinet_Arbejdsmiljø/Magasinoversigt/2009/10/25_Farlig_start_paa_arbejdslivet.aspx. 2009
- Zakocs RC, Runyan CW, Schulman MD, Dunn KA, Evensen CT: Improving safety for teens working in retail trade sector: Opportunities and obstacles. Am-J-Ind_Med 1998; 34:342-350.
- "Øje på arbejdsmiljø. Fakta om børn og unges arbejdsmiljø". Udgivet af LO, 2002.

Har unge en anden forståelse af risikoadfærd på arbejdspladsen end voksne? Betyder det, at de omgås risici i arbejdet på en anden måde? Tager de fx flere risikobetonede chancer i arbejdslivet end voksne? Hvad med arbejdsmiljøet? Bekymrer de unge sig mindre om dette end voksne? Eller forholder de sig bare til det på en anden måde? Og i givet fald hvilken?

”Spænd **hjelmen**” er et pilotprojekt, der belyser, hvordan unge forholder sig til og taler om arbejdsmiljø og risikoadfærd i arbejdet. Rapporten rummer en række fortællinger og analyser, som medvirker til at give et nuanceret og tankevækkende indblik i udvalgte unges tilgang til arbejdsmiljø og risikoadfærd i arbejdet.

Baggrunden for projektet er alvorlig. Tal fra Arbejdstilsynet viser, at der er sket en stigning i anmeldte arbejdsulykker blandt de 18-24-årige. Ud af alle aldersgrupper er de 18-24-årige dem, som oftest kommer ud for arbejdsulykker. I 2008 kom 6.454 unge mellem 18-24 år til skade på deres arbejdsplads, mens tallet fem år tidligere, i 2003, var 4.934. Det er en markant stigning på 31 % på blot fem år.

